

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

ELEM
FEHÉR KÁLMÁN: PETŐFI ÉRT ÉS
ÉK

BORI IMRE FEHÉR KÁLMÁN PETŐFI-ÉRTELMEZÉSEIRŐL
SZATHMÁRI ISTVÁN, GOBBY FEHÉR GYULA
ÉS JÓDAL RÓZSA NOVELLÁJA
PAP JÓZSEF, VARGA SÁNDOR ÉS B. HORVÁTH ISTVÁN
VERSEI
HUSZÁR ZOLTÁN VISSZAEMLEKEZÉSE
SZELI ISTVÁN, VARGA ISTVÁN ÉS PÉNOVÁTZ ANTAL
TANULMÁNYA

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1999

Július–augusztus

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXIII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

	elem	
<i>Fehér Kálmán: Petőfi ÉRT</i>	és	393
	ék	
<i>Bori Imre: Fehér Kálmán Petőfi-értelmezéseiről (jegyzet)</i>		436
<i>Szathmári István: Idegenek (novella)</i>		441
<i>Pap József versei</i>		447
<i>Gobby Fehér Gyula: Ítélj meg engem (novella)</i>		453
<i>Jódal Rózsa: Terasz hat ruhaszárító kötéllel (novella)</i>		474
<i>Varga Sándor versei</i>		479

HÍD

LXIII. évfolyam, 7–8. szám

1999.

július–augusztus

Fehér Kálmán

elem

Petőfi ÉRT és

ék

Megjelent Petőfi Sándor halálának 150. évfordulóján

MALACHITZÖLD

Hungarian green

a puszta télen

Az ős olyan, mint a gondatlan gazda. A nyár szorgalmasan gyűjtöget, az ős meg mindent elherdál. Ezért a tél a pusztát üresen találja.

A legelő állatokat elhajtották. Nem szól a pásztor sípja. Az éneklő madarak és a cirpelő tücskök is elhallgattak. Fagyos hó borítja a sík határt. A nap alacsonyan jár.

A csárda is üres. Senki sem jár az országúton, csak a szelek és viharok tombolnak a levegőben.

A nap korán nyugszik, s a láthatárt vérvörösre festi.

János vitéz

János vitéznek Kukorica Jancsi volt az igazi neve. Szegény árva fiú volt, és a mostohaapja nagyon rosszul bánt vele. Egyszer annyira el volt foglalva szépséges Iluskájával, hogy szétszéledt a nyája. Ezért nagyon összecaptak a mostohaapjával.

János vitéznek nem volt maradása. Elindult világot próbálni.

Ment, mendegélt. Sok-sok vesződésen ment keresztül. Egyszer csak elért az óriások országához.

Egy toronymagasságú őr állotta útját. Az óriás csősz János vitézre akart taposni, ő azonban föltartotta kardját. A nagy kamasz belelépett a kardba, nagyot bődült, és a patakba szédült.

János vitéz az óriás testén, mint valami hídon, átment a túloldalra, és éles kardjával elmetszette a csósz nyakát.

Napfogyatkozás jött az óriásnak a szeme világára. Vére a patak vizét vörösre festette.

pató pál úr

Pató Pál úr megrögzött agglegény, egyedül szeret élni. A nősülésről hallani sem akar.

Nem söpröget az udvarában. Nincs is mit. Még a szolgálknak sem képes parancsolgatni.

Az öltözködésre sem ad sokat, mert azt tartja, hogy nem a ruha teszi az embert, hanem az objektív körülmények: a termelési viszonyok és a termelőerők.

a pulikutyák dala

Kint süvölt a szél, és nagyon komisz az idő. Farkasok ólálkodnak, leskelődnek . . .

Bent jó meleg van: élelem, kényelem, biztonság. Van is – marad is.

Igaz, néhanapján szemet kell hunyni bizonyos dolgok fölött, és vakkantani se szabad. Még a légyre sem.

De amint jobbra fordul az idő, a gazdának is megjön a kedve, és a kutyákkal is jobban bán. Még azt is megengedi, hogy néha megnyalják a lábát.

Ennek nagyon örülnek a kutyák.

a farkasok dala

Kint süvölt a szél, és nagyon komisz az idő. A pulikutyák bent vannak, melegszenek . . .

Kint nincs kegyelem. Nem látni egy valamirevaló fedezéket sem, amely mögé be lehetne húzódni. Se kint, se bent nincsen irgalom: bentről a kutyák marnak, kint meg a jégeső vár. Lőtávolságon belül állandó célpontok vagyunk.

Néha szeretnénk a kutyák sorába állni, de elárulna hosszú, forró nyelvünk. Így hát tovább viseljük a sorsunk, amely ha komisz is, de legalább szabadon választottuk.

A farkasoknak ez az egyetlen vigaszuk.

a nép nevében

Most kell adni a népnek és nem majd!

Aki erről nem vesz tudomást, annak több példát is fel lehetne hozni . . . Most és nem majd.

föltámadott a tenger

A tenger olyan, mint a nép: nagyon nagy és nagyon mély. A színe kék, mint a nép szeme fénye. A sok sírástól-rívástól, no meg az izzadságtól nagyon sós. A só azokon is meglátszik, akik fürödnek benne . . . De nagyon könnyen le lehet mosni . . .

A nép olyan, mint a tenger: általában nyugodt természetű és csendes. Ha lágyszellők fújdognak felette, a vitorlások és a jachtok cirkálnak a hátán. Aki teheti és úszni is tud, jót lubickol benne.

A nép, akár a tenger: óriási hajókat is elbír a hátán. A hajókon több ezer ember is elfér. Mindegyiknek van jegyecskéje, amivel azt bizonyítja, hogy ő bizony a hajóra való. Ezt ellenőrizni is szokták, nehogy nemkívánatos személyek háborgassák a tisztességes polgárok nyugalma. Ha ilyen alakot találnak, menthetetlenül beledobják a tengerbe.

Estefelé, ha csak lehet, biztonságos öblöket keresnek a hajók, a vitorlások és a jachtok. A biztonságukat erős kötelek védik a háborgó tengertől. Vihar múltával, mintha mi sem történt volna, ismét kihajóznak a tengerre, és vígan szelik a hullámokat.

Ezért a hajók, a vitorlások és a jachtok, ha csak tehetik, amint erősebb szelet észlelnek, azonnal biztonságos öblbe sietnek. Ott vészelik át a tenger dühöngését. Ezt már nagyon kitanulták a világon. Mindenki idejében értesíti felebarátját a közelgő viharról. Ha kell, azonnal a segítségére siet. Ezt akkor is megteszi, ha a vészjeleket nem is hallotta . . . Ez a példás baráti segélynyújtás.

A nép, akár a tenger: napokat, hónapokat, éveket, századokat utazhatunk, és akkor sincs vége . . . Érdekesnél érdekesebb lakói vannak: csigák, polipok és rákok. A föltámadott tenger mind a partra dobja őket, de amint elül a vihar, ismét belemásznak.

a márcziusi ifjak

Nem kell sokat beszélni, hanem tenni kell. Akik csak beszélni tudnak, szolgák maradnak.

A márcziusi ifjak voltak az elsők, akik nem sokat beszéltek, hanem kivonultak az utcákra, és magukkal vitték a cselekvés zászlaját, hogy kirázzák a nemzet torkából a mérgezett almát.

A nagy zajongástól ki is esett a mérgezett alma, és a nemzet szíve elkezdett dobogni: szszszszszszsz-a-bad-ság-szabadság-szabadság-szabadságszabadságszabadságSZABADSÁGSZABADSÁG!

Ez nagyon ritka és szép dobogás volt. Olyan ritka és olyan szép, hogy azóta is sűrűn emlegetik és áhítazzák . . . Különösen az év márczius hónapjában.

De a márcziusi ifjak csak addig kellett, míg tartott a vérvörös küzdelem. A csata után előjöttek azok, akik addig elbújtak vagy színlelték az alvást. Most már nem féltették a bőrüket, és mindjobban hangoskodtak. Az ilyenek még a sírókról is leszedik a koszorúkat, hogy a saját fejükre rakhassák. Jól tudnak beszélni a hatalom nyelvéen, s ezáltal sok pénzt harácsolnak össze.

A márcziusi ifjak nem irigylik az ilyképpen szerzett dicsőséget. Az összelopkodott, összekéregedett babérokot se kívánják. Az ő céljuk az volt és az marad, hogy a küzdelemnek és az áldozatoknak a haza és a nép lássa hasznát.

a szabadsághoz

A szabadságnak elébe kell menni, szemébe kell nézni. Nem sírni s várni, hogy jön-e már . . .

Végre mégiscsak megtett, és elfoglalta a neki megfelelő széket. Szerettük is nagyon, és epekedve vártuk, hogy ránk nézzen, hogy ránk mosolyogjon.

De a szabadság orcája nagyon halovány volt. Rögvest meg is kérdeztük: Szabadság, miért halovány az orcád? Szabadság, miért olyan szőrösök a füleid? Szabadság, miért bandzsalítasz? Szabadság, miért lóg az orrod? Szabadság, miért akkora a szád?. . .

NEHÉZ VILÁG

em-be-r

em-ber e-szes ál-lat mon-dot-ták a
 ré-gi-ek az em-ber e-szes ál-lat m
 on-dot-ták a ré-gi-ek és val-lá-so
 s ál-lat mon-dot-ták mert a val-lá
 s az em-ber e-szes ter-mé-sze-té-n
 ek ki-fo-lyá-sa és ha-szon-ta-lann
 daj-ka-ság dan-dár da-rab-bér-a da
 rab-díj és da-rab-ár a hit a jó-za
 nész kö-ve-tel-mé-nye dá-tum de-c
 ent-ra-li-zá-ci-ó déd-a-nya déd-a
 pa de-di-kál de i-de e-de ír-d i-de
 ne-ve-det s ne félj ne-ve-det i-de
 e-de e dú-ló-be er-dő-be hogy vi-r
 ít-son a szó mint té-len a di-óóóó
 szót tör-tem di-ót tör-tem de facc
 to de-flo-rá-ci-ó a nyelv ép-pen ar
 ra va-ló mint a lány me-nyecs-ke a
 sszony mi-re is mi-re is mi-re iss
 is hogy kö-zöl-jük má-sok-kal is s
 a-ját szel-lemi kin-csün-ket a-kár
 í-rás-ban kö-zöl-jük kö-zöl-jük oo
 ná-zisz u-no-ká-já-val a-kár ér-zé
 ke-in-kkel és e-szünk se-gít-sé-gé

vel hisz a nyelv ép-pen ar-ra va-l
 ó mert ha nem hisz em-ber-tár-sá-n
 ak az em-ber ak-kor e-gé-szen ha-s
 zon-ta-lan por-té-ka a nye-elv a n
 yelv is csak dek-la-rá-ci-óóóóóóóó
 ha ha ha ha ha ha ha ha ha h
 nincs aki hitelt ád a gondolatnak!
 és aki hi-te-lez az csak sa-mu sii
 mon sa-rol-ta szi-lárd szi-dó-ni-a
 sok sok sok ki-csi de sok-ra megyy
 a megyy a megyy ne szólj szólj szólj
 i-ga-zat min-dig i-ga-zat sze-szes
 i-talt ne i-gyál sö-tét-ben ne olv
 ass mert me-rő á-mí-tás a-mi-kor a
 mí-velt em-ber azt mond-ja hogy lá
 t az e kü-lön-ben de-rék de dekla
 sszált dek-ré-tum de-kon-cent-rá-c
 i-ó ez hit ez nem is hit csak hitt
 é-tel sza-bály tör-vény tör-vény a
 du-nav nagy fo-lyó a drá-va is foó
 lyó de ki-sebb és dol-goz-ni nem s
 zé-gyen a da-ru ma-dár ha le száll
 hoz-zám i-lyen hin-tán o-lya-non i
 s ül-t az em-ber már ám mmmmmm
 mér-leg hin-tán de de de-legá-cióó
 ként del-fin de-li-be-rá-ci-ó de-l
 i-ka-tesz vesz ha kell de-lirium t
 re-mens ha kell e-melt láb-bal el
 őre és hát-ra o-da visz-sza a lá-b
 át át át át mert hiszen kivezető u
 tnak lenni kell ha fene fenét eszi
 kkkkkk

nép-ur-a-lom

üd-vöz-légy nép nep ne te ar-ra
 ne er-re te hó-ha hó te ha-hó ha-h
 a-ha-ha ah ah ki az aki haj-dan cs
 ak e-le-delt kí-vánt az ki a ga-lé
 ri-á-ról lesz kény-te-len hall-gat
 ni mit? vé-gez-nek sor-sá-ról mit?
 nem mit? med-dig mer en-ni ven-nü
 vagy nem tud-já-tok mily ször-nyű
 ha kit ver s nem úri úr ne-vé-benn
 vet mi mi iz-za-dást mer-ni in-nii
 ak-kor is ez az ve-rem-ben rút nem
 úr nem un ír-ni sem sem-mit mit is
 mer is üt-ni mit tűr-ni ni-ni múút
 őr-lő-tör ág-ról ág-ra re-pül mint
 a víg ma-dár víg az ám aggg vén gé
 m s gond gu-ri-ga a tor-ká-ban luk
 á-ban víg ma-dár gir-be-gör-be luk
 ám az út az út-on eső sár sas zár
 és vért sír-nak i-lyen-kor a ha-mi
 s pró-fé-ták a-kik azt hir-de-tikk
 hogy már meg-áll-ha-tunk mert ittt
 az ál-mok föld-je-je je helye de a
 há-zon sas sár zár a sár sas a sír
 a zár és zümm-zümmm-zümmmm
 züm-müg zúg a kő-kút-kar há-la mos
 t majd lesz is-ten-nek béke a vilá
 gnak bé-ke van volt lessz-z-z-zzzz
 zzzzzzzzzzzz ka-lit-ká-ban ka-kas
 ku-ko-rék há-bo-rú coc-tail a kertb
 en bé-ke ku-ruty-tyol a kol-dus jo
 bb ke-zé-ben hejh zsi-vány-ság deré
 k szép zsi-vány-ság jaj jaj jaj ja
 gyakran fogod most már hallani mer
 t itt a tavasz itt van újra no meg

a forrr-a-da-lom visz-sza-visit-sza
tér vár egy sün disz-nó ké-pé-benn
csor-ga-tott fe-hér tu-ru gya-nánt
friss ci-pó éh-ség mély-ség-ben ne
mmm pa-pír-ból se nem se-lyem-ből
o-lyan szé-les szív é-hessz szájjj
árt a szem-nek árt a szív-nek ártt
a vi-szo-nyok-nak ha a múlt a je-l
en nem a ti-étek lesz a jö-vő ha-z
ug-ság szem-te-len ha-zug-ság porr
epe és pör és púp-csáp és zsi-ross
csel zseb de min-den-kép-pen u-ras
ág o-lyan fe-ke-te a vi-lág és kii
bé-relt lel-ki-is-me-ret mély-ségé
ben bü-rrr-dö-gök lab-dáz-nak vele
d is meg is váj-ják sze-me-i-det a
szé-gye-ne-det hagy-ják csak csakk
csekk caf-ran-go-dat az úr az urun
k az ura-sá-gunk múl-tán mi is tii
is ők is nyal-ják bol-do-gan ke-gy
el-mes lá-ba-it itt ott amott intt
ma-gához hogymeg-ér-jen hány nem
kell nem kell e nagy gyümölcsnek a
sza-vak-nak s az sem baj ha sá-ros
lesz a fe-hér tollad utá-la-tos de
ki-nő ez az ü-röm-fa hü-velyk-ujja
mu-ta-tó-ujja középsőujja gyű-rűsu
jja kis-uj-ja ke-ze lá-ba sze-me s
zája or-ra s egyszer csak ember az
akinek szemével a napba kell nézni
és nem a porba

*Variációk Petőfi Sándor Az örült című versére***Este van már kint s bent**

Jobban hiszünk ma, mint valaha.
Új leviatán hasában mit háborgattok?
Takarodjatok innen!
Mert megmondom, hogy mit kell tudnotok,
Mert megmondom, hogy mit fogtok tudni:
A szexuális kérdések után
A szexuális kérdések után
Nagy munkában vagyok. Sietek.
A háborúk szókimondóvá tették minket,
Felvilágosították a képzelet határait,
S most nélkülözhetetlen részei lettek
A hiteles mappáknak és ábráknak.
Minden, minden, minden
Könnyen elvégezhető munka: Ostort fonok,
Lángostort a napsugarakból;
És megkorbácsolom a világot!
És megkorbácsolom a világot!
És megkorbácsolom a világot,
Mert csak a történelemtanítás adja vissza
Az életeket
A hangjokat
Jaj! Jaj! Jaj! Jaj! Jaj! Jaj!
Jajgatnak, és én kacagok,
Mint ahogy ők kacagtak, amikor én jajgattam: Jaj!
Jaj!
Vajon érdemes-e?
A Test és a Lélek épségben tartása?
Hiszen nincs okunk e modern viszonyok között
Szavakhoz ragaszkodni!
Minden, minden csak írott betű csupán.
Vagy még az sem . . .
Hahaha!

Mert ilyen az élet. Jajgatunk s kacagunk:
Haha!
Az önkiegyesülés az élet.
Csúcsgalamban is
Önzetlenül
Harcolva
Égve
Népednek javáért élve –
De a halál azt mondja: csitt!
És nem tárgyalnak rólam,
Nem köpnek arcomba,
Síró szót sem hallok,
Csak az egyhangú zene reménytelen kétségbeesését:
Becsületért,
Szabadságért.

Estefelé tovább mentem: lépések
Döngtek a havon, a trombiták harsogtak,
A réztányérok csattogtak,
A végtelenbe vesző vörösre mart hideg fölött
A halál azt mondta: csitt!
S egyszer már én is meghalék:
A Keserű-tavak szigeténél
Mérget töltöttek vizembe,
Akik megitták boromat.
S mit tettek gyilkosaim,
Hogy gáztettüket elleplezzék?
Midőn kiterítve feküdtem:
Reám borultak, s könnyezének.
Mondtam, a halál íze ez.
Ám felemeltem szívemet,
Összeszedtem tagjaimat:
Szerettem volna fölugrani,
Hogy orraikat leharapjam.
De nem harapom le! gondolám,
Legyen orruk és szagolják,
Ha rothadok, s fulladjanak meg.

Hahaha!

És a válasz az, hogy a legszebb virág is

A legszebb gyümölcs is

A leghamvasabb is

Is

Hisszük, elbukik a zsarnok.

Bíbor hajnal hasad

Új névvel szaporodott a becsület mezején elhunyt forradalmi áldozatok hosszú sora. Kevesen ismerik a Nevet, de éppen szerénységével jelképezi az Űgyet, melynek soraiban névtelen hősök serege küzd a jobb és a szebb jövőért:

És hol temettek el? Afrikában.

Az volt a szerencsém,

Mert egy hiéna kiásott síromból.

Ez az állat volt egyetlen jótevőm.

Ezt is megcsaltam. Hiába harapott belém:

Arannyal voltam bevonva,

Fehérarannyal.

A burkolat alatt cementmasszából örök alakom,

Szobrászok és gyorsformálók keze alatt –

Fehér kőből a szívem,

Köröttem ökrök csontja,

Kezek markolnak bele, hogy újra

Még újra

A földre szórják;

Minden bűnöm jövő virágprizmáit,

A megrekedt utakat, meredek szakadékokat,

Országot országra,

Az éjből a koromsötétet,

Leölt ajtóban

Fekete birkákat . . .

De hiába, csak így jár,

Ki emberrel tesz jót. Mert mi az ember?

Mondják: virágnak gyökere,
Amely fönn a mennyben virul.
De ez nem igaz.
Virág az ember, melynek gyökere
Ott lenn van a pokolban.
Hahaha!
Ország országnak adott engemet
A szívem parancsára!
Hahaha!

Áldozati könyörgés

Takarodjatok
Nagy munkába
Ostort, lángsort
Megkorbácsolom
Jajgatnak majd
Mint ők kacagtak
Hahaha!
Mert ilyen az élet
De a halál
Egyszer már
Mérget tölt
Akik meg
S mit
Hogy gaztett
Midőn
Reám
Szerettem
Hogy arra
De nem
Legyen
Ha
Haha
És hol

Az volt
Mert
Ez
Ezt
Ő
Én

Hahaha!

Hahaha!
Egy bölcs tanított engemet erre,
Ki nagy bolond volt, mert éhen hala.
Mért nem lopott? mért nem rabolt?
Hahaha!
De mit kacagok, mint a bolond;
Hisz sírnom kellene:
Korán reggel kisüt a nap,
Világos lesz,
Ekkor kezdődik a nap.
A nap kezdete a reggel.
Hahaha!

De mit kacagok, mint a bolond;
Hisz sírnom kellene,
Siratni, hogy oly gonosz a világ:
Tizenkét órakor van a nap közepe,
Ez előtt a délelőtt,
Utána meg a délután.
Hahaha!
A nap végét estének hívjuk,
S amikor teljesen sötét lesz, kezdődik
Az éjszaka.
Hahaha!

De mit használ az ég könnye is?
 Az éj elmúltával kezdődik a nap,
 Egy hétben a hét nap:
 Hétfő, kedd, szerda, csütörtök,
 Péntek, szombat, vasárnap.
 Hahaha!
 Földet ér az ég könnye is,
 A ronda földre,
 Hol az emberek lábbal tiporják,
 S mi lesz belőle?
 Sár.
 Hahaha!

Oh ég, oh ég, te vén kiszolgált katona,
 Érdempénz melleden a nap:
 Egy hétben hét nap,
 A négy hét, az egy hónap,
 Egy évben tizenkét hónap:
 Január, február, március, április,
 Május, június, július, augusztus,
 Szeptember, október, november, december.
 Hahaha!
 S ruhád, rongyos ruhád a felhő.
 Hm, így eresztik el a vén katonákat?
 Ez volna a hosszú szolgálat jutalma?
 Egy érdempénz és rongyos öltözet?
 Hahaha!

Egy nap
 Egy hét
 Egy év
 Kettő, három, tíz,
 Az idő nem vár,
 Ezért mindenki végezze el minden dolgát!
 Hahaha! Hahaha! Hahahahahahahahahahahahahahaha!

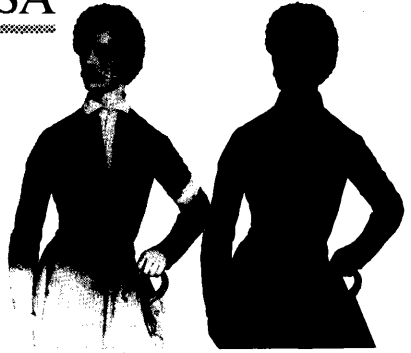
Tollával és tintatartójával a nyaka körül

S tudjátok-e, mit tesz az emberi nyelven,
Midőn a fürj azt mondja: pityapalatty?
Az azt teszi, hogy:
Jó estét, elvtárs,
Tanulságos és proletár szellemű,
Füstöl a kályha,
Nincs könyv a születések statisztikájáról,
Természetesen, Szelinov elvtárs,
Midőn a fürj azt mondja: pityapalatty,
Ne hagyjátok nyitva az ajtót,
Ami azt jelenti, hogy kerülöd az asszonyt!
Az asszony vonzza magához a férfiakat,
Mint a folyókat a tenger;
Miért? hogy elnyelhesse.

S tudjátok-e, mit tesz az emberi nyelven,
Midőn az ember Platón képében lóg:
Tollával és tintatartójával a nyaka körül?
Nem félelem,
Nem üldözés,
Gyászoló szó sem,
Hanem érett gyümölcs . . .
Érett gyümölcs vagy föld, lehullanod kell.
Még várok holnapig;
Ha holnap sem lesz a végítélet:
Beások a föld közepéig;
Lőport viszek le
És a világot a
Levegőbe röpítem . . . Hahaha!

Tollammal és tintatartómmal a nyakam körül . . .
Haha!

PETŐFI MEGVÁLTÁSA

Kiáltások

A megváltás fölajánlása

vérem fájjon
 annyira hogy kifakadjon
 lángolásom tűzbe fojtsa
 talajvizet kiszárítson
 bárányfelhőt porba dobjon
 ablakokat befalazzon
 udvart süllyesszen magába
 embert lökjön barátjának
 tévelygőt vezessen szakadékba
 járt utakat elfelejtsek
 délibábot kifeszítsek
 vakablakon lássam a világot
 ami megnyílt az bezáruljon
 ami bezárult az kinyíljon
 aki hitben halt meg az hitelenné váljon
 aki hitetlen volt az föltámadjon
 parancshoz szokottak legyenek szabadok
 házsorok forduljanak el egymástól
 meghaltakat ünnepeljünk
 élők fölött láncokat csörgessünk
 a szabadsághoz szokottakat bilincsekbe verjék

meg ne virradjon
kakas se szóljon
nap ne süssön
százéves fa rüggé váljon
két nemzedék porrá váljon
egy nemzedék porban játsszon
legyilkoltba visszafolyjon vére
földrengés a morájába vesszen
tűzropogást oltson el a csendje
feketévé váljanak a lángok
csontvázakra új hús rakodjon
gyulladjon az égen százmillió csillag
kétszer annyi hulljon végtelenbe
a nem létező át ne adja helyét
a létező árnyékától féljen
két árnyékká váljon minden ember
dőljön ránk a múltban élt jövőnk is
kiáltson az ösztön és az érzés
népek szülessenek történelem nélkül
népek haljanak ki történelem nélkül
ne állja útjukat agancsos bárány
hívó hangját meg ne hallják
a győzelem és a gyötrellem
lebegjen egy közös sír felett
kétrészes kagylóban
kétpitvarú szobában
két élet között
a visszagondolatban
paloták a vályogvetők formáiban
templomok a gyökérrostok ágaiban
kaszárnyák a ki nem kelt mag közepében
végiggondolt gondolatban
új arcokban megújulva
feloldozást nem remélve
vérem fájjon
egy holtpont körül legyen visszér
jelen visszér

tüdő visszér legyen bennem
 mozgó ideg csak a jövő
 ami visszatér

.....

Jövő január

Néhány méterrel arrább

Ablaknak repül a madár és nem falnak.
 (Az ember is csak ennyire vak.)
 Koppanása hallatszik csupán, vagy
 A halál rafinált csörrenése kínja.

A távoli kék, a jegenyeerdő, ballagó ember,
 Szíve-szembogarában . . .
 Hát igazán nincsen . . . ?
 Elviselhetetlen, ha nincs menekülés.

Érintkezés

old
 b a
 m l z
 o o s k
 d n e e
 a r t
 n g a folyó
 y
 a
 l
 o
 m
 ringatja a napot
 dobogását
 hallgatom

Elalvás

Petőfi után

óraremények
 szívemben –
 jövődő hajnalfény

szörnyű ítélet
 elszakadni –
 tőled Lány

honnan int
 hol talál –
 a bujdosás

Félálomban . . .

Petőfi után

kedvesem kebele
búját
 érezem

madár nekem
dal
 szerelem

arany nem kell
vigyétek
 el

sok virág
végtelen
 kertvilág

puszta ég
hullatja
 csillagát

lánc csörög
volna még?
 ami wolt?

ott voltunk
ott voltam
 én

elmúlt a harc
beforrt
 a seb

álmodj álmodj (szép kedvesem)
 ó szabadság
 ó szerelem

Itt nem alszik a költő

Moore és Petőfi után

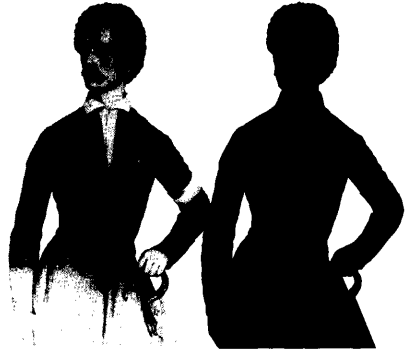
Itt NEM alszik a költő, akinek kezében
 Apollónak lantja zenge olyan szépen,
 NEM ALUSZIK,
 Kinek dala zúgott, mint vad folyam árja,
 Vagy elhalt távoli kis patak módjára.
 ITT NEM NÉMA A KÖLTŐ . . .
 Vihar és szellő jár a homloka körül,
 Vihar, mely harsog, mint harcdala harsogott,
 És szellő, mely elhal, mint akit szerelme elhagyott.

Könyörgés Petőfiért és önmagamért

A
 fenyő hegyén
 kék égben
 sodor egy erő
 fodor a térben
 kint s bent
 kipattant buborék
 játssza el a múltat
 porszem falán
 ha megtalálsz
 testi-lelki féreg
 kiegészíthetsz
 jelen

gondolj rám legalább
kockából kivágott napon
után és előtt
a kör felsőpontján
előtt és után
kimondás és letagadás között
idők idő képén
ha leng s megfúj a szél
ITT
ÉS MOST

VÉRITÉS DE FAIT

vérités de fait I.

szabadság

szabdlábon
 szabály
 a két kéz szablya
 szent jobb szabály

szent istván
 szentimentalizmus
 péter és aba sámuel
 ellenszérum

szóról szóra
 szabadság
 made in
 szexuális mohács

vérités de fait II.

szerelem

a barlangos testek megtelnek vérrel
 szerelem
 szerelőállvány hosszában

szerenád
 szendrey júlia
 szerencsétlen szeretetsomag
 szignál
 szigony
 szifon
 szíj
 szikra
 sziklasó
 sziklaüregben szikrahossz
 ingerlékeny játék
 preterea censeo
 clitoridem sacratissimae majestatis
 ante coitum diutius esse titillandam
 szezám

vérités de fait III.

idő

szörnyű idő
 mindegyre nő

vérezünk

a háború
 szomorúbb

enyészet

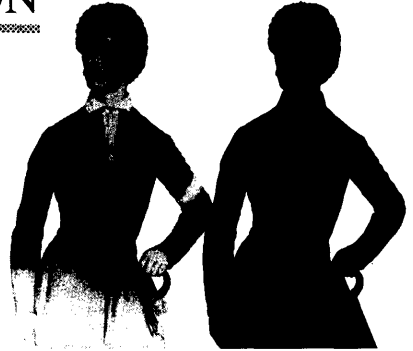
elveszünk-e mi
 fog maradni valaki

ki marad

úgy amint
 mi mind:

RÉMÜLÉSTELI

VÉRITÉS DE RAISON

vérités de raison I.

piriul șarpatoc

Mózesként állok itt, a Hídon.
 Köröttem gyöngék e hegyek,
 És mégsem látom a pálmás Jerikhót,
 És nem láthatom a kék tengert.

Felhőket keressek tűző napon?
 Nyitott szemekkel borzalmas napot?
 Egyazon figura, egyazon holttetem:
 Ó, szabadság! Ó, szerelem!

vérités de raison II.

itt esett el

Kőbe zárt szabályos áldozat
 Kőből kinézett arcodon
 Följlesztett álom
 Belső bilincsből
 De még így is

Hol vagy
Ó, hol vagy
Petófi Sándor

vérités de raison III.

hogyan és hol

egyenesen csak egyenesen
aztán balra
majd ismét balra
a harmadik saroknál is
csak balra
egy mellékutcából
zsákutca
ulica Petefi Šandora

RUMBATÖK

Revolúció

Demokrácia
 Emokrácia
 Mokrácia
 Okrácia
 Krácia
 Rácia
 Ácia
 Cia
 Ia
 A
 Ia
 Cia
 Ácia
 Rácia
 Krácia
 Okrácia
 Mokrácia
 Emokrácia
 Demokrácia
 Emokrácia
 Mokrácia
 Okrácia
 Krácia
 Rácia
 Ácia
 Cia
 Ia

Elhajlás balra

Demokrácia

Demokráci

Demokrác

Demokrá

Demokr

Demok

Demo

Dem

De

D

De

Dem

Demo

Demok

Demokr

Demokrá

Demokrác

Demokráci

Demokrácia

Emokrácia

Mokrácia

Okrácia

Krácia

Rácia

Ácia

Cia

Ia

Evolúció

A
Ia
Cia
Ácia
Rácia
Krácia
Okrácia
Mokrácia
Emokrácia
Demokrácia
Demokráci
Demokrác
Demokrá
Demokr
Demok
Demo
Dem
De
D
Demokrácia
Emokrácia
Mokrácia
Okrácia
Krácia
Rácia
Ácia
Cia
Ia
A

Személyi kultusz

ad
 iade
 ciadem
 áciademó
 ráciademok
 kráci demokr
 okráci emokrá
 mokrác mokrác
 emokrá okráci
 demokrác mokrácia
 emokráci emokráci
 mokráci demokrác
 okráciademokrá
 kráciademokr
 ráciademok
 áciademó
 ciadem
 iadem
 ad

Keljfeljancsi

demokrácia
 demokráciademokrácia

A
 AIA
 AICIA
 AICÁCIA
 AICÁRÁCIA
 AICÁRKRÁCIA
 AICÁRKOKRÁCIA
 AICÁRKOMOKRÁCIA
 AICÁRKOMEMOKRÁCIA
 AICÁRKOMEDEMOKRÁCIA

Papírtigris

yd
 cyde
 acydem
 racydemo
 cracydemoc
 ocracydemocr
 mocracydemocra
 emocracydemocrac
 democracydemocracy
 democracydemocracy
 democracydemocracy
 democracydemocracy
 democracydemocracy
 democracydemocracy
 democracydemocracy
 democracydemocracy
 DemocracydemocracY

	E	DemocraC	EmocracY	C
		DemocrA	MocracY	
	M	Democr	OkracY	A
		DemoC	KracY	
	O	DemO	RacY	R
		DeM	AcY	
C		DE	CY	C
		D	Y	
R				O
A				M
C				E
Y				D

Rajzszög

demokráciademokrácia
demokrácia
emokráci
mokrác
okrá
kr
kr
kr
r

Elgörbült rajzszög

demokráciademokrácia
demokrácia
mokrácia
krácia
ácia
cia
cia
cia
ia
a
ia
i

Papírsárkány

ad
 iade
 ciadem
 áciademó
 ráciademok
 kráciademokr
 okráciademokrá
 mokráciademokrác
 emokráciademokráci
 demokráciademokrácia
 e emokráciademokráci i
 m mokráciademokrác c
 o okráciademokrá á
 k kráciademokr r
 r ráciademok k
 á áciademó o
 c ciadem m
 i iade e
 a AD d
 A
 B
 Ü
 R
 O
 K
 R
 Á
 C
 I
 A

Szaltó mortále

demokrácia
 mokrácia
 krácia
 ácia
 cia
 ciacicciciacia
 cia ia ia
 cia i a
 ácia
 rácia
 krácia
 okrácia
 mokrácia
 emokrácia
 demokrácia
 mokrácia
 krácia
 ácia
 cia
 cia
 ciacicciciacia
 cia ia ia
 cia i a
 cia i
 ácia
 rácia
 krácia
 okrácia
 mokrácia
 emokrácia
 demokrácia

ERŐszakhaTalomkorlátlanEGÉSZSÉGtelEndikTatúraTÁBORNOKka-
 tonaszURonyháborÚÚÚÚ

KRONOLÓGIÁK

Ti szavakra figyeltek?

szomorú a szavak hatalma

- 889 Földön forgó bogár
 896 Vízen forgó bogár
 998 Léghen forgó bogár
 1000 Ne jöjj álmaimba
 1278 Ellen
 1280 Emlék egy duzzadt tó fölött
 1389 Ne légy emlékezetemben
 1448 Hiányozz
 1458 Hiány nélkül
 1485 Se tudjalak
 1528 Órült nemzet
 1538 Színes madár
 1598 Megnyílt sírokban áll
 1682 1687; 1687
 1708 Én csak a te nyelved vagyok
 1718 Aki magával viszi fejszóját és korsóját
 1778 Esküszöm, esküszöm, sohasem említem többé
 1781 És esküszöm, sohasem magyarázkodom többé
 1784 Nem egy garasért mondom én ezt
 Egy garasért
 1811 A lélek és a test így is

- 1819 Úgy is
- 1848 Álruhában szenvedés
márciusban tüntetés
törvények, országgyűlés
200 000 újonc és 42 millió forint megajánlása
szept. 29.
okt. 7.
okt. 30.
Görgey Artúr fővezér
- 1849 Bem
Dembinski főparancsnok
febr. 9.
26–27-ig
- 1849 április 2-án
április 4-én
6-án
19-én
- 1849 április 20. Reggel 6 óra tájban visszamentünk. Hideg szél
fújt, és hó fedé az utat.
Takarodó után hiányzók 4
Századbeteg 2
Kórházban 23
Börtönben –
Vezényelve 3
Reggeli 8 óraker indultunk el. Szép nap volt. Délután
2–3 óra körül megérkeztünk. Az előőrs a téglaháznál 2 szép
vadászfegyvert és kalapot szerzett.
Volt bukdácsolás, eleinte, midőn éppen mellettem süvített el
s kettőt le is ütött a golyó. Furcsán éreztem magamat. Én is
bukdácsoltam, de már később ezt is eluntam, s csak helyben
maradtam. Lassan, lassan jobbra vonultunk, midőn egyszerre
nem állhatták ki embereink a sűrű tüzelést, s szerteszét fu-
tottak.
- 1849 ápr. 22. du. Már azt gondoltam, körülfog az ellenség. Zászlót
sem láttam, mely alá sorakozhattunk volna.
Az éjjel egy futár jött.
Vácsi nevűnek a vállát lőtték meg

- Vörös nevűben két golyó maradt
 Jonák nevű mellé ágyúgolyó esett
 Bogdánovich nevű, Földváry nevű, Tallián József nevű,
 Gergelyi Árpád nevű, Fehér nevű, Gürten nevű, Bárány nevű,
 Tóth nevű, Konkolyi nevű, Dedinszki nevű, Nachtigal nevű
 Törölve
 Hadipótlék
 120 f. p. p. 30. f. 40. f. p. p. 10. f. p. p. 4. f. p. p.
- 1849 jún. 27. Egy előőrs elsüti a puskáját. Több vizeken átlábalva
 egy helyen hasig a vízben. A gyengébbek a lovak farkába kapasz-
 kodnak.
- 1849 Júl. 31. „Lieber Petőfi,
 bleiben sie bei dem Wagen”
- 1849 Vérrel oltott mész
 Sprache deutsch, ungarisch und valachisch
 Dögölj meg, kegyelem útján élve
 Világom és sötétem
 augusztus 13.
 okt. 5.
 okt. 6.
 Der springt noch auf!
 D. g. m. k. u. élve
 kötél általi halállal
 golyó általi halállal
 kötél általi halállal, kegyelem útján golyó általi halállal
 golyó általi halállal, kegyelem útján várfogságra, vasban
 november 16-án g. á. h. k. u. 18 évi v. f. v.
 november 17-én k. á. h. k. u. 18 évi v. f. v.
 december 5-én k. á. h. k. u. g. á. h.
 k. á. h.
 g. á. h.
 k. á. h. k. u. g. á. h. k. u. 16 évi v. f. v.
 g. á. h. k. u. 8 évi v. f. v.
 10 évi v. f. v. k. u. 6 évi v. f.
- 1858 Nach der deutschen Mode
- 1868 Haja volt
- 1879 Szeme volt

- 1889 Keze volt
1908 Gyöngye szél fújdogált
1918 Valakinek apja is
1919 Kettőnek fia is
1928 Testvére, társa, barátja
1938 Kabátja beszakadt
1940 Május 14-én
1948 Leggyűlöltebb ember álmában
A nép legfanatikusabb barátja
1958 Aki mindig visszanéz
1968 Záhne gut
1969 Stirn hohe
1972 december 11-én este
december 12-én hajnali kettőkor
1972 december 12. Elmenni M-hez. Levelet írni. 10 órakor megbeszélésre menni. Számolj tízig! 12 és 13 között a szerkesztőségbe. 2 égit. Játékot. Kolor šampon br. 5 ili 8. Citrom. Kenyér. Citrom.

Nappali éjszaka

Barátaim nappal
Tömör aranyszárnyakkal
Sem bírok
Apró ezüst
Nyakba való bálványkák
Elrugaszkodni tőletek

Szembesítés

Silány a szemét is
Elfogyott a konc
Szemem a kezemben
A múltban villanyok

Tisza mellől

Befagyott a Sajó
Kemény lett a szám
Se följebb se lejjebb
Akkor is hazám

A farizeusok jövetele

Megjött a Farizeus
És iskolába hív . . .
Én megyek,
Pedig tudom,
A lecke vége
Vér.

Cifra világ

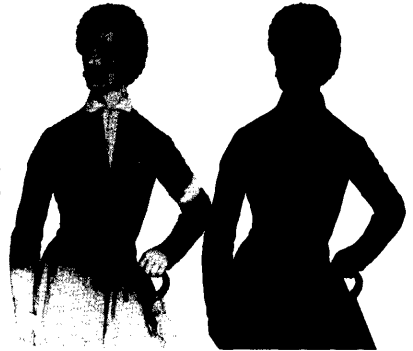
Fényes világ
Szalkszentmárton
Nem hajt a rügy
Szár az ágból

Hogyha nem hajt
Ki kell vágni
Tüze mellett
Lehet látni

Lehet látni
Melegedni
A tűzében
Tűzzé válni

Fényes világ
Szalkszentmárton
Piros rózsza
A ruhámon

FEHÉR KÁLMÁN PETŐFI- ÉRTELMEZÉSEIRŐL

Fehér Kálmán e kötetben olvasható verseinek zöme Petőfi Sándor születése százötvenedik évfordulója ihletében született, a versek kötetbe gyűjtve azonban a költő halálának százötvenedik évfordulója alkalmából jelennek meg. „Petőfi-korú” versek tehát ezek a Petőfi-értelmelek, Petőfi-értések és Petőfi-értékek, ahogyan ezeket a választott hármast kötetcím hirdeti.

Nyereség lett volna huszonhét évvel ezelőtti megjelenésük is, hiszen az irodalomtörténeti figyelem az első közléseket az *Új Symposion* lapjain nemcsak figyelte, hanem kommentálta, majd a Fehér Kálmánról készített leírásba is beépítette, mondván, hogy Fehér Kálmán Petőfi-értelmezései a kísérletező költő műveinek jelentős állomását képezik, de azt is hozzá kell tennünk ehhez a minősítéshez, hogy költőnk a Petőfi-értelmezések verssorozatát ki nem kerekítve költőként elhallgatott, és több mint húsz év után jelentkezett ismét, immár nem csupán egy vers erejéig, ahogyan az 1981-es *Kantáta a szabadságról* című műve bizonyítja – hallgatása kivételeként. Ezekről a homályban maradt elhallgatási okokról például az *Új Symposion* bibliográfiája nem beszél, de tükrözi Fehér Kálmán költői némaságának a tényét, holott egymás után kilenc számban versfürtökben jelentek meg a *Petőfiért* összefoglaló cím alatt a versértelmezések, az elsők az *Új Symposion* 74., az utolsók a 82. számban, 1972–1973-ban. Arra vállalkozott Fehér Kálmán ezekben a rendhagyó költeményekben, hogy mintegy megismételve Petőfi egykori költői gesztusait úgy közeledjen az adott témához (egy-egy Petőfi-vershez), ahogy ma a költő tárgyához közelíthet. *Ti szavakra figyeltek?* című különös kronológiájában az 1849. október 6-át követő dátumsor után Radnóti Miklós 4. *Razglednicájának* német nyelvű versmondátát írja fel.

A legváltozatosabb költői eljárásokkal hajta végre költői intervencióit a Petőfi-versekben. Van verse, köztük a legnagyobbak is, amelyeket a próza nyelvére ír át, tartalmat mesél, mintha gyermek olvasná őket: a verseket mintegy költői ékeiktől megfosztva, költői eljárását mintegy visszájára fordítja (*Pató Pál úr, A puszta, télen; János vitéz*). Valójában a Petőfiétől különböző más koordinátákat látunk bennük, ilyen módon a Petőfi-vers eredeti alaphelyzetének nemcsak új minőséget kölcsönöz, hanem mint a *Pató Pál úr* esetében, Petőfi szatírját mintegy hatványozza, s új fogalomtárból kölcsönöz díszeket, amikor például azt írja, hogy „nem a ruha teszi az embert, hanem az objektív körülmények: a termelési viszonyok és a termelőerők”. A farkasoknak pedig *A farkasok dala* átiratában az a vigasztaló, hogy „szabadon választottak”. *A nép nevében* címűt pedig annak a korszaknak a körülményeihez hasonlítja, értelmezéseit egyenesen forradalmasítja, amikor a „most és nem majd” mondatot írja le. *A szabadsághoz* című vers pedig a *Piroska és a farkas* című mesének nyelvi fordulataiból épül fel. Tud gúnyoros is lenni jelenének ferdeségeire mutatva. Arra a kérdésre például, hogy „Ó, hol vagy Petőfi Sándor” – ezt feleli:

*csak balra
egy mellékutcából
zsákutca
ulica Petefi Šandora.*
(Vérités de raison III.)

A demokrácia szóból képverset készít *Rajzszög* címmel. Különbözik a betűvers egyik legkedveltebb kifejezési formája, mint aki úgy akar modern lenni, hogy a vizuális költészet vívmányaival gazdálkodik. Hadd jegyezzük meg, hogy a *Papírtigris* című, e kötetben szereplő képverse megjelent a képversek nagy antológiájában (*Képversek*. Bp., 1984) a *Papírsárkány* cíművel egyetemben. Úgy tetszik, arra vállalkozott, hogy megismételve Petőfi egykori költői merészségeit, úgy közeledjen az adott témához, ahogy ma a költő közeledhet, s ahogy ma Petőfi is közeledne, mint közeledett például Illyés Gyula egyetlen vers erejéig, amikor *Újévi ablak* című, első közlésben a *Híd* borítóján megjelent versét szerkesztette meg. S ha Petőfi nonkomformista volt a maga idejében, ezek az értelmezések is nonkomformisták, formabontók, tiszteletlenek, így szerevezve érvényt a modern költő átértelmező igényének. Egyik

legfigyelemreméltóbb verse a *Falvédő* című. Petőfi híres *A Tisza* című költeményéből az ugyancsak leghíresebb sort ragadta ki, és a sor *e* hangja a mondat („Mely nyelv merne versenyezni véled?”) kifutópályáján a hangsalak, amely egyúttal falvédőt is mintáz, ahogyan egykori paraszt-asszony szál- és keresztöltéseivel varrta volna. E verssel kél versenyre az *Érintkezés* című, amely ábraként írja fel szemünk ekránjára a Petőfi-sor jelentését, s nem Petőfihez akar hasonlítani, hanem Petőfi sorait („Domboldalon angyalom reszket a folyó ringatja a napot dobogását hallgatom”) vonja a modern vizuális élmény és költői tapasztalat körébe, átminősítve a *Rózsabokor a domboldalon . . .* című Petőfi-vers képeit és dallá vált sorait.

Végezetül hadd emlékeztessünk a *Cifra világ* című záróversére, a kötet kiemelkedő darabjára, valamint a Fehér Kálmán-verseken végighúzódo polémiára is, amikor állítja, „itt nem alszik” és „itt nem néma a költő”!

Nem ártott ezeknek a verseknek az elmúlt majd három évtized. Ma is frissek, gondolatébresztőek, élményt nyújtóak, mint voltak akkor, amikor huszonhét évvel ezelőtt a költő modern szenzibilitását dicsértük.

BORI Imre

TARTALOM

MALACHITZÖLD

A puszta télen	394
János vitéz	394
Pató Pál úr	395
A pulikutyák dala	395
A farkasok dala	396
A nép nevében	396
Föltámadott a tenger	396
A márcziusi ifjak	397
A szabadsághoz	398

NEHÉZ VILÁG

Ember	399
Népuralom	401
Este van már kint s bent	403
Bíbor hajnal hasad	405
Áldozati könyörgés	406
Hahaha!	407
Tollával és tintatartójával a nyaka körül	409

PETŐFI MEGVÁLTÁSA

Kiáltások	410
Jövő január	412
Falvédő	413
Érintkezés	414

Elalvás	414
Félálomban	415
Itt nem alszik a költő	416
Könyörgés Petőfiért és önmagamért	416

VÉRITÉS DE FAIT

Vérités de fait I.	418
Vérités de fait II.	418
Vérités de fait III.	419

VÉRITÉS DE RAISON

Vérités de raison I.	420
Vérités de raison II.	420
Vérités de raison III.	421

RUMBATÖK

Revolúció	422
Elhajlás balra	423
Evolúció	424
Személyi kultusz	425
Keljfeljancsi	425
Papírtigris	426
Rajzszög	427
Elgörcbült rajzszög	427
Papírsárkány	428
Szaltó mortále	429

KRONOLÓGIÁK

Ti szavakra figyeltek?	430
Nappali éjszaka	433
Szembesítés	433
Tisza mellől	434
A farizeusok jövedele	434
Cifra világ	435

<i>BORI Imre</i> : Fehér Kálmán Petőfi-értelmezéseiről	436
--	-----

IDEGENEK

S Z A T H M Á R I I S T V Á N

Ahogy hívott azon a telefonon, a deresszínűn, hogy utálok is azt, abban a ronda irodában, ahova járok, bejárok úgy kilenc körül, nehéz, megcsavart gyomorral, hisz az éjszakáért, az éjszakákért fizetni kell, és csak lehuppanok a rossz, piros fotelba, és nézek ki az ablakon, néha órákig, és arra gondolok, mi is volt akkor, ezelőtt, bizony, és néha rettenetes dolgokra jövök rá, szinte felizzik bennem a félelem vagy a szégyen, de hát lenni kell, még mindig így gondolom, habár nehéz, mind nehezebb, az ablakon nincs függöny, és ez jó, és ha akarom, csak az eget látom, és jó az is, hogy ritkán zavarnak, ám vannak mozgalmas napok, három telefon, a főnök így akarja, hosszú leveleket írok vagy nézek át, csiszolom a szót, a mondatot, köszörülök, mint régi mesterek, csak el ne kopjon a nyelv, a szöveg, és dél körül már a gyomrom is úgy-ahogy, és akkor csörög a peches telefon, a deres, mindig rossz hírral keres azon valaki, a barátnőm is őt csörgeti, hogy nem jön, meg hasonló, pedig kora reggel már kivettem a húst, a zöldséget a hűtőből, és valami pezsegő italt is szereztem, nem beszélve a tiszta ágyneműről, de ő csak mondja, olyan furcsa kedves, valami mállik ott belül, hát mit mondjak erre, mit mondhatnék, és akkor leteszi, és én csak nézem az agyonrágott szót, ahogy ugrál ott előttem, az eltűnő ékezetet, a megkéselt textust, és mérgesen állok fel a piros, rossz fotelból, munkaeszköz, mondta múltkor a főnök, úgy kezeld, egy kávé, mondom magamnak, pedig nem is szeretem igazán, és becsapom magam után az iroda ajtaját, habár azt írja rajta nagy csúnya betűkkel, TANÁRI, megyek az automatához,

kedvem lenne igazán jót rúgni rajta, pedig szerencsétlen az is, kifosztott, sérült, valami menekült arab tartja, minden délután ott tüsténkedik körülötte, tölti, szívatja, nyomja, varázsporokkal traktálja, közben morog, beszél, fülelek, mert jártam én arra valamikor, utaztam én is, de mégsem beszélek az arabussal, érzem, ő nem szeret engem, mégis az ő kávéját iszom, kortyolom, nyalogatom. Erről jut eszembe, múltkor egy kolléganője, valahol Bivalybasznádon, a számokról medítált, úgy hangosan persze, összefüggések, szimbólumok, már ahogy lenni szokott bizonyos körökben, és akkor én azt mondtam, 69, de nem értett semmit, és magyarázni kellett, de nem esett jól, meg hát fáradt is voltam, hát igen, az éjszaka, éjszakák, mi is volt ugyan, ki kente a kenyeret, kinek is szólt a Józsi, de ez nem lehet, hisz ő már nem is a szomszéd, eltűnt velem együtt abból a házból, amelyről a kedves azt mondja, mindig azt mondja, olyan kár, igen, hogy nincsen és akkor elmereng, könny futja el a szemét, párás lesz a tekintete, ne, mondom neki, ne, és húzom a kert felé, ahol cigányok táncolnak vasárnaponként délután, és én ilyenkor irigykedve nézem az ügyeseket, mert táncolni én is szeretek, de sokszor nincs kivel, mert a kedves ilyen, és ülök az asztalnál a kertben, hátam mögött a tó, és csak nézem a szépen öltözött párokat, szívom magamba a szagot, a friss üde párát, és néha a telefonra gondolok, kidobom, -rúgom, határozom el, nem kell nekem balszerencse, nem és nem, és akkor kilenc után csöng, csörög ott nekem a ronda irodában, nyivákol, nyerít, mint valami feltüzelődött kanca, aki férfit akar, elszántat, nagyon, nem veszem fel, nem akarom, én babonás vagyok, és már szenvedtem sokat, szürke arccal nézem a derest, megvetően, utálattal a szívemben, milyen ez a világ, mondogatom, inkább az arab, a kávé, mellekre, keblemre fogadom, és a gép csak ugrál, nyivákol, dobálja magát, felveszlek, jó, igen, de megbánod, meg, úgy bizony, ki kéne menni, megnézni a szemet a klotyóban, milyen most, igen, vagy vodkát kellene innom, de nincs idő, mert veszem, felveszem a toporzékoló állatot, és hallom, hogy idegen nyelven, micsoda nagyzolás, hisz nem is olyan rég, még rokon volt, baráti, testvéri kedves, bugyborékoló, keres engem egy férfi, negédesen, szépen, törökmézesen mondja, tanulni akar, nyelveket, előbb a magyart, és utána a többit, mi után, kérdem, és miért, mert kell, mondja most már szinte dacosan, és látom, érzem, már lágyulok, akárha erős napon olvadnék, hisz nyár van, mégsem napozom, legalábbis ott, ahová jártam, a kék tenger mellé, ahol a kedvenc sziklánk

volt, és mindig felszúródott rá a törökhold, habár görög volt a tenger, leszboszi, és a lányok tényleg szépek voltak, és imádták a nyarat, puncistul, lelkestül, olyan jó volt nézni, úgy teljesen lazán, és utána sugdosni róla, és azt hinni, ez már csak így lesz, örökkön örökké, és kényelmesen, magabiztosan nyúlni a napon, a krémszínű homokban, és gondolni arra, retzinát iszunk, és nagy, fehér hajókat látunk a hajnali szélben, és mindezt annyiszor csináljuk, ahányszor akarjuk, hol volt akkor a deres, a megzavarodott gyomor, a pókhálós szem, apró rákokat figyeltem a lukacsos sziklán, és azt hittem, enyém most minden, és bevettem magam a strand mögötti sásba, majd még tovább, a szúrós növények közé, és néztem a vakító eget, tapogattam az éles tüskét, és nevettem nagyot, és csak úgy ömlött, jött az a friss, friss sós levegő, már-már fojtogatott, de szép volt, hatalmasan az, és utána mentem az akkori kedveshez, kezemet a combjára tettem, majd húzódtam lassan fölfelé, és láttam, amit látni akartam, és más nem érdekelt.

Hát igen, tanítani hívnak, ő, a férfi, tudja, hogy itt vagyok, és most már én is, hogy ő itt van, és kell a magyar, mert én tapasztalt vagyok, mondja, ugyan miben uram, miben, mondom, de hagyjuk ezt, látni akar, már leírtak neki, és lesz pénz, tudja, hogy nekem most kell, nem bűn ez, nem, így a férfi a deresből, és én csak hallgatom, meg bólogatok néha, benéz a főnök, a szememmel intek, ez most valami más, oké, mondom a deresnek, hétfőn ott vagyok, este, ő akkor a kedvenc utcám nevét mondja, és már nem is utálok annyira a derest, és ülök utána a piros, rossz fotelban, és morfondírozok, hát mi is ez, igen, de lesz pénz, hisz mondta, és közben múlnak az órák, a levelek meg tornyosulnak az asztalon, és egészen csend van, a távolban repülő száll, délután vásárolni megyek, egy fröccsre azért még futja, a levélszekrényben nincsen semmi, de megy ez a nyár, előre, igen, a főnök nem rossz ember, nevet, ha kell, szomorú, ha kell, és még családja is van, azt mondta nekem múltkor, megszoktad már, mit, kérdeztem bambán, hát hogy nincsenek szirének, és röhögött utána nagy hévvel, ne csináld ezt velem, mondtam neki, de mégis jó ez az ember, és most itt ez a telefon, hív az idegen, mint földi a földit, olyan természetesen, micsoda világ, és megyek hétfőn nagy aktatáskámmal a kedvenc utcámban, úgy felemásan egy kicsit és sokáig keresem a csöngőt, akárha billentyűznék a neveken ott a kapualjban, majd jön a hang a falból, az a törökmézes, gyerekkoromban álvénak mondtuk, a Kiserdőben árulták május elsején a nagybajszú, fekete

cukrárszok, és volt még selyemcukor is, meg édes krumpli, és rengeteg mag, megyek föl a lépcsőn, nyílik az ajtó, zöld, nehéz fából, és tessékél be a férfi a lakásba, hatalmas szobák, erkélyek, ki-beugrások, díszek, a csillárok égnek, bársonyok a falon, szofák, szamovárok, albán réztányérok, brokát függönyök, zöld, piros gyümölcs a tálban, a férfi mosolyog, ez is úgy ide illik, egy furcsa asztalhoz ülünk, olyan mint gondoltam, mondja, és a szemembe néz hosszasan, melegem lett, mégiscsak nyár van, a táskámat még fogom, s mintha mennék össze, olyan fura érzés, ha arra járok, a déli tájon, kihúzom magam, most ez itt nem megy, nem bizony, nem hiszem el, mondom halkán, a férfi arca tiszta, a lehelete is az, csak a zakója zavar, olyan seszínű, petyhüdt, ülök vele szemben, akárha osztály is lehetne ez, tábla és kréta, így kellene talán, motyogom, és már semerre se nézek, majd jön egy idősebb hölgy már-már egészen öreg, és leül ő is a furcsa asztalhoz, a szeme kék, és néz nagyon, a nyár, mondom, a nyár, és legyezni kezdem magam az ujjaimmal, igen, mondják ők, forró, hát akkor most tanulunk, mondom, és hirtelen úgy érzem magam, nekem semmim sincsen, földi, és a vékony határra gondolkodok, a kollégium köves folyosóira, az asszonyra, ki faképnél hagyott, haldokló anyámra, de összeszedem magam, hát akkor, mondom, kezdjük az elején, és már megint valami egészen más jut az eszembe, koncentrálj, szuggerálok, igen, a hangokkal indítunk, az ö-vel, az ü-vel, ez a legnehezebb, és csináljuk a könyvből a leckét, a feladatot, írunk a zöld színű, hullámzó asztalon, ki gondolta volna, mondom később, mikor pihenünk, ki gondolta volna, mondják ők is kórusban, mosolyogva, majd nézek ki az ablakon, nem lehet csak az eget látni, a nyelvtan egy külön világ, kezdem újra, bólogatnak, igen, gyönggyel foglalkozom, így a férfi később, igazzal persze, és már húzza ki az asztal fiókját, temérdek csillogás, fény, és nevet, de hát nyelv is kell hozzá, de ön itt van, és ez jó, és elkomolyodik, a nő körmére nézek, piros, a közepén pici kis pontok, és olyan jó illat árad belőle, és ügyesen tanul, már az első órán, és később is, és akaratlanul is őt kényeztetem, rendszeresen, mert járok oda, a kedvenc utcámba, nyomom a csöngőt, szólok a falhoz, fogom a táskám, kapaszkodom, és halad a nyelv, megy előre, tolakszik gátlástalanul, a gyöngyök meg csak fénylenek persze, a nőnek már zöld a körme, apró, fehér virágok virágoznak rajta, még nyár van, igazán meleg, vékony ruhában rója a sorokat, olvasni is tudnak, a férfin ugyanaz a zakó, mindig ugyanaz, ritkán szól a deres, ugat, nyivákol, és a gyomor nyugdíjba vonult, alig

zaklat, alig, az irodába új fotelt hoztak, és hát lehet, hogy utazom újra, és képeket is veszek, már beszélgetünk a nyelven, a számukra idegenen, bátran mondják, de csak itt, e fura lakásban, a hullámszó, zöld asztal felett, ha kimennek, nem akarnak, félnek, ugyan, mondom, ugyan, de a férfi csak nevet, nem a nyelv a világ, mondja, a szó, a vessző, a névelő, hát hol él maga földi, hol is, mélézom kicsit, hát akkor meg minek, tör ki belőlem, mivégre tesszük, kell, mondja szinte durván, és nyomulunk előre, nézem a nőt, egészen szőke, vajon hány éves lehet, ha felkel, olyan szépen teszi, tegnap felüvöltött a deres, a barátnőm mondta, régen látott már, igen, mondom, hát igen, erősíti meg, nyikorognak az ajtók a lakásban, és akkor leesett a ceruza a zöld, hullámszó asztalról, szinte már vártam, akartam nagyon, elnézést, mondtam, és lebuktam a mélybe, akárha bűvár lennék valami távoli tengeren, úszom a lenti világban, kidüledt szemekkel, és látom, ezen a kecses, úri nőn nem feszül bugyi, szoknyája egészen fönn, könnyű, finom anyag, és szemérme selymes, hogy beleszédül az ember, az asztal alatt bűvár, és hadonászom fölfelé, véres, pókhálós szemekkel, alig levegővel, és olyan csend van odakinn, csak én zihálok nagyon, nekik nincs magyar barátjuk, mondja a férfi, és rám néz hosszasan, igen, mondom, persze, hát akkor, hol is hagytuk abba, Lali levelet ír, Juli számol, a tizedik lecke, valamit még el kell mondanom, így a férfi, amikor megvettük ezt a lakást, nagyon örültem, fél évig koslattam, szaladgáltam, mindenféle emberrel kontaktáltam, és akkor csak meglett, és ünnepeltünk, a feleségem és én, álltunk az ablakban, és elégedettek voltunk nagyon, jártuk sorra a szobákat, tapogattam a falakat, majd finom vacsorát főztünk, tengeri hal persze, fokhagymás öntet, vörösbor, és nevtünk nagyokat, és így kerültünk az ágyba, bugyborékolva a jókedvtől, és átöleltük egymást, mohón, és olyan jólesett, hisz nekünk se volt könnyű, higgye el, és akkor szeretkezni kezdtünk, nagy odaadással, odafigyelve, élvezve a pillanatot, a percet, és hirtelen történt valami, dübörgést hallottunk, morajt, mint amikor elszabadul egy folyó, vagy lassan omlani kezd egy ház, épület, és csak közeledett felénk, mind erősebb lett, végül már szinte elviselhetetlenné vált, és remegni kezdett minden, a csillár, a képek, a franciaágy, és mi is persze, kibírhatatlan volt, higgye el, nincs tovább, mondtam, nincs tovább, mondta az asszony, és elvesztünk egymásban, ilyen nincs, mondtam később, ilyen nincs, mondta az asszony, és idő kellett, hogy felfogjuk mindezt, és kezdődött minden előről, a robaj, a dübörgés, a csúcs, amely

mélység is volt egyben, ne, mondtam, de, mondta az asszony, és teljesen megzavarodtam.

Most már tudom, tudjuk, a metró rohant alattunk, ma is ezt teszi, de a háló már máshol van, azonban jó tudni, tudni azt a helyet, de az üzlet kéri a magáét, nincs megállás, ismeri, ugye, és nevet, és vesszük a nyelvet, de én el-elkalandozom, majd megyek szép lassan haza, csillagos az ég, felhő sehol, táskámban könyvek lapulnak, fehér írólapok, egy fröccs még belefér, mondom, és valahogy olyan boldognak érzem magam.

PAP JÓZSEF VERSEI

ELVESZEJTETT VERSEM

Ha hallgatás vétke
Terheli a verset
Megvetés a sorsa

Elhagyják hívei

Némán rejtőzködtél
Noha szavad várták
Kik még bíztak benned

Szégyentelen versem

Nem azt várták tőled
Hogy ágálj nevükben
A hatalmasoknál

Csak hogy megszólaljál

Szerettek magadért
Tiszta szándékodért
Most sem vártak többet

De te csak hallgattál

Bárhogy igyekszel is
Nem lelsz megértésre
Mert meghunyászkodtál

Erény nélkül nincs vers

Mikor nagyon kellett
A bizakodó szó
Gyáván elnémultál

Egérlyukba bújtál

Mondod nem hallgattál
Magadban beszéltél
De az nem hallható

Néma gyerek szava

Kimondott szó helyett
Miben reménykedtél
Hiszen te a szó vagy

És most eljátszottad

Vissza már nem szerzed
Tótágast állva se
Vezekelve váltig

El vagy veszve versem.

AZ ÉN EMBERKÉM

Az esetlen állatnál
– mely csak kényszerből mozdul –
emberkém mégiscsak több akar lenni.
S hogy igazán többnek is lássék,
töri magát saját akaratából,
vállal mindent, aminek látszata van:

tesz-vesz, alkot, épít, alapít
házat, hazát, családot, bármit.
És végül mindezt valóban
komolyan teszi, már nem a látszatért.
Megilletődik, hogy milyen komolyan.
Nem érti, ha embertársai megmosolyogják.
Ha nem méltányolják igyekezetét.

OTTAWAI JÁTÉKSZÍN

Az óriás juhar
évadzáró bravúrja

Szárnyas magvait
sodortatja a széllel
le-föl jójótatja
föl az erkélyig
pörgetteti
asztalomra szórja

A toronyház lakóinak
üzeni hogy ősz van

Levelei
az aranylón sárgák
a vörös lánggal égők
a dermedőn lilák
a pázsitra terítve

Vége a színjátéknak

Hamarosan
tél lesz jeges fehérség
mogorva szelek fújta
cikkanó szimfóniák

Nézőtér közönség sehol.

II. RÓLAD ÉS AZ ÓRÁRÓL

Háborgásaink termése, keserédes gyümölcs –
érőben volt már odázgatott elhatározásom.
A szándék, hogy megszakadjon végre
a lélekveszejtő automatizmus,
életünk kényszerű üresjárata.
Ártalmatlan cselhez folyamodtam.
Elrontottam csörgőóránk ébresztőszerkezetét:
ne ébresszen, ne zilálja szét álmod,
ne úzzön ki felriadt madarat puha fészked
testmelegéből! Mert megtörődik, meggebed
az ember, ha télen-nyáron napról napra
fél ötkor ébred s hopp ki az ágyból, rohan
a gyárba . . . Aludd ki magad végre, s ha majd
nyolc körül magadtól fölérzel, mint vasárnap
szoktál, feketekávéval vagy teával leplek meg,
tálcán az ágyadba viszem. Még arra is telne
időnkéből, hogy álmainkról elbeszélgessünk.
Haj, de mi történt!
Arra ébredtem, hogy forgolódom, s hamarosan
föl is ülsz az ágyban. Kivársz egy kicsit,
várod, hogy csörögjön az óra (*már te vagy
a szerkezet, te ébreszted az órát!*), és
évődöl: „Romlik a hallásom? Hisz jár
az óra . . . vagy öregszem – elfelejtettem
felhúzni!” s ugyanúgy mint eddig is, percnyi
pontossággal, föl sem gyűjtva a villanyt,
magamra hagysz, sietve rohansz munkahelyedre.
Nevethetnékem volt meg sírhatnékem is.
De nem sírtam és nem is nevettem. Átkozódtam
némán, kárhoztattam azt a proletár rítusú
munkahelyet, ahol dolgozol.

ÁLOM VAGY VALÓSÁG

Némelyik álmáról reggel
azt hiszi, nem álom volt,
hanem valóság, csak nem tudja,
térben és időben hová helyezze.
Szótlanul méléz, töpreng, zavaros
vízbe ejtett tárgyat keresgélnek
gondolatai. – Mégiscsak álom
lehetett – gondolja végül.
Az a fajta álom, mely váratlanul
éri és letaglózza az embert.
Álom és mégis mint valóság tapad
a lelkére: lehangolja, felborzolja.
És érzi, értetlenül fürkészik:
már megint mi ütött belé, nagyokat
hallgat, noha nincs rá oka,
hogy semmibe vegye környezetét.
Nehezeére esne a magyarázkodás.
Nem mondja el, mi történt az éjjel
álmában. Meg aztán bizonytalan is;
megléhet, mégsem álom volt: valami
emlék talán, amiről rég megfeledkezett
és most felvillant emlékezetében.
Fenevad volt az éjjel, üldözték
vagy ő üldözött s talán halálra is
marcangolt valakit (az ilyen történet
rendszerint befejezetlen!) vagy csak
halálra rémült, mert valaki felfedezte
eltitkolt tettét vagy szándékát.
Nem esik mégsem kétségbe: valahogy
mindig sikerül föllelni a helyet,
ahová azt az álmot vagy azt
a valóságot begyömöszöli, s akkor
megnyugodhat, elvetette a gondját.
Azért most is révedezve ül asztalánál
és a szokottnál lassabban fogyasztja,
szürcsölgeti reggeli kávéját.

ÍTÉLJ MEG ENGEM

G O B B Y F E H É R G Y U L A

Néha eszembe jut, hogy nyolcéves voltam, mikor először láttam a Sodrost. Először ötlöttek szemembe a part menti nehéz fűzfák, a nevüket akkor még nem ismertem, később tanultam meg Lajos bácsitól, ezek csigolyafüzek voltak, hajlékony ágú, a vizek fölé hajló, csupa göcsört és csupa görbeség, furcsa alakzatokat mintázó fák, amelyek nem szerettek egyedül. A holtág partján is csoportokba verődve álltak, mintha testükkel védenék egymást, mintha csak akkor érvényesülhetnének, ha tömegben lebzselnek a parton, mintha félnének a Duna mellett strázsáló nyárfáktól, a sokkal erősebb tölgyektől, meg a túlerőben levő kecskefüzektől, amelyek messzebbre virítottak minden más növénynél. A csigolyafüzek ága vesszőfonásra alkalmas, hajlékony és hosszú volt, bár csupán az első évében egyenes, később váratlan mellékhajtásokat eresztő, s a levelek nyele rövid, lemezük hosszúkás, lándzsás, hegyes csúcsú, széle finoman fűrészes, kissé szürkészöld színű, szabad szemmel is jól látható erezetű. A levelibékák imádják a csigolyafüzeket, egész telepetket létesítenek ágaik között, a Sodros hangja a füzeknek köszönhető. Sok ágat pusztítottam, mert szerettem fűzfasípot gyártani. Emlékszem, a síp hangja mindig visszhangot váltott ki, legtöbbször csak a békák válaszoltak rá, de időnként sikerült fölidegesítenem a fák árnyékába bújó horgászokat is, igen elmés szitkozódásban részesültem olykor.

Néha eszembe jut, hogy anyám nélkül nem voltam képes elaludni. A testvéreim gyávának, anyámasszony katonájának, szókimondóan kis hülyének, máskor kukacnak, féregnek, bömbinek meg visító malacnak

neveztek engem, de akármennyire is igyekeztem katonásan tartani magam, félálomban mindig anyám karjának hűvösét kívántam meg, s ha nem volt a közelben, ha nem simíthattam végig rajta a kezem, akkor kitört rajtam a sírás. Ezt sem megakadályozni, sem áthidalni meg nem tanultam, s ezen nem segített sem a szidás, sem a kedveskedés, anyám karja nélkül el voltam veszve, anyám karja nélkül nem jött álom a szememre, anyám karja nélkül nem létezhettem. Legalábbis akkor úgy éreztem. Ma inkább az hiányzik, hogy nem emlékszem elég gyakran anyám karjára. Nem is álmodom róla, nem is kívánom hűvösét, nem is nyúlok utána félálomban. Talán többet kellene emlékeznünk anyánkra, ha békés életet akarnánk élni.

Néha eszembe jut, a nyári nap pászmákat küld a tölgyfák tövébe. A fák lombozata sötétzöld, alattuk szederindák fonják be az aljzatot, a nap sugarai meg sárgák. Kévéikben meglátszik minden szemcse, kévéikben futkározni kezdenek a befogott pókok, kévéikben külön élet, egy külön világ sajátos élete indul meg, amit úgy lehet tanulmányozni, mint az iskolai laboratóriumban a mikroszkóp alá helyezett metszeteket, s a nap szeme a mi figyelő szemünk elé rakja a részleteket. Emlékszem, órákig néztem az erdő parányainak világát, ezt a különleges világot, amely azonnal elbújt, amint a nap másfelé fordította fényét.

Néha eszembe jut, milyen hangosan köhögött Lajos bácsi. Alacsony, kockás állú ember volt, leginkább mozdulatlanul üldögélt a Kövesben levő háza előtt. Botjával rajzolt a homokba. A bot nem követett meghatározható jeleket, rajza összevisszaság volt, egy szétbomló élet kusza nyoma. Lajos bácsi csupán unalmát építette bele. Ült a széken, vigyázta a Köves házait, őrizte a csónakokat, és várta a halált. Néha úgy képzeltem, hogy vannak még kívánságai, néha szerettem volna, ha kér tőlem valamit, de ő senkitől se várt semmit, kívánságai sem voltak, rajzolgatott a homokba, és türelmes volt. Istenem, de türelmes volt. Ezt azóta sem értem, ezt csak a halálos betegek képesek megérteni, mi többiek ezt csupán nézni vagyunk képesek, de fölfogni sohasem. Még az orvosok vagy a betegápoló nővérek sem, ők is ámultan nézik a jelenséget. Lajos bácsi már akkor együtt élt a halálával, talán ettől fogta el ez a végtelen türelem. Orvosi tanácsra jött el ide a Duna menti erdőbe, minden megélt tavasz, minden átélt ősz ajándék lehetett számára, a bot hegye ezért járt céltalanul a homokban. Köhögött, s lassan már élvezni is kezdte, hogy másokat zavar a köhögése. E köhögés számára az egyetlen adott

életforma volt. E köhögés nélkül számára már csak az örökös csend adatott meg. E köhögés volt az ő beleszólása az élők világába, a világ folyásába, s ezért egy cseppet sem szégyellte, nem is takargatta, nem is fékezte ezt a köhögést. Köhögött akkor is, ha fontos dolgokról esett szó körülötte, köhögött akkor is, ha egyedül maradt, köhögött mindig, mert hajtotta a tüdeje. Beleköhögött a kártyázók zajába, beleköhögött a felesége magyarázataiba, beleköhögött a mennydörgésbe is. Lajos bácsi köhögése nélkül nem létezett volna a Köves, s amint nem köhögött többé, meg is változott a világ. Lajos bácsi köhögése hozzátartozott a gyerekkoromhoz. Lajos bácsi köhögése idegenforgalmi érdekessége volt az újvidéki Duna partnak, s úgy emlékszem rá, mint egy hangversenyre. Emlékszem, zavart és idegesített ez a köhögés, de ahányszor eszembe jut, mindig melegség önti el a szívemet.

Néha eszembe jut, mikor a városba érkeztem, jártak a villamosok. Figyeltem a fény kék villanását a huzalokon. A kocka formájú kocsi zötyögött a görbe síneken, ha kanyarba ért, csikorgott is hangosan, az első gondolatom az volt, ezekben a házakban nem lehet aludni, aki itt ágyba fekszik, csak a kék fény villogását bámulhatja a falakon, a zaj kiűzi az álmot a szeméből. Azt is gondoltam, szerencsém, hogy jó messzire lakunk a villamosoktól, nem kell küzdenem velük. Úgy csörömpöltek végig az utcán, mint hatalmas gépszármányok, szájuk benyelte az embereket, a következő sarkon helyettük másokat köpött ki. Az rémisztett leginkább, hogy úgy tűnt, sohasem nyugszanak meg, ha egyik eltűnt a kanyarban, már jött is a másik, közlekedésük végtelen folyam volt. Aztán anyám engem is föltuszkolt a sárga kocsi lépcsőjén, az ajtó bezárult, s éreztem az emberek melegét, mindenki igyekezett valahova, a villamos segítette sietségüket, jól érezték magukat benne, nem féltek a hatalmas fémtesttől, ez engem is megnyugtatott. A kék fény a gyorsaságot jelentette, a csörömpölés a haladást. Belenyugodtam, akár a többiek, hogy a gyorsaság és a haladás hatalmas csörömpöléssel és drabális vasdarakba kapaszkodással jár.

Néha eszembe jutnak a partifecskék. A Macska-szigettel szemben levő part homokjában száz és száz fészük volt. A futaki szállások macskáinak kedvenc kirándulási helye. Már áprilisban megérkeztek, nagy csirregés közepette osztozkodtak a régi üregeken, a fiatalok nekiláttak új lyukat fúrni. Merőleges járatot véstek a leomlott falba, apró csőrükkel fáradhatatlanul hordták a cseppnyi homokot, nem is törődtek vele, hogy

a laza anyag néha beomlik, ők minden alkalommal újakezdték a járat építését, s végül diadalmaskodtak, a másfél méter hosszú folyosó elkészült, hozzáfoghattak a benti fészek kialakításához. Órákig néztem, amint hordták messziről a fűszálakat, a galamboktól szerzett tollakat, néha még rongydarabokat is szereztek, valószínűleg a víz partjáról vagy a környező szállások szemétdombjáról. A partifecskék tollazata kissé barnább volt a füstifecskékénél, de túl nagy különbséget nem lehetett megállapítani köztük. Sokáig néztem őket, s lassan meggyőződésemmé vált, hogy nálunk a füstifecskék se szégyenlenek lyukat fúrni a homokfalba, piros tokájuk, jellegzetes ollós farkuk bizonyította, hogy ők más nemzetségből valók, mégis ott sűrögtek-forogtak a partifecskék birodalmában. A látvány akkor volt legerdekesebb, mikor a tojók megtojták négy-öt tojásukat, akkor a fecsképár fölváltva indult vadászatra, rettentő erőfeszítést tettek, emberi szemmel nézve szinte érthetetlen erőfeszítést. Sűrögtek, forogtak, a lyukból ki-be szálltak, csirregtek, pityegtek, farkukat billegették, s fogdosták, hihetetlen mennyiségben fogdosták a szúnyogokat, muslincákat, legyeket. Emberi ész el nem tudja képzelni, mennyi légy, mennyi röpülő állatka lehet a levegőben, ha a fecskék rohamunkája sem képes kiirtani őket.

Néha eszembe jut, ültem az udvaron, apámtól kapott falovacskámmal játszottam, mikor megjelent a kapu előtt egy katonaruhás ember. Felém fordult, és a lécek közti résen át bámult rám. Arca nem tükrözött érzelmeket, arca csupán fáradt volt, megkínzott, kissé sűrke is. A hátán zöldesszürke zsákot hordozott, nem sok holmit gyanítottam benne, megjelenése sem vallott gazdagságra. Nem szólt hozzám, de kinyitotta a kaput, s az udvarra lépett. Szaladtam volna anyámhoz, hogy szóljak neki az idegen bejöveteléről, de mögöttem kicsapódott a konyha ajtaja, s anyám futott ki rajta. Csak egy pillanatig nézték egymást a katonával, aztán egymás karjába omlottak. Én is odaszaladtam, hogy szükség esetén segítsek anyámnak, de nem volt szükség rá, hiszen a boldogság hangján jajgatott. Édes kisfiam. Mondta. Édes kisfiam, csakhogy megjöttél. A katonaruhás többször arcon csókolta anyámat, s ő viszonzta a csókokat. Tehetetlenül álltam mellettük, s nem sokat számított, hogy anyám odaszólt. Ő a te bátyád. Mondta. Ő az én katonafiam. Nemigen értettem, mit is akar mondani, de a mozdulatok, a belőlük áradó érzelmek meggyőztek róla, semmit sem kell tennem. Néha eszembe jut, mikor hazaeért a bátyám, azt hittem, majd meg fogom ismerni közelebből. Később

barátokat szereztem, még később barátnőket is, de a bátyámra nézve mindig a zöldesszürke egyenruhát láttam, ami annyira elidegenített tőle. Mintha örökkön-örökké magán hordta volna azt az egyenruhát, mintha mindig a kerítés lécei közül bámult volna rám, mintha a hátán levehetetlenül ott hordta volna szegényes kis batyuját. Mintha mindig csodálkoznom kellett volna azon, hogy anyám mennyire szereti, pedig váratlanul toppant be az udvarunkra. Beállított, és anyám csókolgatni kezdte, pedig nem is hívta senki. Ha nem vált számomra még inkább idegenné, azt csak anyám csókjainak köszönhette. Megfáradt arcán anyám csókjainak nyomát éreztem sokszor.

Néha eszembe jut az a nyári délelőtt, mikor a girhes kántor megkért, hogy én játsszam a kíséretet a zsoltárok alatt. Olyan büszke voltam magamra, hogy majd szétpukkadtam a gőgtől. Nem is sejtettem, hogy miért volt szüksége szolgálatkészségemre. Az sem vált gyanússá, hogy a fekete kendős Terka néni felmászott hozzánk, pedig máskor mindig lenn maradt a padsorban a szomszédasszonyokkal. Kissé zavart a jelenléte, féltem, nyikorogni fog a kezem alatt a harmónium, idegesített volna, ha belémbámul, de mikor láttam, hogy szerényen hátul marad a lépcsőfölgjártnál, el is feledkeztem róla, mit keres. Reszketve vártam az istentisztelet kezdetét, szerettem volna, ha valamiképpen észreveszik, hogy én szolgáltatom a zenét, bár a kántor megmagyarázta, hogy csak akkor számíthatok a hálájára, ha éppen úgy eljátszom a dallamokat, ahogy ő tenné. Márpedig ez azt jelentette, hogy senki se fedezze fel a cserét. A kántor nagy hatással volt rám. Szinte mindenben különbözött az általam ismert emberektől. Például nem volt rendes állása. Nem volt sem háza, sem lakása. Nem volt felesége. Pontosabban, saját magyarázata szerint négy felesége volt különböző városokban, de állítólag mind a négytől elvált. Ahogy ő mondta, „özvegyember” volt. Nem volt rendes állása, abból élt, amit a templomokban keresett. Meg abból, hogy az Isten mindig gondot visel az ég madárkájáról. Tetszett nekem ez a magyarázat. Mindeddig azt tapasztaltam, hogy az ég madárkái keserves munkával szedik össze azt a kevés legyecskét, muslincát, menekülő szúnyogot, amit fogyasztanak. Kénytelen voltam utánanézni a Bibliában, mire gondol, mikor „az Ég madárkájáról” beszél. Meg is találtam azt a részt, amely szerint azt mondta Jézus: Nézzétek meg az égi madarakat: nem vetnek, nem is aratnak, csűrben sem takarítanak, és mennyei Atyátok eltartja őket. Hát az én kántorom hasonló égi madár volt. Nem vetett,

nem is aratott, s igaz, elég girhes volt, de a mennyei Atya eltartotta valamiképpen. S ahogy az események igazolták, nemcsak eltartotta, hanem még meg is ajándékozta ezzel-azzal. Amíg én muzsikáltam, addig a fekete kendős a kegyeivel ajándékozta meg a hátam mögött. Mikor az ének utolsó hangja is elhallgatott, az én hátam mögül még mindig hallatszottak hangok. Annyira meglepődtem, hogy önkéntelenül is hátrafordultam, így azt láttam, hogy az asszony behunyt szemmel görbed előre, s a hátához tapadva bökdösi tomporát a kántor úr. Nem figyeltek sem énram, sem a zenére. Saját dallamukat követték immár. A kántor szeme tágra meredt, de nem hiszem, hogy bármit is látott volna a világból. Mindkét keze az asszony csípejét ragadta meg, görcsösen kapaszkodott bele, ütemesen rángatta előre s hátra. Az asszony magába zárult, nem érdekelte sem a templom, sem a zene, sem a zoltár. Szája tátva maradt, kissé lihegett. Úgy láttam, arcvonásai kisimultak, mintha megfiatalodott volna. A szoknyája picit felcsúszott, nem sokat, mindössze a térdét láttam, s a térdkalács fölötti kerekedni kezdő comb részletét. Annyira elálmélkodtam a látványon, hogy lenn a tiszteletes úr kétszer is elismételte a következő zoltár számát, mire észbe kaptam, hogy rajtam a sor, muzsikálni kell. Ráfeküdtem hát a billentyűzetre, de azért időnként hátralestem, mi történik a lépcsőfölgjártnál. Derekasan kitett magáért a kántor. Az asszony egyre hevesebben lihegett. A zoltár felénél már ő is énekelt. Valami ismeretlen dallamot. Olyat, amilyent én még nem hallottam, de ami engem is felizgatott, és zavarba hozott. Ütemesen énekelt, a hangja időnként magasba szárnyalt. Azt hiszem, énekével a kántort biztatta, mert az egyre hevesebben munkálkodott, arcán rángatóztak az izmok, mozdulatai is gyorsultak, s mikor végre hátrafordulhattam, hogy megtekintsem őket, mindketten magukról megfeledkezve, egy ütemben rángatóztak. Odalenn csend volt, a pap éppen a Bibliát lapozgatta, kereste a prédikációhoz elrendelt szöveget, a hátam mögött pedig a kántor nyögni kezdett, ami a templom csendjében szinte visszahangzott. A pap végre megtalálta a keresett idézetet, föl is olvasta. Mert tágas az a kapu, és széles az az út, amely a kárhozatba visz, és sokan vannak, akik azon járnak. Mondta a tiszteletes úr. Mert szoros az a kapu, és keskeny az az út, amely az életre visz, és kevesen vannak, akik megtalálják. Ezt mondta a tiszteletes úr, és hozzáfogott a prédikációhoz. Közben a csendben sírni kezdett a hátam mögött az asszony, egyhangú,

de átható sírással. Olyan hangon, mint egy kisgyerek. A szája nyitva volt. A nyögés és ismétlődő panasz nyitott szájából áradt, s mögötte a kántor kiöltötte a nyelvét. Azt hittem, le akarja harapni a nyelvét, mert közben összeszorította az ajkát, de nem történt semmi, csak mozdulataival kísérte az asszony jajkiáltásait. A templomban mindenki fülelni kezdett, a tiszteletes úr rosszállóan csóválta a fejét, de azért hozzáfogott a prédikációhoz, amely biztosan érdekes és tanulságos volt, de én a kántort meg a nőt figyeltem, akik éppen hirtelen lelassultak, s úgy mozogtak, mintha egy nagy hintán üldögéltek volna, s az a hinta arra kényszerítette volna őket, hogy lassú, de hirtelen változó irányú mozdulatokat tegyenek. Az asszony hörögni kezdett, a férfi pedig kinyitotta csukott szemét. Nem látott semmit, de maga elé meredt, aztán jobb kezét becsúsztatta az asszony szoknyája alá. Kíváncsian figyeltem, mit is matat ottan, de keveset láttam belőle, egyedül azt jegyeztem meg, hogy ütemesen simogatta az asszony hasát. A templomban közben visszhangoztak a tiszteletes úr szavai a keskeny útról, valamint a szoros kapuról, s ebből mindenki levonhatta a neki megfelelő tanulságot, ha volt elég esze hozzá. Magamról elfeledkezve bámultam a hátam mögött történeteket, egész addig, amíg a kántor rám nem tekintett, és rám nem kacsintott. Hasát még mindig az asszony hátához szorította, de tekintete már a megszokott tréfás kedvről tanúskodott. A nő szája még mindig nyitva volt, szuszogása lassan természetessé változott. Amikor fölnézett, pillantása rámesett, s én ettől zavarba jöttem, elfordultam tőlük. Hallottam a ruha suhogását, valamivel dörzsölték magukat, mintha törülköztek volna. Lehajtottam a fejem, és a hónom alatt kíséreltem meg hátrasan-dítani. A kántor az asszony arcát simogatta, az meg a szoknya alatt matatott. Hallatszott, hogy a pap éppen a kárhózzal fenyegeti a híveket, és én jobbnak láttam a gyülekezet felé fordulni. A billentyűk vádlón meredtek rám, hirtelen remegni kezdett a kezem, és én hálás voltam a tiszteletes úrnak, hogy mindig hosszasan prédikál, így nem volt szükség zenei tudásomra jó ideig. A kántor meg a fekete kendős asszony valamit sutyorogtak, nekem meg nem jutott semmi eszembe, csak bámultam magam elé, s aztán azon kezdtem morfondírozni, milyen botrány keletkezne, ha elkezdeném játszani a Csónak a Tiszán című népszerű sláger dallamát, s akkor mindenki látná, hogy aznap nem a kántor, hanem én voltam a főzenész, de viszont akkor lemondanék a következő vasárnapok izgalmáról, márpedig a kántor azt ígérte, hogy számomra is lesz

haszna, ha együttműködök vele. Még nem tudhattam, hogy mire gondolt, de ez érdekelt, s belepirosodtam a gondolatba, esetleg nekem kell hátramenni valakivel a lépcsőfeljárathoz. Nem tudtam volna mit kezdeni az illetővel, de már maga a gondolat is izgalmat okozott. Néha eszembe jut a kántor arca, miközben arról beszél, hogy majd cserélkezünk a lépcsőfeljárónál. Ettől ő is kipirosodott, egy pillanatra lehunyta a szemét, számomra is hihetővé vált a lehetőség. Elképzeltem magam, hogy én szorítom a hasam egy asszony kidüllesztett hátsó feléhez, nevetni jött meg a kedvem, mert nem tudtam, miért kellene kiöntenem a nyelvemet. A tiszteletes úr nem kérdezett a következő héten semmit, de bejelentette, hogy kántorunk sajnos megbetegedett, aztán udvariasan megkért, hogy fáradjak föl a harmóniumhoz. Miközben muzsikáltam, az volt az érzésem, hogy valaki figyel. Hátrafordultam, hogy meglássam, ki az, mert úgy képzeltem, ott áll a följárónál a fekete kendős asszony, de hiába leskeltem hátra a vállam fölött, egyszer sem láttam meg senkit. A hangszer úgy szólt a kezem alatt, mint egy beteg macska, de nem panaszkodott senki. A következő vasárnap egy kövér asszony foglalta el a kántor helyét a karzaton.

Néha eszembe jut, hogy Pálinkásék udvarán két rozsdás traktor állt. Egyiknek sem volt egészben a motorja, mindkettőt felemás állapotban húzták a helyére. A környékbeli gyerekek mind ezeken tanulták meg alapvető ismereteiket a mezőgazdasági gépekről. A csupa vas Cormick-traktor tulajdonképpen muzeális értéket képviselt, de ezt senki sem tudta róla. Elülső kerekeiről is lehámozta az idő a tömött gumit, a hátsó kerekei meg eleve gumi nélkül készültek, hatalmas fogazatuk rémisztő volt, sárkányfogakra hasonlított, azt az érzést keltette az emberben, hogy velük akármilyen akadályon keresztül tapos a gép. Azon mindig csodálkoztam, hogy ez a vasszörnyeteg nem süllyedt el a földben. Ettől függetlenül a többiekkel együtt vidáman ugráltam a tetején, megkísérreltem elforgatni a kormányát, tapisgáltam a kapcsolópedált, és úgy rángattam az erőátvivőt, mintha anyám fakanala lett volna. A másik traktor valamivel újabb volt, annak a kerekeiről csak mostanság kezdett lerohadni a gumi, nem is nyújtott olyan élvezetet, mint a régebbi gép. Mellettük vasekék sora állt, az ekéket különösen szerette Pálinkás bácsi, belőlük volt négy vagy öt darab, de ami az őrzésüket vagy kezelésüket illeti, ugyanúgy bánt velük, mint az erőgépekkel, vagyis az udvarára cipelte őket, aztán elfeledkezett róluk. Pityókás fejjel odaült néha

melléjük, azon sírdogált, hogy még mindig nem volt ideje rendbe tenni őket, pedig megérdemelnék. Ha észrevette, hogy figyeljük, vagy észrevette, hogy meg is hallgatjuk szavait, rögtön arról kezdett mesélni, hogy a gépeket úgy kell szeretni, mintha élőlények lennének. Ez volt kedvenc témája az öregnek, s el is fogadtuk volna alapelvnek, ha tartja magát hozzá, de az az igazság, hogy mit sem törődött az udvaron rozsdásodó masinákkal, elvben szerette őket, gyakorlatban hozzájuk sem nyúlt. Mi gyerekek viszont addig ugráltunk rajtuk, amíg el nem zavartak bennünket onnan, ami gyakran megtörtént, mert a két Pálinkás-fiú gyorsan megunt a zajongásunkat, azon kívül elégük lett abból is, hogy figyelemmel kísérjük a családi életüket, kirohantak az udvarra, és elkiáltották magukat: Banda! Mire az egész gyereksereg lélekszakadva futott ki a kerítésen túlra, senki sem kívánta a Pálinkás-fiúk híres öklét közelebből megismerni. Ha jól számoltam, azok a traktorok, az ekék meg a tárcsák legalább húsz évig álltak ott egy helyben, ez alatt az idő alatt senki sem nyúlt hozzájuk, de gyerekek egész sora kapott alkalmat, hogy közelebbi ismeretségbe kerüljön velük. Pálinkás úr esténként ott üldögélt gépei mellett, néha szlovák, néha meg magyar népdalokat énekelt, s csak akkor hallgatott el, ha valamelyik szomszéd nagyon elunta abajgatását, és ráförmedt, hogy tűnjön már a fenébe. Akkor sértődötten elhallgatott, csöndesen sírdogált, és a sírdogálást akkor sem hagyta abba, ha a felesége vagy valamelyik fia emiatt leszidta. Ha nem következik be az ezerkilencszázhatvanötben megért nagy árvíz, amely elérte Pálinkásék udvarát is, a régi gépek még mindig ott állnának a töltés oldalában.

Néha eszembe jut, mennyire vártam a fagyaltosokat. Két albán cukrász küldte a segédeit háromkerekű targoncával árusítani a mi utcánkba. Egyiküknek kis csengettyűi voltak, s ha megjelent a saroknál, már messziről hallatszott jövetele. Ilyenkor izgalom támadt a gyerekek között, az anyukák elérhetetlen magányba húzódtak, a könnyörgés, elutasítás, magyarázkodás hangjai töltötték be az udvarokat. Rendszerint a gyerekek győztek, s a cukrászsegéd mosolyogva osztogatta a háromfajta fagyalt óvatosan adagolt gombócait. A másik árus saját torkát használta, ha megérkezett. Furcsa torokhangon kántált, szerbül és magyarul is kiabálta, hogy fagyaltot hozott, ha tréfálni akart, ugyanezt elmondta albánul is. Mikor leemelték a targonca hűtőszekrényének a fedelét, szinte mindent elárasztott a vanília meg a kakaó szaga. Azt hiszem, ez az esemény megért minden pénzt, a gyerekekre nagyobb hatással volt,

mint a gyorsan olvadó gombócok nyalogatása. Az élvezetet csak az fokozhatta, ha valakinek egy parát sem adtak, s odaállt könyörögni egy-egy nyalásért a többiek mellé. Ez külön örömet okozott a boldog vásárlóknak, igyekezett is mindegyik minél tovább húzni a fagyalt olvadását, de hát ennek is megvolt a maga ideje, a gombóc végül csöpögni, fogyni, lazulni kezdett, s ha a tulajdonos nem akarta, hogy semmivé váljon, meg kellett ennie. Az utcán az elbiciklizett cukrász után még sokáig terjengett a fagyalt édeskés illata.

Néha eszembe jut az a megsárgult tajtékpipa a konyhaasztalon. Anyám sokáig nézegette, aztán kijelentette, hogy a kredence teszi, tegyen vele apám, amit akar, ha megjön. Szívem szerint kidobnám. Mondta. Olyan bűdös, mint a hétfene. Éppen eleget mérgelődtem miatta. A zsörtölődésre mintha ma is emlékeznék. Öregapám csontos keze szorosán markolja a pipa fejét, úgy szorítja, mintha valaki ki akarná ragadni a tenyeréből. Közben halkan dörmög. Sohasem érteni, mit mond, de azt folyamatosan mondja, s ha szünetet tart, az csak azért van, mert időnként köp egyet. Anyám ilyenkor fölsikolt. A konyha. Mondja. A tisztára mosott padló. A kredenc ajtaja. A macska háta. A gyerek lába. Az asztalfiók. A vekkeróra. A lámpa. Az átkozott pipa. Az az átkozott pipa. A pipa szagára ma is emlékszem. A vágott dohányra. Az asztalon újságpapír, rajta leveles dohány. Aztán működni kezd a nagykés, apró szalagocskák válnak le a levelekről, úgy kígyóznak, mint torz giliszták. Öregapám szuszog munka közben, de akármennyire is szuszog, a tajtékpipa ott van a szájában. Előre élvezi a friss dohány eljövendő füstjét. Aztán ott hever a pipa az asztalon. Nincs gazdája, csak anyám kerülgeti. Nincs az öreg kéz kidudorodó kék ereivel, hogy rákulcsolódjon a sárga tajtékra. Aztán az asztalról átviszi anyám a kredence. Ott láttam utoljára. Elnyúlt, a szára kopott volt, az öble fekete, a szipókája foltos, mintha rászáradt volna a nyál. Magatehetetlenül feküdt. Hidegen. Mozdatlanul. Már nem tartozott a mi világunkba.

Néha eszembe jut, mennyit vakaróztam a csipkebogyók miatt. Versenyeztünk, ki szed belőle többet a kosárba. Tudtam, hogy vigyázni kell, a bokor ágai egyre-másra lehajlanak, tüskések, kegyetlenül szúrnak. De akármennyire is igyekeztem, az ágak mégis belémkapaszkodtak, a hegyes tövisek megkarcoltak, ingem megtépték, kezem feje és a karom napokig őrizte nyomukat. Tudtam, hogy a bogyó belseje apró szőröcskéket rejteget, de soha nem álltam meg, hogy ne tépjem föl a termést. Pucol-

gattam, fújogattam, kaparásztam a belső oldalát, hogy megszabaduljak a szőröcskéktől, szerettem a bogyo édeskés, savanykás ízét, de vigyázhattam kedvemre, a gonosz szálkák mindig elbújtak szemem elől, aztán krahácsoltam, köpködtem még órák múlva is. Anyám azt szerette, ha teleszedem a kosarat. Kiterítette a fáskamra tetejére a bogyókat, szárította őket, télen teát főzött belőlük. Szerettem a tea ízét, de mindannyiszor krahácsolni kezdtem tőle. Az volt az érzésem, hogy a szűrős szőröcskék a torkomba kerültek, kaparják, ingerlik, szúrják a torkomat. Titokban a vödörbe lötyyintettem a maradék teát.

Néha eszembe jut, milyen nagyon szerettem a nyári estéket. A szüleim kiültek a ház elé a szomszédokkal, mi meg bújócskáztunk. A sötétben minden bokor, minden karó, minden házfal különössé és titokzatossá változott. Mintha idegen világba csöppentünk volna. Olyan idegen világba, amelyből minden erőfeszítés nélkül hazakerülünk. Ha az öregek megengedték volna, úgy éreztük, akár hajnalig tarthatott volna a játék. A fél fülem azonban mindig a beszélőknél volt. Ha pletykáztak, lehalakították a hangjukat. Néha csupán suttogtak. Igyekeztem a közelben settenkedni, mert tudtam, hogy akkor hangzanak el a legérdekesebb dolgok. Nem minden szót hallottam, de így is rengeteg dolgot megtudtam a tanító néniről, a lakatosról, a papról. A többiek kiabáltak rám, hol vagyok. Félő volt, hogy anyám is rámripakodik. De a kíváncsiság erősebb volt a félelemnél. Leginkább a legközelebbi bokor, esetleg a házunk előtti villanykaró volt a bűvőhelyem. Sokért nem adtam volna, ha minden egyes szót hallok, de csak mondatrészek jutottak el hozzám. Lehet, hogy így még érdekesebbekké váltak a hallott történetek. Mikor beterelek bennünket a házba, még sokáig képzelődtem a hallottakon. Úgy éreztem, ki kell egészítenem a meséket. Elalvás előtt a paplan alá húzódtam, és eljátszottam az elemekkel. Azt hiszem, a képzeletem még kalandosabbá, furcsábbá, izgalmasabbá alakította az én esti meséimet, mint amilyenek a valóságban lehettek. A paplan alatti világ egyensúlyozta a mindennapok egyhangúságát.

Néha eszembe jut az a pici kristály, amiből rádiókészüléket készítettem. Lapos tányérra tettem, egy tűt kötöttem össze a fülhallgatóval, olyan egyszerű volt az egész, mint egy zsíros kenyér elkészítése, aztán a fülemhez szorítottam a fülhallgatót, és megszólalt az Újvidéki Rádió. Egész este hallgattam az adást, akármilyen volt is műsoron. Később vettem egy keresőt is, beiktattam a fülhallgató és a tű közé, akkor már tudtam

fogni a Kossuth rádiót is meg a Belgrádi Rádiót. Az a picis kristály tette lehetővé a játékot, a lapos tányér adta az alapot, két évig szórakoztam éjjelente velük. Ha nem szerzem meg őket, sokkal unalmasabban alakult az életem, sokkal kevesebbet tudok meg a világról. Ma is hálás vagyok a szomszéd Pityunak, hogy rámsózta azt a kicsi kis kristálydarabkát.

Néha eszembe jut a gát. Az ablakunkból éppen a gátra lehetett kilátni. A gáton mindig történt valami érdekes. Leginkább azt figyeltem, ki halad a Köves felé, de néha az is érdekes volt, ki jön onnan a városba, vagy ki megy át a Kis-Duna felé. Láttam ott a tornatanárt az egyik nyolcadikos lánnyal, láttam Lajos bácsit, aki a heti söradagot cipelte egy targoncán, láttam a Tragacsot, aki részegen körözött a kerékpáron, és láttam Giricet, aki lovas kocsival igyekezett munkába. A gát általános szórakozást nyújtott nekem. Ha meguntam a leskelődést, magam szaladtam ki a gátra, ott futkosni, lepkét fogni, járókelőkkel beszélgetni mindig lehetett.

Néha eszembe jut az a villanós kés. Ott álltam két méterre a legényektől, mikor Karcsi előrántotta a kését. A felnőttek közül se gondolt rá senki, hogy majd ilyesmi történik. A legények azon vitatkoztak, hogy melyik jobb csapat, a Vojvodina vagy a Partizan. A kérdés csupán szónokinak tűnt, olyan kérdésnek, amilyen mindig fölmerült, ha egy csapat kamasz összeállt beszélgetni. Jól el lehetett szórakozni ezen, senki sem vette túl komolyan, senki sem tulajdonított neki életbevágó fontosságot. Csak akkor kezdtek el kapkodni, mikor Petyi lehanyatlott, hörögni kezdett, lábait rázta, megszűnt lélegezni. De akkor már késő volt. Szemem előtt villant a kés. Röviden, gonoszul, végleg. Egy mozdulat volt, és Petyi belehalt. Egy mozdulat volt, és Karcsi évekre a börtönbe került. Akkor megtanultam, hogy ne viseljek kést az övemben. A késnek célja van. A késnek haszna van. A késnek éle van. Hegye. Sorsa. A kés gyorsan dönt, és döntése örök időkre szól. Később mindig féltem a késtől. Az a villanó kés megtanított rá, hogy a túl gyors döntés halálos lehet. Az a villanás megtanított rá, hogy meghallgassak másokat is. Az a hörgés megtanított rá, hogy figyeljek mások szavaira. A kés fegyver, s fegyvert csak akkor kell fogni, ha életedre támadnak. Vajon szükséged van-e fegyverre? Ezen csak később kezdtem el gondolkodni.

Néha eszembe jut, mennyire szerettem az óra ketyegését. Apám minden este felhúzta az órát. Közönséges vekkeróra volt, hazai gyártmányú, talán zemuni Insa. A konyhában lógott egy régebbi óra is, az

még a magyar időkből való volt, azt súlyok működtették, az nem is ketyegett. Az Insa ketyegett, engem háziállatra emlékeztetett, szorgalmas, aránylag csendes, megbízható állatra, amely a család életéhez tartozik. Csak akkor nem szerettem, mikor csörgött. Ha apám reggeles volt, akkor az Insa hajnalban visítani kezdett. Kellemetlen, éles hangja volt, olyan, amiről azt szokták mondani, hogy felkelti a halottakat is. Szóval, éppen megfelelő. Éjjel, ha felébredtem, szerettem hallgatni egyenes ketyegését, megnyugtatót, ahogy a kiskutyákat megnyugtatta anyjuk szívzöreje, ahogy a kiscsirkéket megnyugtatta anyjuk kotyogása. Néha percekig hallgattam ezt a ketyegést, aztán boldogan konstatáltam, hogy megbízhatóan egyenes, egész biztosan folytatódik, alhatok tovább. Nyugodt éjszakáimat köszönhetem a ketyegésnek. Ma is hálás vagyok érte. Ezért nem állom ki az elemes órákat, ezért szeretem, ha az éjjeliszekevényen egész nap halkan, de állhatatosan ketyeg a régi vekker.

Néha eszembe jut a vörösbegek rémülete, mikor a Marci macska megközelítette a fészket. Azt hitték, hogy az áfonyabokor aljában teljesen védettek lesznek. Sűrűre szőtték a fészket, volt abban moha is, meg gyökerek, ágacskák, szőr, fűcsomó, madártoll, olyan volt, mint egy vörösbecy-álm, mint egy vörösbecy-palota, kicsi kastély a fiókák részére. Aztán a Marci mégis kiszagolta, hol kell vadászni. A tojó egészen megvadult a macska közeledtére. Hisztérikusan támadott. Veszélyesen közel szállt a macska fejéhez. Szinte lecsapott rá, pirregett, csapkodott a szárnyával, minden tőle telhetőt megtett, hogy elcsalogassa a fészek közeléből. Párja is hetvenkedett, de ő félannyira sem közelítette meg a vadászt. Elzavartam a macskát, de a továbbiakban tehetetlen voltam. Sajnálkozva néztem, mennyire örülnek a pillanatnyi békének a madarak. Tudtam, Marci nem felejt el, hol lelhet zsákmányra. A vörösbegek sorsa megpecsételődött, s én tehetetlenül szemlélhettem csupán, mi történik. Mégcsak nem is szemlélhettem. A macska a fészek közelébe sem jött, amíg én ott ólálkodtam. A kicsinyek kivégzését elhalasztottuk az éjszakai órákra. Napokig úgy néztem a macskára, mint egy kegyetlen hóhérra néz az ember. Hiába. A természet törvényeivel szemben tehetetlen voltam. Sem a macskára nem hathattam, sem a vörösbecyeket nem költöztethettem sehova. Éjszaka mélyebbre fúrta a fejem a párnába, mert a madarak kétségbeesett sikoltozását hallottam.

Néha eszembe jut az a fekete mozdony a régi állomáson. Anyám odacipelt, mert nagyon köhögtem. Meg volt győződve róla, hogy a

mozdony keserű füstje jót tesz a torokfájásomnak. Ki is gyógyultam két nap múlva. Apám szerint az orvos által kiírt gyógyszer segített rajtam, anyám esküdözött, hogy a mozdony füstje hajtotta ki a fájdalmat belőlem. A mozdonytól nem féltam, tudtam, hogy valamiképpen nekem segít. Fekete volt és hatalmas. Az oldala úgy fénylett, mintha belakozták volna. Az oldalán víz csordogált lefelé, a segéd valószínűleg túltöltötte a tartályt. Nemcsak a kéményén ömlött a füst. Előtte is füstölgött valamilyen szelep. Az is füstnek látszott, pedig hát gőz távozott a fölfűtött gépből. Anyám megvárta, amíg elindul a vonat. Akkor a mozdonyvezető alaposan ráeresztette a gőzt a masinára, beburkolt bennünket a pára és a füst. Kénytelen voltam köhögni a kaparó illatoktól. Anyám elégedetten cipelt haza. Szerinte a biztos haláltól mentett meg.

Néha eszembe jut, karácsony előtt szülői értekezletet hívott össze az osztályfőnök. Anyám is elkocogott azon a délután, aztán nagyon keserű arccal érkezett haza. Először azt hittem, rossz fát tettem a tűzre, de aztán megkönnyebbültem, mikor kiderült, hogy elege lett az órára ellátogató anyukák divatos öltözékéből. Olyan kalapokat nem is tennék a fejemre. Mondta anyám. Azt képzelik, hogy divatosak, de engem madárijesztőkre emlékeztetnek. Malomkerekek. Madárfészkek. Kéményseprők satyakjai. Szőrös lábasok. Cseresznyéstalak. Tollas baglyok. Összegyűrt palacsinták. Anyám nagyon szószátyár volt, ha fölmérgeelte magát. Szerencsére ez ritkán történt meg. Hallgattunk róla, de mindnyájan tudtuk, hogy nekünk nem jut pénzünk drágább ruhára sem, nemhogy női kalapra, cifraságra, divatos holmira. Anyám nem ment el fogadóórára soha többé.

Néha eszembe jut a sár szaga. Vályogból emeltük a házunkat, s mi magunk készítettük hozzá az alapanyagot. Akkoriban így tett minden szomszéd a Telepen. Apám a kert végében leásott vagy két métert. A felső réteg szinte tiszta homok volt, de aztán előjött a sárgaföld is. Abból már elég tartós vályogot lehetett vetni. Hetekig gyűjtöttük hozzá a lócitromot. Akkoriban még elég sok lovat tartottak a környéken. Én egy vödörrel jártam az utcákat, leginkább a vasútállomás felé kóricáltam, a teherforgalom jó részét még muralovakkal vontatott szekerek bonyolították le. Elég jól tartották a hatalmas testű állatokat, mert nyomukat mindenütt ott hagyták a környező utcákon. Apám mindig megdicsért, ha megérkeztem a dugig megtöltött vödörrel. A vályogba pelyva is kellett, de azt ingyen kaptunk a Gusak-szálláson. A szükséges víz kér-

dését oldotta meg a legkönnyebben az öreg. A víz mindössze tíz méter mélyen volt a föld alatt. A kút kiásásához nem is kellett gépi erő. Apám és a kútásó mester addig tekerték a kézi fúrót, amíg meg nem indult a víz. Apám el is vitt két litert a tartományi intézetbe, ahol kielemezték, és hivatalos iratot kaptunk róla, hogy iható vizet találtunk az udvarban. A vályogvetéshez szükséges fasablonokat apám saját kezűleg készítette. Olyanok voltak, mint a kerék nélkül készült talicskák. Ha nem komoly munkára készültek volna, én kerekeket szerelek rájuk, és órák hosszat játszok velük. Így is órákig foglalkozhattam velük, de az bizony nem volt játék. A sarat közvetlenül a gödör mellett készítettük, hogy ne kelljen messzire hordani a földet. Apám és én kevertük a sarat, aztán anyám dagasztotta, amíg mi megtöltöttük a sablonokat, elsimítottuk rajtuk a sarat, aztán apám rakta le a kész vályogot a földre, mert szerinte csak ő tudta szépen sorjába rakni, a széthullástól megóvni, kezelni a szárítandó kockákat. A hajnali óráktól kezdve késő estig dolgoztunk, mert állandóan attól rettegtünk, hogy jön egy zivatar, és szétveri a munkánk eredményét. Ez megtörtént már a szomszédban, ahol hasonló módszerekkel épült egy ház, s a nagy eső teljesen berogyantotta a falakat. Apám nejlonzsákokat ragasztott össze, hogy végszükség esetén azokkal fedje le a vályogtéglákat. Nekünk szerencsénk volt. Az alatt a három hét alatt, amíg ez a munka tartott, száraz nyár volt, eső csak a frissen felhúzott tetőt áztatta. Apám boldogan állapította meg, hogy szeret bennünket a Jézuska, megkímélt bennünket a dupla munkától. A vályogkészítés akkor szinte az egész környéken folyt. Mellettünk egy dél-szerbiai család dolgozott. Egy középkorú asszony, a lánya és a veje. A férfi elhelyezkedett a városi közlekedési vállalatban, buszsofőr volt. Sárga színű szilvapálinkát ittak egész nap, veszekedtek is folyton. Érdekes módon először mindig a férfi részegedett le, egy ideig még kiabált, aztán egyszerűen eldőlt a földön, és horkolásban tört ki. Az asszony és a lánya azután is veszekedtek. Az asszony szerint a vejkó otthon is található volna munkát, a lánya azt mondta, jobb hogy eljöttek otthonról, mert a régi udvarlója mindig belekötött a férjébe. Attól tartott, hogy a viták a végén késeléssel fejeződtek volna be. Az asszony nagy-zólással vádolta a lányát, meg azzal, hogy sohasem akart igazi családanya lenni, a végén elkurvul a városban. A délutáni órákban már nem voltak képesek igazán dolgozni, a sár szétesett a kezükben. Az asszony irigyen nézte, hogy mi folyamatosan dolgozunk. Apámnak még sörre se futotta,

ha átnézett a kerítésen, és látta a teli literes üveget a szerbiaiak kezében, csak nyelt egyet, és leszegte a fejét. Anyám egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy ne ostorozza a szomszédasszonyokat, az különösen nem tetszett neki, hogy derekuk köré kötötték föl a szoknyájukat, s időnként kivillant az alsónadrágjuk. Apám sohasem válaszolt ezekre a tirádákra, én meg úgy tettem, mintha nem is érdekelne a dolog, pedig ott legeltettem a szemem a fiatalasszony lába közén, ahányszor csak tettem. A délután folyamán, mikor már az anyós elpilledt, a fiatalabbik fölébresztette horkoló férjét, és bebújtak a telek végében felhúzott sátorba. Oda is pillogtam, de hiába, mert mindig behúzták a sátort lezáró cipzárt. Mi csak az ebédszünetben pihentünk, a munka folyt még a szürkületben is. Azokat a pillanatokat élveztem, amíg apám számolt. Egész pontos tervrajzot készített építendő házunkról, azt is kiszámolta, hány darab téglá kell az alapokba, mennyi vályogtéglá a falakba. Arra még ráadott tíz százalékot, ahogy ő mondta, törésre, sarkokra, hulladéokra. Ahogy nőttek a rakások, úgy vált egyre bizonyosabbá, hogy nemsokára véget ér ez az egyhangú és fárasztó munka, jöhet az építkezés. Eleinte nagyon bűdösnek tartottam a sárnak a szagát, aztán észrevétlenül megszoktam. A munka folyamán a tiszta sár illata egész kellemessé változott. Amikor hozzákevertük a pelyvát, különösen a lovak maradékát, akkor kapott egyfajta savanykás szagot, a bomló szerves anyagok sajátos szagát. Később már élveztem a víz és a sárgaföld keveréséből születő anyag sajátosságait. Azt is, ahogy a föld lassan péppé változik, azt is, ahogy elsimul az ujjaim között, s azt az illatot is, ami megremegtette orrcimpáimat. Az újonnan elkészült házban is ezt az illatot éreztem még sokáig, tudtam, hogy munkám is benne van, az egész család igyekezete, apám és anyám kétségtelen lemondása. A sár szagát a mai napig szeretem, számomra az otthont jelenti, a család illatát. Csak mosolygok, mikor a feleségem szidja az őszi sarakat. Nem mindig jelenti a rosszat a sár. Nem mindig jelent szemetet, piszkot, mocskot, tisztítandó felületet. A sár jelentheti a fészket is, a biztonságot, az otthonosságot. Számomra leginkább ezt jelenti.

Néha eszembe jut a bor savanykás íze. A bátyám esküvőjén a fiúkkal az udvaron ugráltam, mikor a nagyobbak közül kitalálta valamelyik, hogy lopjunk bort az asztalokról. A tisztelt vendégek többsége már alaposan fölöntött a garatra, aránylag könnyű dolgunk volt, mikor végigjártuk az asztalokat, és a poharakból egy kancsóba öntögettük a

maradékot. Ezt a kört végigcsináltuk négyszer-ötször, aztán a kazlak tövében testvériesen megosztozkodtunk a zsákmányon. Először csuklani kezdtem, aztán szédülni, s csak akkor hánytam, mikor a bódulatból magamhoz tértem. Mivel nem sokat ettem, csupán a bor fanyar, másnapos változatát köpködtem magam elé. Tanulságnak ennyi is elég volt. Apám bánatára sohase váltam borivó emberré. Ha éppen inni kellett, a sörnél maradtam. Pedig megtanultam a borok helyes használatát, még azt is, milyen poharakat kell a különböző borfajtákhoz használni, az élvezettől azonban általában eltaszít az a régi savanykás íz, amit még most is a nyelvem hegyén érzek. Apám azt szokta hajtogatni, kutyaharapást szőrével, amin mosolyogni tudtam ugyan, alkalmazni nem.

Néha eszembe jut, hogy a legjobb barátom egy Boriska nevű kislány volt. Copfokat hordott, barna szeme szinte mindig nevetett. A nagyobb gyerekek csúfoltak bennünket, hogy szerelmesek vagyunk egymásba. A sok nyelvöltögetés sem térített el bennünket egymástól. Csendesen elvontunk egymás mellett napokig. Minden alkalommal kitaláltunk valamiféle új játékot. Egyszer azt játszottuk, hogy megesküszünk egymással. Anyám még tortát is készített aznap délre. Boriska fehér fátylat hozott otthonról, én meg kivételesen megengedtem, hogy nyakkendő kössenek vékonyka nyakamra. Amikor kivonultunk az utcára, általános feltűnést keltettünk. Legalábbis a gyerekek körében. Sokat nevettek rajtunk, végül mögénk sorakoztak, és a lakodalmas menet hosszasan vonult le és föl, a sarokig meg vissza. Ebédre nem hívtunk meg senkit, mert a torta nagyon kicsike volt. Ezután már nem sok emlékem van a kislányról. Azáltal, hogy megesküdtünk, érdektelenné váltunk egymás számára. Vagy figyelmem az idő múlásával egyszerre a fiúk felé fordult.

Néha eszembe jut, hogy azt a szerb szót jegyeztem meg először: ljuljaška. A dallama kapott meg. Valószínűleg előszörre meg sem jegyeztem pontosan, hogy mit jelent. De olyan, mintha öröktől fogva tudnám. A hintázás, a hullámozás dallama benne van a szóban. Később szinte mindent megtanultam a szerb nyelv kincseiből. De egyik fogódzó, egyik oka, hogy egyáltalán érdekelt a nyelv, a ljuljaška fogalma volt. Ahányszor hintát láttam, ez is eszembe jutott. Olyan volt az egész, mintha egy pici ajtó nyílt volna ki előttem. Azon a pici ajtón egy csodálatos új világba sikerült behatolnom. S akármennyi pofont is kaptam később a szerb nyelv hiányos tudása miatt, már nem voltak képesek

leszoktatni róla, hogy önszorgalomból tanuljam, szeressem, kutassam az ezen a nyelven föllelhető szépségeket.

Néha eszembe jut, hogy mi minden lehettem volna. Afrika-kutató, biológus, csempész, dialektológus, egerész, füttyművész, geológus, gypmester, halász, írnok, jós, kaszkadőr, lovag, mozdonyvezető, nagyherceg, nyomozó, obsitos, ökörhajtó, parkett-táncos, roncsbontó, sanzonénekes, szívsebész, teaültetvényes, útikalauz és vezér. Vagy akár fővezér is. Meg udmurt, meg titán, meg szívtipró, meg sezlonykészítő, meg rockzenész. Sőt lehettem volna Pergolesi meg özbe meg Országház. S ha nagyon akartam volna, biztosan elérem, hogy nyaktekerészeti lökődönc legyen belőlem, de akár nápolyi is lehettem volna, meg mirtuszkoszorú, esetleg Lajos. Ezen gyerekkoromban sokat töprengtem, de nem voltam e gyötrődésemben egyedül, kiültünk a gát oldalára többen, néztük a Kis-Dunát, és megdumáltuk az esélyeinket. Kiből lesz király, kiből meg juhász. Jobban jár-e, aki elmegy az idegenlégióba, vagy az, aki hurkatöltögető lesz a vágóhídon. Még olyanok is felöltöttek bennünk, hogy jó lehet gyúronak lenni, de még jobb grófnak, de legtöbbet élvez az életből a főherceg. Ahogy múlik az idő, csökkennek a lehetőségek. Már csak egerész lehetek vagy csempész. A dialektológiát utálom, biológusnak öreg vagyok. Néha eszembe jut, érdemes-e tovább álmodozni ilyen dolgokon. Valahogy mindig arra az eredményre jutok, hogy érdemes. Ha Afrika-kutató nem is leszek, még mindig sok mindent megtudhatok Afrikáról. Jó pap, meg ilyesmi. Holtig tanul az ember, de belehal. Aki azon töpreng, mi lehetett volna belőle, enyhén szólva is hülye. Érdemesebb azon gondolkodni, holnap mit tegyél. Meg holnapután. Az sem rossz, ha csupán olyanokat teszel, amihez kedved van.

Néha eszembe jut, hogy gombát szedtünk Cili nénémrel az erdőben. Vele könnyű volt, mert ismert minden gombafajtát, nem kellett félnem, hogy mérges gomba marad a kosaramban. Ha magamra maradtam, akkor igyekeztem csupán csiperkét szedni, azt felismertem, attól nem kellett tartani. Cili néni azonban bátran szedett a fákról is gombákat, mondta is nekem minden alkalommal, hogy ez vörös tinóru, ez meg őzláb, ez meg sárga róka gomba. Nem érdekelt annyira a dolog, hogy különösképpen odafigyeltem volna. Pedig jók voltak a néha kilós méretű példányok, mert anyám kirántotta őket, ízletes húsupuk felért a kirántott karajjal. A városban Cili néném elég ügyetlenül viselkedett. Ormóttan testét szuszogva cipelte az utcán, ha ismerősökkel találkoztunk, hosszan

pislogott rájuk, mintha nem ismerné fel őket. Az erdőben megváltozott. Mozgékonyabbá vált, a hatalmas tölgyesben olyanná lett, mint egy kislány. Nem szégyellt nevetni, néha még visongott is. Örültem jókedvének, szívesen smátráltam az erdőben vele, hasznos is volt sétánk, mert mindig megörvendeztettem a családot a gombával, néha szederrel, néha áfonyával. Cili néni leginkább a sárga gévagombát szerette, ami hatalmas méretűre tudott nőni a tölgyek oldalán. Csak akkor volt jó, ha fiatalon rátaláltunk, tehát főleg kiadós esők után. Cili néni megette később is, pedig akkor már kissé savanykás ízt kapott. Engem ez a gévagomba éppen Cili nénire emlékeztetett. Nem volt egyedülálló lény, a fák erejét használta ki. Furcsa kénsárga vagy enyhén barnás színű volt, amely színek Cili néni kedvenc színei is voltak. Az alakja is olyan gömbölyded volt, ügyetlen, váratlan irányba görbülő, mint az asszony alakja. Sohasem kértem tőle gévagombát. Tulajdonképpen örült, hogy meghagyom neki az egészet. Mivel fölmászni nem tudott érte, aggódva kérdezte meg tőlem, hogy akarom-e a zsákmány felét. Járt volna nekem, hiszen én másztam föl a fára érte. Aztán hallhatóan sóhajtott örömeiben, mikor lemondtam a gévagombáról. Ugyanígy reszketett érte, hogy helyesen metsszem le kedvenc gombáját a fatörzsről. Külön ellenőrizte, hogy nálam van-e a zsebkés, ha az erdőbe indultunk. Még azt is megkérdezte, elég éles-e. Ha ügyetlenül kezdtem nyiszálni a gombát, akkor rámszólt, hogy vigyázzak, pedig más dolgokért meg sem nyikkant soha. Ha rátaláltunk néhány gévára, többet nem is keresett, akkor már nekem nézett közönséges kucsmagombákat vagy csiperkét, hogy előbb hazaérhessen a konyhájába. Mikor meghalt, nekem gombaízzel szaladt teli a szám. Virágcsokor helyett legszívesebben egy hatalmas gévagombát vittem volna a sírjára.

Néha eszembe jut, hogy az első könyv, amit iskolai eredményemért kaptam, Herceg János Vas Ferkója volt. Nem igazán tetszett. Talán nem is tetszhetett, mert akkor már régen a cowboyok világában éltem, más olvasmány híján a szomszédokból gyűjtöttem könyveket, s a legtöbb filléres regény volt a háborús évekből. Ezeket nemes egyszerűséggel kőbojregényeknek hívtuk, nekem a kedvenc hősöm tehát nem Vas Ferkó lett, hanem egy Nick nevezetű gyors kezű revolverhős, akinek a nevét úgy is ejtettem, ahogy olvastam, vagyis a pasas számomra N-I-C-K maradt. Ez a Nick sokat utazott Texas napsütötte tájain, néha megmentett egy postakocsit a gonosz rablóktól, néha egy ájuldozó fiatal leányt

mentett meg, de szinte minden regényben szembe találta magát a Fekete Kéz elnevezésű bandával, amellyel az utolsó golyóig harcolnia kellett, megtörtént, hogy ez éppen a Vasököl nevű banda volt, de lehetett éppen a Prérifarkasok vagy az Éles Kések nevezetű társaság is. A vége mindig az lett, hogy a rablók meghaltak a tűzpárbajban, vezérük börtönbe került Alamóban, és a megmentett szűz Nick karjaiba omlott. Sajnos, akármennyire is drukkoltam, ez a kóboj nem nősült meg soha, mindig továbblovagolt a prérin, legföljebb megígérte, hogy nemsokára látogatónak jön a kedves hölgy haciendájára. Farm is lehetett a hölgy lakhelye, esetleg major. Mindenesetre nem tanya és nem is szállás. Ha befaltam egy fillérest, kirohantam az utcára, és a fiúkkal kóbojni kezdtem, említeni sem kell, hogy leginkább Nicket alakítottam, és a jobb kezem nyújtott mutatójából úgy röpködtek a golyók, mint másutt a gépfegyverekből. Még lovam is volt, azt ugyan elhántam néha, de akármikor eszembe jutott, szó nélkül fölkaptam rá, és máris vágattam, mint a szélvész. Ilyen engedékeny közlekedési eszközöm azóta sem akadt. A Vas Ferkót csak évek múlva, gimista koromban olvastam el figyelmesen, aztán elveszett a könyv, már nem emlékszem az ott található kalandokra.

Néha eszembe jutnak a barátaim, akiket régen nem láttam. A Lakatos Pali, akiből kereskedő lett. Az Erdei, aki gépészmérnöknek tanult, aztán papírkereskedőként tartja el magát. A Gombár, aki Ausztráliában hivatalnok, de népdaléneklésből keresi a nagy pénzeket. A Kirsch, aki kiment Izraelbe, aztán katonaszökevény lett belőle, és Argentínában él. A Budai, aki Svédországban kitanult lakatosnak, aztán a Volvo gyár egyik ellenőre lett. A Kovács, aki Kanadában orvos, állítólag saját kórháza van egy vidéki városban. A Kőműves, aki telefonokat javít Németországban. A László, aki asztalosműhelyt nyitott, és most kizárólag konyhabútorok előállításával foglalkozik. A Mondom, aki nyugdíjasként megvalósította régi álmát, és Palicson vett egy kis házat. A Kardos, aki slágerszerző Los Angelesben. Sorsuk teljesen váratlan és furcsa fordulatokat vett, amelyekből szinte semmilyen következtetést nem lehet levonni, csak azt látni, hogy élni és boldogulni akartak, azt látni, hogy derekasan küzdöttek a lehetőségekkel. Ha valamelyikükkel találkozom az utcán, a szemérről ismerem meg egyedül. Meghíztunk, megsoványodtunk, meggörcsültünk, megráncosodtunk, összemertünk. Ha találkozunk, annyi mindent szeretnénk elmesélni egymásnak, hogy semmire sem jut idő. Annyi élményünk van, hogy szavakba önteni egyet

sem érdemes. Annyi érzés hullámszik át rajtunk, hogy nem vagyunk képesek kifejezni őket. Később rájön az ember, hogy a régi barátok csak a szívünkben élnek igazán.

Néha eszembe jut, mennyire megijedtem egy vasárnap délelőtt, mikor a többiek piacra mentek, és engem bezártak a szobába, hogy ne kelljen fölkelteni. Anyám még be is sötétített, nehogy fölbredjek a napfénytől. A szoba hideg volt, mert nem gyújtottak be, és én reszketve ráztam a kilincset. Az ajtó úgy magasodott fölém, mint egy mozdíthatatlan torony. A tárgyak hirtelen idegenekké váltak, nem is mertem megfogni semmit. A szoba nagyobbak tűnt, mint valaha. Kínomban visszakuporodtam a takaró alá, és énekelni kezdtem. Még szerencse, hogy nagyon sok népdalt ismertem, így hosszan kitartottam a nótázásban. Mikor a társaság megérkezett, a vásárlás izgalmától földobódva, nevetve és lármásan, úgy tettem, mintha mi sem történt volna, de egész nap nem szóltam senkihez.

TERASZ HAT RUHASZÁRÍTÓ KÖTÉLLEL

JÓDAL RÓZSA

MESSZIRŐL: Elegáns terasz. Lehet vagy hatszor öt méteres, fekete kovácsoltvas, részben beüvegezett vázzal, az udvar felé négy, messziről halványkéknek, újnak látszó redőnnyel, cserépszínű, enyhén lejtő hullámpala tetővel, mélyében dús zöldekkel, talán pálmákkal, fikuszokkal, filodendronnal. A bal hátsó sarokban, közvetlenül a vaskerítés mellett, a szomszédok teraszairól, udvari ablakaiból is jól látható különleges, szecessziós fehér virágállványon a cserepes virágok jajvörös, rikító sárga, vakító fehér, enciánkék foltjai, virágfelhői. Előttük árnyék takarta fehér kerti asztal, tarka párnás, puha öblű kerti székek. „Egy hamisítatlan, illatos kis éden! Egy puha, meleg, hazahívó fészek” sóhajthat fel az, aki így, lőtávoból szemléli. „Hiába, akinek pénze van! . . .”

KÖZELRŐL: Az öt teraszlépcső szélei zöldek az időről időre beverő, majd apró tócsákban felszáradó esővíztől. A lépcsőkorilát külső szélén a rozstda mély leprasebei. Jobbra fent, a manzárdfeljáró végén a sárga üvegbetétes, kétszárnyú tölgyfa ajtó egyik légnyomás-szétdobta üveg-négyyszöge holmi ideiglenesen odabiggyesztett, erőszakkal bepréselt keménypapírtól fehérlik. A „beugróban”, a konyhaajtó mellett katonásan, glédában felsorakoztatva három feketemárvány lapos, napszitta bútor-darab: egy furnérozott, mogyorószínű altdeutsch pohárszék tükrös felsőrészrel és tenyérynyi széles, piros szalagos/virágos koszorúkat ábrázoló csempelap-bordúrral, valamint két dióbél színű, fiókos-támlás éjjeliszekrény stilizált tulipánokat formázó domborművekkel. A pohárszék nyilván kopottabb alsó részét egy kontár, ám jóakarátú, segítő szándékú

kéz barna olajfestékkel mázolta át. A tükör foncsora majd két évszázad távlatából is ép, festőien tükrözi vissza a márványán páváskodó fikuszt és filodendront. Az utóbbi éppen most készül kibontani, a néhány szimpla, apró, szív alakú első levélkezdemény után egyre szépülő/nagyobbodó, immár tizennegyedik hatalmas, rovátkolt szélű, még borsó-zölden kapaszkodó legyezőlevelét. Mögötte kék zománcos régi Kneipp-kávéfőző a locsoláshoz tartalékoltt állott vízzel, és néhány befőttesgumival leszorított, felcímkézett, virágmagvakat tároló ócska kerek sajtos doboz „dália, 1998; bársonyka, 1997”-es felírással.

A teraszba szűnyoghálós, kovácsoltvas védőkosaras ablakával erőszakosan benyomuló kamra mellett kiszélesedő rész hátsó fala mélyvörös, fugázott selyemtéglákkal és valóságos virágerdővel flancol, ám ha az ember jobban szétnéz, rájöhethet, hogy a magasra felpolcolt, s piros bogyós levélzuhatagjukkal szinte földet seprő aszparáguszok tulajdonképpen két egymásra erőltetett, festett utazóládán trónolnak. Olyasféle ládák ezek, amilyenekbe valaha, a századelőn, s a két világháború között sokat áthelyeztetett, sokszor hurcolkodni kényszerült/kényszerített tanítónék és jegyzőnék csomagolták/mentették törülközők és konyharuhák közé ágyazva óvatosan/gondosan egyre ritkuló, egyre csempülő porcelánszer-vizeiket és hozományuk vékonyodó, agyonsűrűlt maradék ezüstkanalait. A távolról csodálatosan mutató, aprólékos, művészi kidolgozású fehér virágállványról közelnézetből kiderül, hogy már számos „foga” hiányzik, olyikat „műfoggal” jól-rosszul pótolták, teherbíróképességét javítandó egy keresztléccsel is megtámogatták már, s egyik-másik tartólapja fenegyerekesen „kijár”. Virágcserepe körül, holmi ügyetlen locsoló keze nyomán felszáradt vízfoltok, s a vízzel együtt kiloccsantott nedves föld-darabkák, göröngyök, homokszemcsék.

A ládák fölött, a selyemtéglás falon ódivatú, gyermekfej nagyságú, fakeretes kerek barométer. A széles keret dús vésetein, domborművein csukott és széttárt kagylók, vízinövények gazdag, tömött füzerei. A V alakban megrepedt vastag üveg mögött cirkalmas, kalligrafikus betűk, szabályos félkörben, balról jobbra: Nagy eső; Eső; Szél; Változó; Szép; Szárazság. A kamraablak alatt furcsa alkotmány: kétfiókos, kétajtós, mintegy derékig érő szekrényke, fehérre festve/lakkozva, akárcsak a virágállvány, tetején az asztal terítójével megegyező, megfelelő szélesre szabott piros kockás viaszosvászon csík. A figyelmes szemlélő előtt nem maradhat titokban a tény, hogy az ajtócskákat utólag sikerítették rá

olcsóbb pozdorjalemezből, s a barkácsoló jobb megoldás vagy anyag híján rögzítőül két parányi, oda nem illő kallantyút használt. Ha még öt percet rászán, hogy farkaszemet nézzen a kis szörnyszülöttel, s ráadásul ha ismeri a múlt századi konyhák berendezési tárgyait, végül is rájöhet: egy hajdani úgynevezett vizespaddal van dolga, amelyen a vödrök és kannák álltak. Most viszont: kívül virágállvány, belül valamiféle tároló. Talán ócska kerti papucsokat, vagy éppen permetezőszereket, súrolókeféket, rongyokat, virágálatéteket rejt a két kis görbe ajtó. Tetején viszont büszkén és haragoszölden feszít nagy műanyag cserepében a viráglétrán átbújtatott máriakönnye. Viaszos fényű, könnyecsepp alakú levelein még üdén csillognak, remegnek a permetlé áttetsző, szivárványló gömböcskéi. A lepergők rácsepegnek egy régi divatlappal lefedett jókora pettyes fazékra. A félrecsúszott újság vízkőtől narancs-sárga fazékmélyet láttat karimáig tornyosuló büzlő/hamuzó cigarettacsikkokkal.

A virágállvánnyá előléptetett inkognitós vizespad és az egymásra tornyozott utazóládák alkotta háromszögben két, különböző stílusú zsámoly fehérlik, s egy magasságban hozzájuk hasonló, ám terjedelemben és vaskos „zongoralábaival”, barna színével elütő valami, amiben csak az ismerheti fel a kottatároló állványt, aki már látott hasonlót. Mindhárom virágok nyújtózkodnak. A zsámolyokon egy-egy petyhüdt, száradó levélszegélyű életfa, a kottatartón egy kipányvázott, húsos levelű fikusz. Minden növény lankadt, és szemmel láthatóan szenved a kánikulától. A fokföldi ibolya már nyilván nem is bírja sokáig, levelevesztett csonkja az utolsókat rúgja. Annál virgoncabb a hetyke kis pálmamagonc és a gömbkaktusz. A Klorofitum csokros indái széles parasztszoknyaként seprik az alattuk porosodó polcot.

KÖZÉPEN: A terasz fekete-szürke-fehér szemcsés beton padlózata közepén kettéválik. Egy teljes hosszában végigfutó girbegurba vonal árulkodik arról, hogy a külső, udvar felőli részt a háziak valamikor – nyilván bővítési szándékkal – utólag ragasztották a meglévőhöz, de a két rész kategorikusan ellenáll az egyesítésnek, hiába ragasztják őket ismételten egymáshoz mindig újabb és újabb, a mellékelt ábra szerint rekordidő alatt szétmorzszáló, lepergő, lemálló ragasztórétegekkel.

A bűvös „vízválasztó” vonal fölött jókora asztal négy székkal. Az asztal nyilván nagymama kori, százszor átfestett, de még mindig szabályos „vinkliben” álló nehéz keményfa bútordarab, amelynek az elmúlt

évtizedek (netalántán disznóvágások) csak a lapját repesztették meg. A székek már új szerzemények lehetnek: könnyű, fehér, egymásba csúsztható alkalmatosságok, amilyenekből minden benzinkút, bútortüzlet és vegyesáru-kereskedés előtt több toronnyi is meredezik lilán, sárgán, pirosan.

FENT: A terasz teljes hosszában, a vas tartóváz és a szomszéd házhoz tapadó vörös selyemtéglás fal között, erős kampókhoz rögzítve, hat nejlonzsineg feszül. Hat ruhaszárító kötél. Az első négy lazábban, petyhüdtebben lóg már, az újabb kettő még merev-feszesen sárgállik.

A ruhaszárító zsinegeken/köteleken fehérenmű és ágynemű szárad. Felaggatásuk külön, agyafürt stratégia szerint történt/történhetett. A „mosónő” furcsa logikáját csak az értheti meg, aki nem szemből, a lakás, vagy éppen az udvar felől szemléli a felaggatott ruhaneműt, hanem a zsinegekkel egy vonalban, vagy még inkább, ha bemerészkedik a sorok közé. Ha ezt megteszi, meglepő felfedezésre juthat.

Ha az udvar felőli első zsineg „állományát” térképezi fel, szép, színes, megőrzött törülközőket, egy ugyancsak jó állapotban levő kéknefelejcs mintázatú damaszt paplanhuzatot és két, azonos anyagból varrt nefelejcses párnahuzatot láthat. Ha a lakásból (és a manzárdról lejövet) legjobban szembeötlő hatodik zsinórra felcsippentetteket szemléli, akkor ugyancsak csinos blúzokat, férfiingeket, női és férfi alsóneműt láthat. Unalmas, szokványos látvány.

Igen ám! De a sorok közé lépve egyszeriben megváltozik a kép: az előzőekhez hasonló pedantériával és aprólékossággal kiegyengetett és felaggatott holmi „állaga” itt már merőben más. Itt szakadt csipkésű kombiné váltakozik rongyos konyharuhákkal . . . mit konyharuhákkal: valószínűleg elrongyolódott ágyneműből szabott és beszegett, szabálytalan alakú rongyokkal, amelyek a sok használatból már elszíneződtek, elszürkültek, elzsírosodtak . . . lyukas harisnyákkal, pókhálóssá, átlátaszóvá vékonyodott agyonmosott gatyákkal, keshedt pizsamákkal, törülközőmatuzsálemekkel, amelyekbe lyukakat tépett az idő, kinyúlt bugyikkal, megsárgult, formátlaná vénült melltartókkal, gallérja/manzsettája cserélt fakó ingekkel, agyonfoltozott lepedőkkel, és olyan rongyos damasztszalvétákkal, amelyek hivalkodón koronás monogramjai mellett jókora molyrágások éktelenkednek . . .

JOBBRA FENT: A belülről mindig és azonnal rettegve kulcsra zárt manzárd ajtajában megjelenik a lakónő szoláriumbarnitotta, illatfelhőbe

burkolódzó elegáns alakja. A magasból végigpásztáz a teraszon, s tekintete egy percre megállapodik a hat, fehérneművel zsúfolt zsinegen. Röpke fitymáló/megbocsátó mosoly kíséretében megállapítja, hogy a háziak megint bújócskateregetést játszottak, teljesen feleslegesen, hiszen ő(k) innen a magasból tökéletesen áttekintheti(k) a terepet, s a gondosan/körülményesen középre rejtett „nyomorbűnjeleket” éppoly jól láthatják, mint a holmi Potemkin-falvának szánt, a kora reggeli szelőlőtől lágyan himbált hivalkodóan hibátlan darabokat.

BALRA LENT: Az új szomszéd kikukkant kényszerűségből a telke végébe épített, a szomszéd ház teraszára közvetlen közelből rácsodálkozó, s a háborús nincstelenségben félbe-szerbe hagyott emeletes, bevakolatlan házának középső ablakán (amelyről esténként, lámpafényben kiderül, hogy még a mennyezete sem készült el, mégis lakják már), s keserűen nyugtázza, hogy lám, milyen jól megy ezeknek a „burzsuj” őslakosoknak. Ni, mekkora teraszuk van: telerakhatják/zsúfolhatják mindenféle haszontalan „zöldséggel”, s esős időben még teregethetnek is rajta. S micsoda flanc: tavalyelőtt, amikor ő – persze a lakókkal együtt – potom pénzért megvásárolt régi, utcai ház mögött építkezni kezdett – ezek még redőnyöket is csináltattak a nyavalyás teraszukra. Négy redőnyt! Talán hogy éppen előle, az ő családja elől elbújhassanak. De lesz még neki pénze, s akkor akár még egy emeletet húzat a házára – teheti, erre se kért/fizetett engedélyt – és csak azért is belenéz egyenesen a gyomrukba, a gyomruk kellős közepébe!

VARGA SÁNDOR VERSEI

ELJÖN A NYÁR

előre hajtottuk az órákat
európai időszámítás szerint

de mi maradtunk bezárva
a sötét éjszakában megint

lánctalpasok lopakodón
csörgő dübörgésében itt

és morajlón zúgó éggel
ami egy másik égbe vitt

minden eddigi vágyálmot
és amit hívő hittel hitt

de az óra azért nálunk is
európai idő szerint jár

és eljön majd a húsvét is
és eljön majd újra a nyár

Telecska, 1999. III. 28., virágvasárnap

VÁGYÁLOM

mint bezárult rés az ölelés
kagylóhéj-teljesség
ha titkok érintkeznek
és lágyan a vágyak
véletlenül és váratlanul
de valótlannal
akár egy álom
félíg-lét határon
ébred álmodok
egy járom
nélküli világot
milyent még
a megváltó sem látott

ébred álmodok
egy álomi édent
melyben nemcsak az állat
a növényzet
de az ember is védett

Telecska, 1998. XII. 3.

MADÁRCSŐRBEN

csillogás volt csak a kezdet
reménykeltőn visszacsengett

reménykeltőn visszacsengett
madárcsőrből szóló ének

madárcsőrben szóló ének
születés és végítélet

születés és végítélet
minden percem amíg élek

Telecska, 1998. XI. 27.

AZ ÉJSZAKÁBAN

hazafelé tartok az éjszakában
szülőfalum felett fénylik az ég

talán ott vár az apám és anyám
és valahol ott vár rám az öcsém

de sohasem érek én már haza
utamat elnyeli a vaksötét

és lassan oldódva felszívódom
az éjszakák csillaggyökérzetén

Telecska, 1998. XI. 20.

HA MÁR . . .

ha már nem fűt se szerelem
se láz
és görcsbe ránt a sehova-se-
tartozás

ha már nem vagy se önmagad
se más
és ha a kor meg a rendszer
megaláz

ha már a jelened se csont
se váz
a mától és a holnaptól
még mit vársz

Telecska, 1998

KIÉGETT SZAVAK

csillagcsöpp – harmatot izzad az ég
csordultig
benned a kék teljesség
és forró lehelete
a nyárnak

melyben az értelmetlenségig
égték ki a szavak
a földtől az égtelen égig

meleg van
lángol a dél

és délen már rég
kiégték a szavak

hát mozgósítanak
mozgósítanak

errefelé is mozgósítanak

hogy egyszer majd itt is kiégjenek
a másfajta szavak

Telecska, 1998. VIII. 10.

AZ UTAK

az utak
a százfelé vezetőik
az otthontól
az otthonig
százfelé a semmibe veszők

az utak
jöttömben távolodnak
tőlem
és hozzám
elválasztva összehoznak

az utak
a velünk rejtőzködők
egymástól
egymásig
a múlt és a jövő között

az utak
az utam
tőlem indult s visszatért
a kereszteződésben
minden volt miért

nélkülem

B. HORVÁTH ISTVÁN VERSEI

NÉGY TANKA

HÉRAKLEITOSZ

Az örökké más
állandóság egyetlen
változatlanja

éppen az igénylő és
szemlélő tanú: te vagy.

GYEREKKOR

Állatot, növényt,
épületet, műkincset
és területet

nyilvánítunk védetté.
Magát az embert mikor?

VÉLEMÉNY

A másság minden
formanyilvánulását
elfogadom, de

ne homokos dumáljon
nekem a szerelemről!

EMLÉK

Csukott ablakon
kibukó vágy – szememen
bebáméskodik

a mesebeli öreg
néne és őzikéje.

BUGYUTA VERS

cefetül átvágtál
mondtad menjünk krumplit szedni
mondtam az burgonya
a kettő nem ugyanaz:
másképp mondjuk
más a (hang)alakja
az egyik olyan triviális
a másik
mondom a másik . . .
szóval olyan dolog ez
akár MI
nem vagyunk egyformák
nem egyformán vagyunk
nem úgy hívnak
egyáltalán sehová

te se hívj – mert
ezzel a
krumpli-micsodával
vagy burgonya-vacakkal
cefetül átvágtál

(ám értsük egymást
mondok én is valamit:
hogyishíják minekhíják
naésakkó . . . izé)

AZ ELHALLGATTATÁS SZAKASZAI IV.

H U S Z Á R Z O L T Á N

Már kezdetben látszott, hogy haragospusztai szereplésem sem lesz igazán zavartalan. Erre utalt a kartársak oldalvást rám villantott tekintete, a hátam mögött elejtett szavak, s maga az iskolaépület is, mely szintén zárda volt a háború előtt, mint a tiszaperjei; az ablakokon fekete vasrács, szűk folyosó és sötét tantermek. De szülőhelyemen voltam, s ez, úgy látszik, elegendő volt ahhoz, hogy a vélt vagy valós igazságtalanságokat elviseljem, és hosszú ideig helyemen maradjak. Tehát otthon voltam ugyan, mégsem érezhettem magam igazán otthonosan. Furcsa helyzet, mely éppen úgy alakult, ahogy azt a látnoki képességű tiszaperjei igazgató megjósolta, mielőtt még elküldte volna jelentését az új igazgatómhoz. A haragospusztai iskolához, az itteni arányokat tekintve nagy, szabályos négyzet alakú kert tartozott, vagy kéthektárnyi, melyet benőtt a gaz meg a különféle cserjés, az elvadult köszmétebokrok pedig ráhajoltak az egymást keresztező két gyalogútra, melyek eredeti állapotukban nyilván simára készülhettek és oldalvást lejtősre, hogy az öntözőmég az esővíz lefolyjon róluk, de ahol most csak bukducsolni lehetett. Ha az előbbi helyszín sivatag volt, ez a mostani valóságos őserdő, tehát a szó mindkét értelmében. Egyszer csak eltűnt ez az éden, s helyette, mintegy varázsütésre, emeletes épületkolosszus nőtt ki a földből a katolikus templom és a régi zárdaiskola közé ékelődve. Korszerű iskolaközponttá fejlődtünk mindennel ellátva, ami ehhez kell: központi fűtés, tornaterem, fürdőmedence, angol WC, de amit a kívülálló leginkább érzékelhetett, az a betonba ágyazott, nyílt és huzatos sportpálya, mely mélyen a föld alá nyomta a növényzetnek még az írmagját is. Kert

helyett, a két méter magas téglafallal körülfalazt kert helyett, tágas udvar, szabad és nyitott térség ugyan, de csupasz. Minden nagyobb lett tehát: az iskola, a tantermek, az udvar, csak a kert zsugorodott össze egy keskeny, díszvirággal tarkított gypeszalaggá az alacsony ablakok alá szorulva. Kárpótlásul szabad kilátás nyílt a faluszéli vályogházak roskatag gazdasági épületeire, és egy mélyen fekvő, hol poros, hol sáros szűk, de aránylag hosszú utcára, melyet a helybeliek még mindig Halpiac utcának hívtak, noha az új elnevezés hangzatosabb lett volna, ahonnan már csak egy lóugrásnyi az Ürűjárás jószágtaposta, kocsikerékvágtá zombékos terepe. Ott por és sár, itt beton, csillogó fém és üveg. Elmaradottság és korszerűség közvetlenül egymás mellett: az igényesebb életre való nevelés hatásos szemléltetőeszközeként. Nem csoda, hogy a tanulók orvosnak, mérnöknek készülnek, vagy legalább valamilyen tisztviselőnek, esetleg boltosnak; mesterségről, kivált földművelésről hallani sem akar közülük senki. Szüleik sem. Ez a ráhatás az adópolitikával együtt és a mezőgazdaság egyébként is áldatlan helyzetével megtette a magáét. Az eredmény ugyanis sorvadó ellenállóképesség, behódolás, fokozatosan csökkenő osztálylétszám és kivándorlás. Úgy rémlik, a magyar népességnek, mely fél lábbal még mindig a természetben, de már fél lábbal a betonon áll, nem kedvez a hirtelen rázúduló korszellem. Mintha a köztes állapot ezen a senki földjén, mely egyúttal a mindenkié is, valóságos sorscsapás lenne a számára. Csak remélhetjük, hogy nem végzetes.

A tantestületet, mely az erőszakolt és megint csak a korszerűség jegyében végzett összevonással negyvenfőnyire duzzadt, nem könnyű irányítani, ugyanis sokféle érdekellentét szabdalja. Talán a párttagok szoros egysége, tömbje, melyet csak az anyagiakért való marakodás („emelkedő életszínvonal”, „tartani kell az életszínvonalat”), presztízs-kérdés bonthat meg ideig-óráig. Ez a rendkívül önérzetes, válogatott társaság, mely a tantestületnek csaknem a felét alkotja, az élcsapat, helybeli viszonylatban az elit kétségtelenül, a mindenben kezdeményező és a föladatokat kiróvó, sőt vállaló. A pártonkívüliek viszont ahányan vannak, annyifelé húznak, mint általában a végsőkig kiszolgáltatott, a peremre szorult emberek. De ellentét nemcsak párttag és nem párttag közt van, hanem tanár és tanító, népi, tehát első generációs és nem népi származású, magyartanár és a többi szaktanár közt, sőt az egymást érő versenyeken és alkalmi föllépéseken való futtatás következtében, jó zsokéként, a magyartanárok is inkább versenytársai, s még jó, ha csak ellenfelei egymásnak, mint igazi kartársai, szaktársai. Humorosnak tetsz-

het, hogy az ún. nemek közti harc sem mindig a mélyben zajlik. Csak a nyilvánvaló etnikai ellentétet sikerül tökéletesen a fölszín alatt tartani a szinte szentté nyilvánított testvériség–egység magasztos eszméje érdekében. Természetes, hogy emiatt a magyar pedagógusok nyilvánosan nem állnak semmilyen magyar ügy mellé. Úgy rémlik, nemcsak színlelés ez a közömbösség. Kivétel a sport, a labdarúgás. Ugyanis, ha győz a magyar csapat, ha magyar siker születik, úgy viháncolnak a kartársak, mintha Puskásék hónaljából bujtak volna elő. Nyilván ebből is táplálkozik az önérzetességük. Lám, nem vagyunk akárkik. Minket érdemes befogadni, elfogadni egyenlő partnerként. Zavartalanul folyhat tovább a bratizás. És az is természetes, hogy kudarc esetén fordul a kocka. Azok, akik eddig úsztak a boldogságban, s a leghangosabbak voltak a magyarkodásban, most hirtelen gyalázkodásba csapnak át, mintha kívülállók lehetnének, s árasztják magukból a hiábavalóság érzetét, a kishitűséget, gerjesztik a borúlátást, s végpusztulásról fecsegnek, s nyíltan hangoztatják, vagy burkoltan kifejezik magyarellenességüket, miközben gyűrik a pénzt. A hatalom messzemenően számíthat rájuk mindenben, még a söprögetésben is. Ezekről a – Németh László találó kifejezésével élve – híg-magyaroktól, úgy rémlik, nem várható csak ez meg az, hogy válságos időkben egyedül a szakmaiság védősáncai mögé bújjanak.

És hogy még változatosabb legyen a dolog, nehogy a pedagógusok üdülőnek érezhessék munkahelyüket, majd minden hétre esik valamilyen fontos tanácskozás, melyen ajánlatos a részvétel, ugyanis a hiányzást igazolni kell. Most is ülésezünk. A névsorolvasáskor négy „da” hangzik el és harminc-egynéhány „jelen” meg egy „itt vagyok”. Az utóbbit talán mondanom sem kell, ki kiáltja. Dacból kiáltom némiképp József Attilát utánozva költőileg. Bosszant ez a sok egyhangú jelen szó: kisdíák koromra emlékeztet, meg a szarvasra (a jelen szó ugyanis szarvast jelent államnyelven), a szarvasról pedig egy naiv festőnek az olvasókönyvben látható téli tájképére, melyen a szarvasok stilizált és csupasz fák közt libasorban követik egymást. Szép illusztráció és korszerű hangulatkeltés gyerekek számára. Az igazgató hangja zengzetes, kántori, pátosszal telített. Úgy rémlik, ez a merev hanghordozás olyan ragályos kórt terjeszt az igazgatók közt (s nemcsak az igazgatók közt), mely ellen nincs védőoltás. Izgek-mozgok a helyemen. Innen a hátsó zugból csak találgathatom, hogy mikor olvas, s mikor beszél, mert ül, s alig látható a kis ember az előtte tornyosuló nagy asztaltól. – A tanári kar odaadó s lelkes munkájával az új feltételek között a haragospusztai iskolát a kiemelt

iskolák közé emelte. A nevelő-oktatói munka hatékonysága meghozta a tanulók tudásszintjének kimagasló eredményeit. Fellendült a szakcsoportok munkája, az iskolán kívüli tevékenység, a falu társadalmi életében való részvétel. A tanulók tudásfelmérésekor kimagasló eredmények jutottak kifejezésre. Az iskolából kikerült továbbtanulók minden szinten megállták helyüket, s megtartották az innen vitt tanulmányi eredményeket. A szakcsoportok munkájában az elért eredmények során a legmagasabb elismeréseket gyűjtötte össze a haragospusztai iskola. Tanulóink elnyerték a községben rendezett vetélkedőkön az első helyezést, eljutottak a tartományi, köztársasági, sőt még a szövetségi szintű versenyekre is, ahol az elsőtől a harmadik, negyedik helyezést érték el. Az ellenőrzés és látogatás után a Pedagógiai Intézet javaslatot terjesztett a községi képviselő-testülethez, hogy a haragospusztai iskolát a község a legmagasabb elismerésben részesítse – Az Októberi Díjjal való megjutalmazásával – az elért eredményekért, melyet a korszerű nevelő-oktatói munkájával ért el. A képviselő-testület a felterjesztett javaslatot elfogadta, s az iskola dolgozóit a legmagasabb elismerésben részesítette. – Egy kis ünnepély csönd után K. recsegő hangja hallatszik. – Megtudhatnánk, hogy mennyi az a díj? – Meg. Hogyne. Éppen most akartam mondani, hogy arányosan elosztva egy főre mennyi esik. Nem osztjuk el az egészet. Ugyanis technikai felszerelésre, könyvek vásárlására tartalékolunk egy bizonyos összeget. Sok pénzre volna szükség, ha még annyi volna, sem lenne elég, de ez a kis összeg is jól jön a konyhára. – Most hogy pénzről van szó, elszabadul a pokol. A kartársak egymás szavába vágnak, ki-ki a maga sérelmével hozakodik elő. Sírás hallatszik, mert az egyik kartársnő saját lakás híján egy albérleti szűk odúban kénytelen szorongani. A másik keveselli azt a kölcsönt, melyet neki szántak, mert lesz, aki valamivel többet fog kapni. Alig várom, hogy vége legyen az egésznek, de arra még várni kell. Majd csak valamikor a késő éjszakában hangzik föl a még mindig zengzetes hang: – Zbor je završen. A gyűlést berekesztem.

De a tanáriban sem jobb a helyzet. Egy-egy kifakadás, indulatos kitörés teszi lehetetlenné a pihenést. A humoros oldaláról is nézhetném a dolgot, ha kívülálló lehetnék, de erre nincs mód, mert rendszerint személyeskedésig fajul szinte minden szóváltás, mely akarva-akaratlan engem is szóra készítet. Szombaton F. egy neves szerb költő társaságában el fog látogatni hozzánk, hogy itt is terjesszék az irodalmat; Az erről szóló értesítés ott hever a tanári asztalán, bárki elolvashatja. K. is olvassa,

aztán nagy bütykös ujjaival indulatosan elveti magától a papírt. Széles, vastag pecsétgyűrűje megvillan a villanyfényben. – Ki ez az F.? – F. a mi Arany Jánosunk, mondom megilletődötten. – Apja fa. . t. Mit keres az itt nálunk? Menjen az apja fa. . ra. K. tanító szikár, barna, örményarcú, erőszakos ember, akinek igen vastag bőr van a képén. Élvezettel használ trágár szavakat nők jelenlétében is. Kedvenc szavajárása: „Alakul, mint púpos gyerek a prés alatt”, „Komplikálják, mint franciák a ba...st.” Miután K. elment, az egyik tanítónő védelmébe veszi. – Nem ilyen volt ő a képzőben. – Bizonyosan nem, mondom, a pólyában még kevésbé volt ilyen.

Október elején a harmadikosoktól kezdve az egész iskola kivonul a határba kukoricát törni, szüretelni, paprikát szedni, hogy eleget tegyen a tantervi követelménynek, mely a munkára való nevelés keretében háromnapos ilyen jellegű akciót irányoz elő. A gyerekek ismerik ugyan az effajta munkát, hiszen szüleikkel otthon már gyakorolhatták eleget, de az igazi közösségi munka örömét, állítólag, csak így ismerhetik meg. Azonkívül anyagi haszna is lesz a dolognak, ugyanis némi bér jár érte, mely jól jön az év végi kirándulás pénzeléséhez. Osztályfőnökként kényszeredetten beállok a sorok mögé hajcsárnak, a gyerekek ugyanis enélkül bajosan igyekeznének. Tíz óra felé a kora reggeli ezüstös dérből már semmi sem maradt. Egyre melegebb van. Gyakori a dobálódzás. Odajön hozzám az igazgató, s közli velem, hogy a tizedikei ünnepélyre szavatról gondoskodjam. Eszembe jut a tiszaperjei R. kartárs, aki ilyen alkalomra rövid, de harsány hangvételű, tehát hatásos verset szokott szavaltatni. Ezzel a vers kiválasztását már el is intéztem. Maga az ünnepély zászlós fölvonulással, körmenettel kezdődik. Körbejárjuk a falu belső negyedeit fuvószenekar kíséretében. Az iskolaudvaron már elég sok szülő és egyéb hivatalos vendég várakozik. Zászlófölvonás, állami himnusz és kétnyelvű igazgatói beszéd. A kultúrműsor énekkari számokból és kétnyelvű szavalatokból áll. A többség már alig várja a látványos sporteseményt. E.-né, a tornatanárnő, aki Marlen Dietrich-szerű jelenség, a lemezjátészó mellett áll, parancsokat osztogat, mozdulatai energikusak, arca hol elkomorul, hol sugárzik az elégedettségtől. Pattogó ritmusú zene harsog. Előbb a tornászlányok vonulnak föl csupa feketében, mint Mátyás király híres serege, s a hirtelen beálló csönd után nagy fehér farkarikákkal hajladoznak a most már halk és lassú zene ütemére. Emellett a fehér ingű fiúk harcias párbajozása siralmasan hat. Végül a kézilabdázóké lesz a betonpálya. Rohangálás, ordítozás. Ez alkalmas pillanat arra, hogy a nagy kavarodásban kereket oldjak.

E.-né természetesen nemcsak a gyerekeket osztályozza testi képességeik szerint, hanem másokat is. Jelenlétemben hangsúlyozottan beszél a testedzés fontosságáról, s arról, hogy egykor ő is beteges és cingár volt, de a rendszeres sportolás csodákat tett vele. Csak mosolygok ezen. E.-né megütközve néz rám. – Mi az? Tán nem hiszi a kolléga? – Dehogynem, mondom sietve, hogy elkerüljem a hiábavaló vitát. Nem hiszek ugyanis a testedzés, a sportolás csodatevő hatásában, bár a legtöbb élsportoló arról szokott nyilatkozni, hogy sikereit kizárólag a rendszeres és kitartó edzésnek köszönheti. A tapasztalás, a hosszú megfigyelés azt mondatja velem, hogy a testi erőnlét, sőt még az ügyesség is elsősorban az ember veleszületett adottságától és a helyes táplálkozástól függ, s csak igen kis mértékben az edzéstől, a sportolástól. De az ügy ezzel még nincs lezárva. – Igyekezni, csattan föl a folyosón az ismert kiáltás. Aztán beviharzik maga E.-né is a tanáriba. Egyenesen hozzám intézi a szavait. Fölvont szemöldökkel szálfegyenesen áll előttem, hegyesen néz. – Látom, a kollégának holnap lukasórája lesz a harmadik. Jó lenne, ha helyettesítene. – De, akarok tiltakozni. – Nincs más, aki helyettesítene. Rendben van? Mit tehetek. Elvállalom a helyettesítést. – Nem sok dolga lesz, a gyerekek tudják a dolgukat, csak rájuk kell bízni. Szépen kosárcáznak majd. – Kosaraznak? Kivel? Ki ellen? – Nyugodjon meg, majd meglátja. A kollégára pedig úgyis ráfér egy kis testmozgás. A helyettesítéssel valóban nem lett semmi bajom. A nehéz levegőjű öltözön át vezetett az út a hatalmas tornaterembe, mely már zibongott a jól ismert fekete és fehér mezbe öltözött gyerekektől. Úgy láttam, mintha a feketék, azaz a lányok csapata számosabb lenne a fehérekénél, de ez szemlátomást nem zavarta a fiúkat. Megszokhatták már ezt a fölállást. Kedvetlenül néztem az ádáz küzdelmet, ugyanis fölöttébb károsnak tartom, hogy fiúk és lányok mérkőzzenek egymással, viaskodjanak egymás ellen, még ha játékról van is szó.

Az a szabadságérzés, melyet az idegen környezet, az ismeretlenség nyújt, mely különös varázsával gyermeken kíváncsivá és egyúttal önfelédtté teszi az embert, itt végképp elenyészik. Egy olyan hatodik osztálynak vagyok az osztályfőnöke, melyet eddig tanítónő vezetett. De nemcsak ez a baj: a magyart is ő tanította, s most, ha bemegyek az osztályba, lépten-nyomon az ő anyáskodó szellemével találok szembe magam.

A rólam készült jelentést már ismerték a párttagok. Az egyik tanító ezt nyíltan meg is mondta, amikor valamilyen üggyel kapcsolatban

megjegyzem, hogy ezt a tiszaperjeiek jobban megoldották. – Csak hallgasson a kolléga Tiszaperjéről. Mi nagyon jól ismerjük magát. Elképedtem. Honnan ismerhet olyan jól ez az ember, akivel csak szeptember óta volt szerencsém találkozni. Akkor is ritkán.

November 21-én osztálytanácsi értekezlet. Jó sok intőt kell majd beírnom a 6. d naplójába. Baj van a magaviselettel is. A számtantanárnő szerint az egész osztály neveletlen. A gyerekek nem köszönnek az utcán. Nem tudnak rendesen beszélni, az illemről fogalmuk sincs. Jó lenne, ha ráncba szedné az osztályfőnök az egész társaságot. Igen határozottan beszél annak a tudatában, hogy kiemelten fontos tantárgy az övé. Alacsony természetéhez képest jókora fejdísz van, mely így még szigorúbbá teszi éles arcvonásait. A szerbtanárnő még kezdő, aki senkinek sem adott intőt. Magyarul nem tud. Kivételesen nem panaszkodik osztályomra. Viszont a gyerekek panaszkodnak rá, hogy nem értik, amit mond. Elképesztő: a gyerekek jobban tudnak németül, mint szerbül. Még csak E.-nének van mondanivalója a gyerekekről: piszkosak, neveletlenek. Elgondolkodtató ez, s fölöttébb gyanús, hogy ötévi kiváló nevelés után egyszer csak neveltlenség, tudatlanság meg piszkosság. Semmilyen stressz ilyesmit nem okozhat. Döbbenet állapítom meg, hogy a haragospusztai pedagógusok sem akarnak becsületességből jó példát mutatni. Igaz ugyan, hogy rosszat sem, de a pedagógusi pályán semleges állapot nincs. Ha itt valaki nem akar vagy nem tud jó példát mutatni, csak rosszat mutathat, s ennek az utóbbinak a hatása sajnos fokozottan érvényesül, s a rosszul beidegzett szokásokon később már szinte lehetetlen változtatni.

Elmegyek a helyi közösség irodájába, hogy annak az árván maradt gyerekek az ügyét, aki csaknem világtalan öregapjánál lakik, elintézzem. Ugyanis nem kapnak semmilyen segílyt. – Ha nem volna földjük, kaphatnának segílyt, mondja a tekintélyes külsejű, jól öltözött és jól táplált tisztviselő nagyot szippantva cigarettájából. Reménykedve nézek rá. – Sajnos, a földet nem lehet eladni, mert az eladáshoz a gyámhatóság beleegyezésére volna szükség, a gyámhatóság pedig a kiskorú árvák vagyonának az eladását nem szokta engedélyezni. Leforrázva oldalgok ki az irodából. Hogy magyarázzam ezt meg a gyerekeknek? Kérvényt írok, utazzak, veszekedjek?

Pár nap múlva egy lapos óráról jövök kifelé mogorván, s a folyosón váratlanul szembe találom magam három tiszaperjeivel: az aligazgatóval, a történelemtanárral és egy barisnyaszerű tanítónővel, aki azzal szeretett

dicsekedni, hogy apja részt vett a nagy októberi forradalomban, s hogy rendszeresen kapják az orosz Pravdát. Természetesen mindhárman párttagok. Kölcsönös a zavar. Nem köszönnek, én is csak biccentek a fejemmel. – Mi járatban voltak ezek itt?, kérdezem az igazgatótól. Megnyugtató választ nem kaptam.

Máskor egy nevemre szóló géppel írott füzetecskét találok előttem az asztalon. Címe: Az olvasás tanításához. Így kezdődik (betű szerint): „1. Hangos egyéni olvasás (alap variáció) az osztály tapsal jelzi a hibát. Eszerint a hiba tapsolnivaló dolog. Tapsoljunk akkor, mert van minek. Ugyanis ilyen alakban írott szavakkal találkozhatunk ebben a tanulságos szövegben: válllik, tehnikára, hangossan, tökéletesítő olvasás, verseny szerüen, demonsztrálja, siker élményben, lényeg kiemelésre, különböző kézség-szintü szöveg rész, beszollitja az olvasásba, egyik olvaso tanulo stb. Azt hiszem, hogy a szerző vagy fordító helyesíráskészségéből elég ennyi.

Majd ilyen szép levelet kapok: „Kedves Kartársunk! Örömmel értesítjük, hogy a tavaszi szépolvási verseny iránt egyre fokozódik az érdeklődés nemcsak Vajdaság-szerte, hanem az egészen távoli iskolák pedagógusai és diákjai körében is. Tudjuk, hogy Ön toborzott a versenyre, és segít tanulóinak a fölkészülésben, ezért nemes és fáradságos munkáján könnyíteni kívánunk azzal, hogy a szerkesztőségben megállapított elbírálási szempontokat most levelünkben közöljük Önnel is. A versenyző tanulóknak az egységes magyar köznyelv ismeretét kell igazolnia. A fölolvásának olyan szintjére gondolunk, amelyben már alig van nyoma a tájnyelvi elkülönülésnek” stb. Eszembe jut a tanáriban hallott egy-két szóhasználat: tavál, az mellett, ez miatt, ezön kívül, ledörgöli a napi melót. Meg a förtelmes hangsúlyozás, meg az, hogy a gyerekek többsége a köznyelvü szöveget betűről betűre olvassa. Kapkodom a fejem a két tűz közötti nyílt terepen.

Érdekes adat: az egész tantestületben csak hárman vagyunk helybeli születésűek, a többiek mind máshonnan jöttek: Boszniából, a Bánságból, Szabadkáról, Zentáról, Adáról, Temerinből, Csantavérről, Pacsérről és a környező településekről, ennek ellenére ugyancsak otthon érzik magukat, s gondosan ügyelnek arra, hogy helybeli, kivált parasztszülök gyereke ne kapjon ösztöndíjat, még ha színjeles tanuló is. Bár alig akad egy-két értelmiségi származású kartárs, a parasztellenesség általános. Elképedve hallgatom az erre utaló kijelentéseket, megjegyzéseket. Az idegen származás viszont, sőt a nem magyarokkal való bármilyen kapcsolat is, szinte nemesi kiváltságnak számít, mellyel hivalkodni lehet.

Csak magyar ősökre ne hivatkozzon senki, mert tüstént fölhangzik a szittyia vagy a kiscserkész szó gunyorosan, megvetően. (S ezek még csak a legenyhébb kifejezések.) Nem véletlen, hogy a személyi igazolvány kicserélésekor a negyvenfőnyi pedagógusi gárdából mindössze ketten voltunk azok a kivételek, akik igényeltük a magyar nyelvű (írásmódú) szöveget is. A másik éppen az a B., a történelemtanár, aki a pártvonal élharcosa. Jó társaságba keveredtem! Csak azért is az államnyelvű naplót magyarul vezetem, s az értesítőket, bizonyítványokat magyarul állítom ki.

Szünet van. Ülök a tanári asztalánál megszokott helyemen, s kezem már valami olvasnivaló után matatna, mikor bejön a tanáriba Gy. Szögletes, barna arcán, mint mindig, most is mosoly bujkál, ahogy széles, előreugró állát, mely most is borostás, előretolja. Erre a fejtartásra szüksége van, mert rajztanár (de történelmet is tanít egy-két osztályban, hogy elérje a kellő óraszámot), így ugyanis fölényesen, mintegy távlatból szemlélheti a tárgyakat, embereket. A napló nincs nála, nyilván otthagya az osztályban, ahol még egy órája lesz. Hogy a tanulók így belenézhetnek, esetleg osztályzatot javíthatnak, az egy ilyen nagyvonalú embernek, mint Gy., nem okoz gondot. Örök győztesként végignéz az asztal mellett ülökön, aztán odaáll a némettanárnő mellé, aki félig bosszankodva, félig aggodalmas arccal sűg neki valamit. Erre Gy. rámnéz, s mintha én ott sem lennék, nevetve megjegyzi: – Nem kell féltetni a Fodor kollégát, az olyan, mint a macska, mindig talpra esik. Még agyonütni sem lehetne. Úgy tesztek, mintha nem hallottam volna semmit. Csakugyan macska volnék? Egy bizonyos: egerre nem vadászom, még patkányokra sem. Föl sem fogom a veszélyt, mely egyre közelebb ér hozzám. Egy másik nap Gy. ismét remekel a tanáriban. Szintén osztályból jön, de most nála a napló. Rajta nagy római számmal 6. c. Az már csak természetes, hogy a polcon a 7. c helyére teszi. Hadd bosszankodjon, akinek még ilyen apróság is számít! – Képzeljétek, mondja, történelemórán a tatárjárásról volt szó, s amikor Köttönyt említettem, Balázs Vali, tudjátok, az a szemüveges nagylány, aki az első padban ül, nagy komolyan megkérdezte. – Nem Kotony volt, tanár néptárs, annak a neve? Erre az osztály hátsó fertálya felröhögött. Csak akkor kapcsoltam, mire gondol ez a Vali, nemhiába fejlett leányzó. Az már vígan rugdalja valakinek a hátát bizonyosan. Erre a 6. c osztályfőnöke egy ideges mozdulatot tett a kezével. – Csak nyugodtan, mondja Gy. sugárzó arccal új műfogsorát csattogtatva, csak nyugodtan, mint az örültek. Gy. igazán remek kartárs,

mindenki kedveli. Festménymásolatai, rajzai művésziek. Nekem is segített a betűírásban.

Kevés a magyar nyelvű ismeretterjesztő mű a diákkönyvtárban. Azt tartanám helyesnek, ha számuk elérné a szépirodalmi művekéét. Szorgalmazom a tanári könyvtár bővítését magyar szakkönyvekkel, kézikönyvekkel, ugyanis az állomány többsége szerb nyelvű, holott a tantestületnek a többsége magyar. Rajtam kívül az iskolának még három magyartanára van. Mindhárom nő, politikusi meg belügyes rokonsággal. Ők egyetlenegy javaslatomat sem támogatják. H.-né, aki a legfiatalabb közülük, egy szakmai tanácskozáson határozottan kijelentette, hogy a magyar helyesírás lényeges változtatásra, egyszerűsítésre szorul, mert így, ahogy van, megtanulhatatlan, s a nyelvészek már dolgoznak is ezen. A magyar helyesírás az egyik legjobb helyesírás Európában, mondtam erre, ugyanis három elven alapszik: a pontosságon, az elemzésen és a hagyománytiszteleten, s emiatt jelentős a nevelő hatása. Ezért nem hiszem, hogy változtatnának rajta. Csak egy-két lényegtelen módosításról, finomításról lehet szó. H.-nénak ez a reménykedése, várakozása érthető, mert a nyelvtanítást legszívesebben mondatelemzésre, a mondatrészek aláhúzgálására szűkítené le, hogy a diákok könnyebben megtanulhassák az idegen nyelveket. Nem véletlen, hogy barátnője az a B.-né, a szerbtanárnő, aki szereti hangoztatni, hogy apai ágon bunyevác származású. A másik szaktársnő J., akit csak becenevén szólít mindenki a tanáriban, mérnökfeleség, harcias természetű, igen ügyes pedagógus. Leginkább háztartási, családi ügyekről cseveg. Egy állami ünnepély után, melyet a falu főterén tartottak, lelkendezve beszél arról, hogy milyen sikert aratott ott az iskola műsora. Az irodalomtanításban a veresszavallást helyezi előtérbe. Talán Sz.-né a legkülönösebb a három szaktársnő közül. Gyakran betegeskedik ugyan, de ha munkába áll, gőzerővel fog hozzá, s elvárja, hogy körülötte forogjon a világ. Erről férje, a biológia-tanár gondoskodik, kakasként órködvén mellette. Sz.-né csillagomnak nevezi kedvenc tanítványait, s anyáskodó mozdulatokkal kartársait is szárnyai alá venné, ha lehetne. Különösen egy Boszniából áttelepült tanítóval szeret enyelegni, aki rövid idő alatt meglepően jól megtanult magyarul. Sz.-né mindig elégedett önmagával. De lehet is, mert ha valami nem úgy megy, ahogy szeretné, fogja magát, s visszavonul súlyosnak hitt és állított betegségébe. Mindhárom magyartanárnő a Beszélni nehéz rádióadás szorgalmas hallgatója. Úgy látszik, magukévá tették azt a hiedelmet, hogy beszélni nehéz, tehát sokat kell hallgatni a helyes és

helytelen hangsúlyozás példáit ahhoz, hogy némi gyakorlatra tegyen szert az ember, s könnyebben betaníthassa a versszavalatot. Hibásnak tartom az egész elgondolást. Véleményem ugyanis az, hogy beszélni nem nehéz, hanem jó (mint ahogy gyalogolni is jó), ha szabadon beszélhet az ember. A lélegezést sem kell tanulnia annak, aki szabadon lélegezhet. Igaz ugyan, hogy aki valami oknál fogva nem lélegezhet szabadon, nagy erőfeszítés, odafigyelés árán szabadabban lélegezhet, de csak ideig-óráig. A szavalás nem beszéd, illetve a szavalásból nem lesz beszéd. Pedig nem kétséges, melyik a fontosabb. Ezért szívesen átengedném az ünnepi műsor szavalatait a kartársnőknek, de ők erről hallani sem akarnak. Emiatt nézeteltérés támad köztünk, s az igazgatóság természetesen nekik ad igazat. És az is természetes, hogy a szaktársnők szigorúan tartják magukat a hivatalos tanterv alapján készített tanmenetükhöz. Így magyarságsmeretet, melyről talán fogalmuk sincs, nem taníthatnak.

Sebtében összeírok egy kötetre való verset, borítékba teszem, s elküldöm a kiadónak. Hamarosan visszakapom hiánytalanul az egészet a kiadó szerkesztőjének egymondatos ledorongoló véleményével. Kővé váltan állok az ablaknál, s hosszan bámulok kifelé az iskolaudvarra, ahol a gyerekek élvezik a tízperces szünetet anélkül, hogy bármit is látnék. Aztán zsebembe gyűröm a borítékot, s elhatározom, hogy verset többé nem írok. Hazaérkezve kézírataimat elégettem.

Sajátságos helyzet: amióta nem verselgetek, a kartársakat mintha jobban érdekelné az irodalom. Még a költészet is. Cs., a politechnika- oktató például váratlanul megkérdezi tőlem, olvastam-e Babits Jónás könyve című művét. Sohasem tartoztam ugyan Babits nem kevés rajongói közé, de ezt a két sort, melyet az újvidéki C. szeretett emelkedett hangulatban hangoztatni, miközben mutatóujját tanárosan fölemelte, jól megjegyeztem: „Nem az énekes szüli a dalt: a dal szüli énekesét.” Aztán eszembe jut a Petőfi koszorúi, A gyémántszóró asszony, a Cigánydal, a Messze . . . messze . . . , melyeket Á. olvasott föl egykor lelkesen. – Olvastam, mondom közömbösen. Ekkor Cs. már szavalta is a Jónás imáját (nyilván a képzőben tanulhatta), meg még ezt is ismételte: „mert vétkesek közt cinkos, aki néma”. Nem értem, miért szavalja Cs. ezt nekem. Cs. régi párttag, talpraesett pedagógus, aki néha meglepően jól és választékosan tud beszélni, csak egy-két elszólása jelzi, hogy mindez csupán máz, mely alatt közönségesség rejtőzik. Nyilván sérült lélek, ugyanis igazgatóválasztáskor pályázóként alul maradt, s most sértődöttségét így vezeti le.

Saját szakállamra tovább képezem magam. Pedagógiai, pszichológiai, módszertani szakkönyveket olvasok, s az általános politikai légkör enyhülésére utaló újságcikkek, rendeletek hatására a tanáriban és másutt egy-két szabadabb, úgymond eredetibb véleményt kockáztatok meg. Előbb igazgatói figyelmeztetésben részesülök, majd fegyelmi eljárás indul ellenem. A tárgyaláson a fegyelmi bizottság előtt töredelmesen beismerem, hogy hibáztam, s megfogadom, hogy többé ilyesmit nem teszek. Az igazgató bejön két órára. – A kolléga határozottan fejlődik. Ezek jól fölépített, módszeres órák voltak. Meghatódom. No lám, mégiscsak rendes ember ez az igazgató. Pár hét múlva a Pedagógiai Intézet munkatársai megszállják az iskolát. Érdekesek ezek a tanügyi tanácsosok. A történelem szakos, aki választékosan öltözött, nehéz súlyú, nagydarab ember, órát nem látogat ugyan, de a tanáriban előadást tart a szocialista erkölcsről. Előadását azzal a megállapítással fejezi be, hogy a szocialista rendszer nem a betegek, gyengék és elesettek gyámolítója. A matematika szakos kis madárcsontú tanárnő Vörös Rébékre emlékeztet. Zárkózottnak és roppant szigorúnak látszik. Velük szemben a magyar szakos egyszerű ember. Mozdulatai természetesek, beszédében nincs semmi pátosz. Közönséges szemüvegén át jóhiszeműen néz az emberre. Háromszor látogatott meg. Íme néhány részlet szakfelügyeleti jelentéséből: „Fodor Csaba tépelődő típusú, befelé forduló tanárember, aki elmélyül tantárgyában. Kétségtelenül nagyobb a tárgyi tudása, mint a módszertani felkészültsége. A Szondi két apródja című Arany-ballada feldolgozásán azt figyelte meg tanulóival, milyen művészi módon beszélteti szereplőit a költő. A költői képek fejtegetésével a vers megértése mellett a nyelv és a vers esztétikai szépségeit, erejét is ízlelgették. Mindig előbb feladatokat adott. Azután a tanulók munkáit összefoglalta, kiegészítette. Munka közben rendkívül jó táblai vázlat alakult ki az elemzés, gyűjtés alapján. A tanulók szereposztásban szavaltak a magnetofonba, azután meghallgatták és elbírálták egymást. A Vörös Rébék című ballada rendkívül nehéz ennek a korosztálynak a számára, sok tanár fél a feldolgozásától. Ennek ellenére ebben az osztályban elég jól megértették a lényegét. Felróható a kollégának, hogy nem nyilvánosan osztályozott. A megértést az is segítette, hogy a tanár a bemutató felolvasás előtt megfigyelési szempontokat adott a tanulóknak. A verselemzést olyan ügyesen vezette, olyan módszerekkel fejtette ki a kényes történetet, mintha a tanulók maguk oldották volna meg önállóan e nagy feladatot. A végén magnetofonból meghallgatták a ballada művészi

előadását, hogy újból összefogják a szétbontott alkotást. A nyelvtanórán csoportmunka folyt, a gyerekek önállóan dolgoztak. Munka közben segített annak a csoportnak, amelyik valamelyik kérdést nem értette, vagy megakadt a feladat megoldásában; A tanulók ismerkedtek a szótárak használatával is, ami rendkívül hasznos gyakorlat. Az összefoglalást írásvetítővel hatékonyabbá lehetett volna tenni. A tanulók kedvvel dolgoztak az órákon, elég önállóak voltak az ítélethozatalban.”

Érzem, egyre jobban belelendülök a tanításba. Élvezettel olvasom a diákok fogalmazványait. Elbízom magam. Néhány újságcikk magyar nemzetiségi ügyeket taglal. Ennek a hatására néhányszor nyilvánosan kiállok a magyar nyelv és nemzetiség ügye mellett a tanáriban és más összejöveteleken. Az eredmény katasztrofális. Egyre gyorsabban peregnek az események. Február 15-én az egyik aligazgató szó nélkül, de titokzatos arccal egy borítékot helyez elém a tanári asztalára. Csönd lesz. Döböntően olvasom a fegyelmi bizottság javaslatát, hogy indítsanak eljárást ellenem. Aláírás: E.-né, a bizottság elnöke, a bizottsági tagok pedig: V.-né tanítónő, T. igazgató, B.-né szerbtanárnő, Cs. politechnika-oktató és Sz. biológiatanár. – No, nekem végem van, mondom. Elég sokan vagyunk a tanáriban, de nem szól senki semmit. E.-né arcán meglepetés és némi zavar egyveleg mutatkozott, mikor látta, hogy ezek után nyugodtan veszem a naplót, s indulok tanítani. Február 21-én a munkástanács is összeült, s bizottságot választott. Ez a bizottság aztán természetesen azt javasolta, hogy ellenem indítsanak eljárást „erkölcsi-politikai” magatartásom kivizsgálására ilyen megindoklással: „A haragospusztai Általános Iskola TMASz általános népvédelmi és társadalmi önvédelmi bizottság január 21-i értekezletén elemezte a haragospusztai iskolai TMASz-ban levő társadalmi-politikai helyzetet az általános népvédelmi és önvédelmi szempontból. Ezen elemzéskor a bizottság azt az értékelést állapította meg, hogy Fodor Csaba haragospusztai magyar szakos tanár megszegte ezen TMASz munkaviszonyáról szóló Szabályzat 120. szakaszát, amely az iskolában dolgozó nevelők és külső munkatársak erkölcsi-politikai magatartását szabályozza. A szabályzat megszegése a következőkben nyilvánul meg: 1. – Soviniszta kirohanások: – Bosko Buha hazai film bemutatásával kapcsolatos kijelentése a nevelőtestületi értekezleten, – a szabadkai szállító vállalat kiadott közlönyére való kijelentése – »soviniszta bunyevácok«, – a szabadkai színház színésznének Kovács Frigyes vendégszereplésével kapcsolatos kijelentése: »Kovács–Kovačević«, – a szerb-horvát nyomtatványokkal és szakiroda-

lommal kapcsolatos kirohanásai »milyen szemét ez itt?« 2. – A marxista világnézet nevelő hatásának ellentétes kinyilatkoztatása, ellenvetése, – az újvidéki Május 25. Forradalmi Múzeum megtekintésével kapcsolatos nézete, kijelentése, – a község és Haragospuszta felszabadulásának megünneplésével kapcsolatos kijelentése, s nézetének kinyilvánítása, 3. – Öngigazgatású szocialista társadalmunk vívmányainak elmarasztalása, téves bemutatása. – Kijelentései Dubrovnikkal, Lovcénnal kapcsolatban, amely összefüggésben van a tanulók kirándulásával, kapcsolatban van az erre vonatkoztatott kijelentéseire, – a belgrádi Száva Központ látogatásakor adott kijelentései. Hasonló és más jellegű kijelentéseivel kapcsolatban Fodor Csaba tanár többszörösen figyelmeztetve volt az iskola igazgatója által, sőt tájékoztatást is kapott ennek káros következményeiről, ennek ellenére erkölcsi-politikai magatartása nem változott. A felsoroltak alapján világosan látható, hogy Fodor Csaba haragospusztai magyar szakos tanár erkölcsi-politikai magatartásával megszegte a munkaviszonyról szóló Szabályzat 120. szakaszának egyes pontjait, és ezzel kérdésessé tette nevelő-oktató munkájának tevékenységét. Javasoljuk a munkástanácsnak, hogy indítson eljárást Fodor Csaba tanár erkölcsi-politikai magatartásának kivizsgálására. A bizottság tagjai: V.-né tanítónő, T. igazgató, B.-né szerbtanárnő, Sz. biológiatanár, Cs. politechnika-oktató.” Február 26-án ennek a Bizottságnak a javaslatára a munkástanács „meghozta határozatát”, melyben úgy döntött, hogy ellenem eljárást indít „erkölcsi-politikai” magatartásom kivizsgálására. A vizsgálat lefolytatására a munkástanács újabb bizottságot választott a következő összeállításban: T. igazgató, H.-né magyartanárnő, B.-né szerbtanárnő. A munkástanács elnöke Cs. politechnika-oktató lett. Minderről értesítést kaptam. Február 29-én átvettem a március 3-án (10.45-kor) megtartandó meghallgatásra szóló meghívást. Aláírás: T. igazgató. Közben úgy tanítottam, mintha semmi sem történt volna. Még a tízórait is a közös étkezdében fogyasztottam el némely kartárs nem kis megrökönyödésére. Az egyik nyolcadik osztályban tréfásan megjegyeztem, úgy látszik, aki valakire azt mondja, hogy rabló, menten őt kiáltják ki rablónak. Megértést, ragaszkodást látok itt-ott a szemekben, de kaján örömet is. Úgy rémlik, a gyerekek mindent tudnak rólam.

Március elseje van. Tavszias reggel. Jókedvűen érkezem az iskolába. Már a folyosón elébem áll az igazgató. Behív az irodájába. Le sem ültet. Napóleoni pózban áll előttem, a közkatoná előtt. Arca sötét, komor. Hangja ünnepélyes ugyan, de energikus. – A kolléga azonnal hagyja el

az iskolát, és amíg ügye vizsgálat alatt van, ne is jöjjön be tanítani. Szó nélkül megfordultam, s elhagytam az iskolát, ahogy azt az alacsony termetű, kövérkés és teljesen kopasz tábornok parancsolta. Március 3-án ott vagyok a meghallgatáson, mely csak formális volt. Kertben dolgozom, sokkal jobb helyen, mint az iskola. Március 12-én újabb meghívót kapok a március 18-án tartandó tárgyalásra. „Az iskola szakszervezeti alapszervezete P. pedagógust nevezte, mint védnököt a szakszervezet részéről, amennyiben Fodor Csaba a kinevezett személyt elfogadja. Ellenkező esetben saját maga megnevezhet, illetve fogadhat védnököt, aki a tárgyaláson részt vesz és képviseli a vádlottat.” Aláírás: T. igazgató, a bizottság elnöke. A megjelölt időpontban és helyen, azaz 11.40-kor ott voltam a könyvtárterem ajtaja előtt, de nem mehettem be, mert zárva volt. Benyitottam a tanáriba, hogy ottrekedt holmijaim közül elvigyem a legszükségesebbeket. Leültem a régi helyemre, s kihúztam a fiókomat. Sz.-né hozzám fordult. – Még mindig tart ez az eljárás? Meddig húzzák még? – Nem tudom, mondtam. B.-né pedig ráammeresztette a véreres szemét és hápogott. – Mit keres itt még mindig ez a nacionalista? Csöngettek. Mindenki kiment a tanáriból. Arra figyelek föl, hogy az igazgatói irodában, melyet csak egy közönséges ajtó választ el a tanáritól, hangos szóváltás zajlik. B., a történelemtanárból lett községi párttitkár ugyancsak győzködi az utasítások ellen tiltakozó igazgatót. Könnyű fölismerni őket a hangjukról. Nem voltam kíváncsi a részletekre. Kimentem a tanáriból. A könyvtár ajtaja tárva-nyitva. Bent már körülülték a hosszú asztalt, azért találok helyet magamnak. Hamarosan jött az igazgató, s elkezdődött a tárgyalás. Elképedve hallom, hogy az ellenem eddig fölhozott vádak megkétszereződtek. Egyszerre világossá válik a dolog: rendszeresen, folyamatosan megfigyeltek, szemmel tartottak, gyűjtötték a terhelő anyagot ellenem a besúgók és cinkosaik, akik itt ülnek az asztalnál, s leplezetlen ellenszenvet látok a szemükben. A nyavalyások! Gyomorkavaró érzés fog el, mely arra késztet, hogy még egy lapáttal tegyek az ellenem fölhozott vádakra. Hadd legyen még komolytalanabb ez a bohózat! A paprikajancsik meg a zsabamárik! Aztán pontról pontra visszautasítom a vádakát, érvelek, magyarázkodom, úgyhogy a védnök szerep nélkül maradt. De a zordon ábrázatok nem enyhültek, továbbra is mereven ült mindenki a helyén. A tárgyalásról jegyzőkönyv készült.

A munkástanács április 7-én ült össze, s „a következő HATÁROZATOT hozta meg: Fodor Csaba, a haragospusztai Általános Iskola TMASZ

magyar szakos tanára, aki ellen eljárás folyt erkölcsi-politikai magatartásának, alkalmatlóságának kivizsgálására, megállapítást nyert, hogy Fodor Csaba BŰNÖS azért, mert súlyosan megsértette az iskola munkaviszonyáról szóló szabályzat 120. szakaszának 8-ik pontját, s ezért a haragospusztai Általános Iskola TMASz munkástanácsa KIMONDJA, hogy Fodor Csaba erkölcsi-politikai magatartása és alkalmatlósága NEM MEGFELELŐ, ezért nevelő-oktatói tevékenységét megtiltja, munkaviszonyát megszünteti, és eltávolítja a haragospusztai Általános Iskola Társultmunka szervezetéből. **INDOKLÁS:** A haragospusztai Általános Iskola TMASz munkástanácsa a társadalmi-politikai közösségek és a tanulók közösségeinek küldötteivel február 26-án határozatot hozott az eljárás megindítására Fodor Csaba erkölcsi-politikai magatartásának kivizsgálására. A vizsgálat levezetésére a munkástanács bizottságot nevezett ki a következő összeállításban: T. igazgató, a bizottság elnöke, B.-né szerbtanárnő, H.-né magyartanárnő a bizottság tagjai. Március 18-án a bizottság nyilvános tárgyalást végzett Fodor Csaba erkölcsi-politikai magatartásának kivizsgálására. A tárgyaláson jelen voltak: T., a bizottság elnöke. B.-né, H.-né bizottsági tanúk, Fodor Csaba vádlott, P. szakszervezeti megbízott és Fodor Csaba által elfogadott védő, Cs., B.-né, T. tanúk. Jegyzőkönyvvezető: N.-né. A bizottság Fodor Csaba, valamint a tanúk kihallgatását és a tárgyalást a munkástanács által kapott feladatok tükrében végezte el, hogy kivizsgálja a felterjesztett indítványt. A bizottság a kihallgatás levezetése, valamint a tárgyalás megtartása után, értékelte a tárgyalás anyagát, s egyhangú döntése alapján a következő javaslatot terjesztette elő a munkástanácsnak, hogy az hozza meg határozatát: Fodor Csaba a haragospusztai Általános Iskola magyar szakos tanárának erkölcsi-politikai magatartása, alkalmatlósága nem megfelelő, nevelő-oktató tevékenység végzésére nem alkalmas, ezért javasolja a bizottság, hogy az iskola munkástanácsa hozzon döntést Fodor Csaba nevelő nevelő-oktatói tevékenységének megtiltásáról, munkaviszonyának megszűnéséről, távolítsa el munkahelyéről és a haragospusztai Általános Iskola TMASz-ból. A haragospusztai Általános Iskola TMASz munkástanácsa a társadalmi-politikai közösségek és a tanulók közössége küldötteivel (amely 25 tagból áll, az értekezleten jelen volt 22 tag) ápr. 7-én, 16 szavazattal (1 ellene, 5 tartózkodott) úgy határozott, hogy kimondta, Fodor Csaba bűnös azért, mert súlyosan megsértette az iskola munkaviszonyáról szóló szabályzat 120. szakaszának 8-ik pontját, amely kimondja, hogy minden nevelőnek

és külső munkatársnak, egész tevékenységével, magatartásával, világos elhatározottságával küzdenie és harcolnia kell a szocialista és öngazgatás ellenes eszmék és erők, a nacionalista jelenségek és tendenciák megsemmisítéséért, amelyek ellentétben állnak a JK Sz politikájával. Fodor Csaba esetében a munkástanács bizonyosságot szerzett arról, hogy ő magatartásával, igen világos és tudatos cselekedetével, nemhogy elmarasztalta, ellenkezőleg, szította a szocialista és öngazgatás ellenes eszmék és erők fellángolását, a nacionalista és sovíniszta jelenségek, tendenciák felélesztését. Mindezek a tények a következőkön jutottak kifejezésre: 1. Az iskolai kirándulásokkal kapcsolatos kijelentésével, amelyek Dubrovnik – HSZK és Crnagora SzK területén zajlottak le meggyőződünk arról, hogy Fodor Csaba elmarasztalja tanulóinkat, hogy megösmérjék hazánkat, itt élő népeinket és nemzetiségeinket. Kijelentésével, hogy tanulóink csak Vajdaságot ösmérjék meg, burkolt formában kifejezésre jut nála saját nacionalista törekvése, nemzeteink és nemzetiségeink tudatos szétválasztása. Következtetés képen, a vajdasági gyermekek Vajdaságot, a szlovéniai gyermekek csak Szlovéniát, a szerbiai gyermekek csak Szerbiát stb. tekintsék meg. Miről tanúskodna ez a tény is? Ez is tudatos beállítottságáról győz meg bennünket, ami teljesen ellentétben áll alapelveinkkel. Egyáltalán nem azon szorgoskodik, hogy tanulóink megösmérjék hazánkat, a JSzSzK itt élő nemzeteit és nemzetiségeit, hogy ezáltal megszeressék és becsüljék őket. Nézetével elmarasztalja a hazaszeretet ápolását, az ilyen nevelő veszélyes nézetével, össz tevékenységével az itt dolgozó nevelőkre, munkatársakra.” Ezenkívül még hat ilyen „bizonyíték” szerepel az indoklásban. Aláírás: Cs. politechnika-oktató, a munkástanács elnöke. Olvasom az épületes szöveget, ugyanis ezt a HATÁROZATOT az iskola egyik takarítónőjével elküldték nekem. Tehát az eltávolításról az április 7-én megtartott értekezleten döntöttek, miután az igazgató ezt a nemes gesztust március elsején már megtette. Olvasom, hogy nyolc napon belül jogorvoslással élhetek, azaz föllebbezhetek. Nem föllebbeztem, mert nem láttam értelmét. A gépezetet beindították. A gépezet csikorogva indult ugyan, de most már olajozottan működik, megállíthatatlanul. A gépész dörzsölheti tenyerét, s nyugodtan feketézhet. Jól tudom, hogy az igazi kezdeményezők a háttérben maradtak, híven a gyakorta hangoztatott szólamhoz: „Mindenkinek a maga háza előtt söpörjön.” Jelen esetben a söprögetők szorgalmasan dolgoztak. Április derekán újabb borítékot kapok, benne pecsétes, államnyelvű értesítés arról, hogy a fegyelmi

bizottság véleménye szerint engem át kell helyezni más munkakörbe, mert nem vagyok alkalmas a tanári pályára, ugyanis magatartásommal ellene vagyok öngazgatású szocialista rendszerünknek. Ez pedig „nincs összhangban a Párt irányvonalával”. Nyolc napon belül kérhetem a határozat fölülvizsgálatát. A fegyelmi bizottság tagjai: E.-né tornatanárnő mint elnök, H. számtantanár, P.-né tanítónő, P. takarítónő és B. kereskedő. Nem kértem a fölülvizsgálatot, mert elfogadhatónak látszott számomra az a megoldás, hogy más munkakörbe helyezzenek. Hiú remény!

Az igazi háborúban arra, aki kilép a sorból, szigorú büntetés vár. A szigorítás legmagasabb foka az, ha a szökevényt saját csapattársaival végeztetik ki. Ez az eljárás, úgy látszik, békében is alkalmazható. Kartársaim lettek a bírám, azok ítélték el, akikkel naponta együtt dolgoztam. A hatalom pokoli gépezetére, valós erejére és cinizmusára utal ez, meg a beosztottak sanyarú helyzetére, kiszolgáltatottságára. Mintha időtlen korban éltünk volna mi, időtlen emberek, egy történelmietlen kor erkölcstelenjei. Úgy rémlik, az értelmiségi lét valóban megfoszt az emberségtől (Saul Bellow: Herzog). Aztán még jobban elsötétül a kép. Megtudtam az egyik kartárstól, aki még szóba állt velem, jöllehet párttag volt, hogy esetem rendkívül súlyos: börtönbe fognak csukni, s azt tanácsolta, hogy forduljak ügyvédhez. Megpróbáltam, de az ügyvéd nem vállalta ügyemet. Másvalaki arra biztatott, hogy hagyjam el az országot. Nem menekültem el. Bevonták útlevelemet. Nincs kibúvó. Lesz, ami lesz. „Úgy lesz, ahogy lesz”, vigasztalt az ismert olasz dal.

Tavaszi volt, április 29. Kertben dolgoztam, s ennél kellemesebb munka talán nincs is. Valami valószerűtlen éteri hang lebegtette a mogyorós környékét, úgy tetszett, azon úszik, miközben átszivárog az ágak közt a túlvilág. Az ásó nem vágódott olyan mélyen a földbe, ahogy szerettem volna, bárhogy igyekeztem, mert a lehajló ágak akadályoztak, s a talaj tele volt sűrű gyökérszettel, mely taplóként rátapadt, s körülfogta a lesújtás pillanatában az ásó vasát, de az is akadályozott, hogy az avar vastagon borította a talajt. Nem baj. Ráérek. Hajlongtam, méricskéltem. Egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy három idegen közeledik felém. Szétterülve nyomultak, mint a vadászok a körvadászaton. Ezek a fogdomegek, miután tüzetes házkutatást végeztek nálam, s lefoglalták naplóm meg egyéb kéziratomat, egy rendőrségi zöld terepjárón bevittek a város fogdjájába.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

GONDOLATFUTAMOK AZ ÉVEKRŐL, A TELEVÍZIÓRÓL, ÖNMAGUNKBA VISSZATÉRŐ GÖRBESÉGEINKRŐL

S Z E L I I S T V Á N

Művelődéstörténetünk kiváló kutatójának a szabadkai nyomdászat úttörő-jét bemutató könyvéről szólva nemrég azon tűnődtem el egy könyvismertető erejéig, hogy miféle változásokat hozott magával szellemi életünkben a nyomdászat meghonosodása. Egyfelől nagy általánosságban, az emberi történelem távlatában s kultúrszociológiai vonatkozásban taglalva a kérdést, másfelől pedig szűkebb hazánk művelődéstörténetére nézve. Szemlélődésem körét azonban ezúttal a televízióról, mint életünknek a nyomdánál és a sajtónál jóval nagyobb rádiuszú médiumáról szólva egy kissé másképpen kell felrajzolni. Azon egyszerű oknál fogva, hogy míg az újság révén jórészt csak tudomásunkra jut valami a világból, a televízió ezt a valamit nemcsak közli velünk, azaz nem pusztán az értelmünkhöz szól, hanem érzékeinket is foglalkoztatja, mégpedig a két legfontosabbat: látó- és hallószervünket, ezáltal pedig részesévé tesz bennünket a bemutatott eseménynek, intim viszonyt teremt köztünk s a hozzánk fordul, velünk testközelbe került másik ember között, akit mint beszélgetőtársunkat, íme, befogadtuk otthonunkba, sőt az ekrán jóvoltából jószerével azonosulunk vele: szavaival, gesztusaival, fizikai és szellemi valójával. Mert hiszen egy kicsit mi vagyunk a Hold felszínére lépő űrutas, a díjat átvevő tudós, az ünnepelt művész, sportoló vagy politikus, de – sajnos – a megbilincselte terrorista, a piros lappal pályáról leküldött balszélső vagy a közlekedési baleset hordágyra tett sérültje is. Amennyi a felemelő, a biztató, a követésre serkentő, értékes, pozitív hatás, legalább annyi a romboló, értéktelen, hátrahúzó, negatív befolyás, amit a képernyő sugalmaz nézőjének. Sőt nem is csak sugalmazza, hanem ráerőszakolja, rákényszeríti. S ebben van a legnagyobb veszedelem is, mert a kétféle (a pozitív és a negatív) hatást – meg ha azonos is intenzitásuk – soha nem lehet kiegyenlíteni egymással, még akkor

sem, ha a hatótényezőik aránya egy a tízhez az előbb említettek javára. Ez a médium ugyanis önmagában is legalább akkora veszedelmet rejteget, mint a betonkoporsóba zárt csernobili erőmű atomreaktora. Csupán már annak a következtében is, hogy az ember és a világ kommunikációját az értelem, a fogalmi gondolkodás szférájából áthelyezi az érzékszervek dominiumába. Ezért gondolkodtatja el az embert, hogy míg a civil társadalom százféle tiltást, törvénycíkket, büntető paragrafust és erkölcsbírórt rendelt a sajtó fölibe, a kép és hang útján elkövetett lélekrombolás előtt végtelen az út, szabad a pálya. De ennek is van miértje. A sajtó ui. mint több évszázada kipróbált, bevált eszköze és fegyvere a demokráciának, a gondolatközlés szükségszerűen nagyobb felelősséggel járó feladatainak a szolgálatában áll, mint a televízió. Ez utóbbi működésének anyagi, technikai, személyi és egyéb feltételei azonban olyanok, hogy egyedül csak e feltételek birtokában lévő szubjektum üzemeltetheti s bírhatja szólásra. Ehhez már fölösleges bármit is hozzátennünk. Legfeljebb még annyit, hogy az általános műveltség alacsony szintjén álló (tehát kulturálisan hátrányos helyzetű) társadalmak egyikében élünk, mint amilyenek a kelet–délkelet-európai társadalmak többsége, ahol még az írástudatlanok vagy félanalfabéták (ennél fogva az újságolvasók) száma is olyan, hogy aligha kell tartani a sajtó útján történő közvélemény-formálás esetleg nemkívánatos következményeitől. S ezzel él (vissza) az említett szubjektum, a jelzett eszközök és feltételek birtokosa. Ha ugyanis igaz a kultúrzsociológusok állítása, hogy „az írás nemcsak eszköze, hanem maga is rugója a szellemi fejlődésnek”, és hogy „a nyomtatás a gondolatot kiragadja magányából s ezerkarú lélekformáló hatalommá növeszti”, akkor a televízió képi és hangzásbeli hatóeszközei még fokozottabban juthatnak kifejezésre, hisz primitívebb, de egyidejűleg rafináltabb effektusai révén összehasonlíthatatlanul nagyobb tömeget keríhetnek hatalmukba.

Életem hetvenhetedik évének végére érve mind gyakrabban merül fel gondolataimban az emberélet irodalmi publicisztikánkban afféle határhők jelentésben használt két évszáma: héttől hetvenhét éves korig tartják az embert társadalmi lénynek, e határok között számít a Gutenberg-galaxis lakójának, ilyen korú emberek számára írják az újságokat. Jó humorú néhai Bogdánfi Sándor is ebből a megfontolásból indult ki, amikor az ugyancsak néhai Buksi című gyermeklap potenciális olvasóközönségét e két évszám közé sorolta. Bizonyára nem valamilyen elmélyült lélektani elemzés, élettani megfigyelés, értelmi funkciókról valló tesztek, az agyműködés mechanizmusát vizsgáló eljárások alapján ütötte le az élet e két mezsgyekaróját. Őt egyszerűen a tapasztalat vezette: az ember életének említett alsó határán jut betűközlebe (előbb olvasni, aztán írni tanulja meg őket), s ezzel párhuzamosan megy végbe benne egy általánosabb életfolyamat is: a mesevilág, a képzelet, a korlátot nem ismerő szó térségeiből átlép a betűk, a jelek, a számok reálvilágába, az értelmi

megismerés síkjára, a gondolat által fölmért, nyilvántartott s ellenőrzött valóság talajára. S körülbelül hetvenhét éves, amikor mindaz, amit a törvénykereső értelem fölhalmozott, e roppant építmény kezd fellazulni benne, s lassan megindul a lebomlás útján. Opállossá szürkül fölötte az eladdig mélykék ragyogású intellektuális égbolt, s a fogalmi gondolkodás, az alkotó megismerés addig követett országútjáról értelmi lénye kezd visszakanyarodni az egykor elhagyott ösvényekre. A Gutenberg-galaxisból való kivonulása természetesen fordított irányú: előbb az írástól távolodik el, majd az olvasáshoz lesz hűtlen, hogy aztán a televízió egykor szigorú ítéletű kritikusa, a betű professzionista elfogultságban elmarasztalt föltétlen híve a sors iróniájából, az élet rendje szerint megadóan megtérjen a kép és a hang elhagyott birodalmához, mint a számára már elérhetetlen világ maradékához.

A LEVÉLREGÉNY VÉDELMEBEN

V A R G A I S T V Á N

A modern életmód, úgy tűnik, halálos csapást mér többek között a levélíráásra is. Valamilyenfajta zaklatott sietség terjedt el tájainkon is, amikor is az embereknek talán idejük adódna a levélíráásra, de épp lelki szóródottságuk akadályozza meg őket abban, hogy kihangsúlyozom: nyugodtan leüljenek és megírjanak egy levelet. De nemcsak ez az állandó úton levés szünteti meg a levelezést, hanem a korszerű kommunikációs eszközök felhasználási lehetőségeinek igénybevétele. Gondolok itt elsősorban a telefonra vagy annak tökéletesebb változatára, a telefaxra. Általuk röviden és summásan híreket közölhetünk, még hozzá tárgyilagosan és érzelemmentesen. Mert az igazi oka annak, hogy a levelezés visszaesett, nemcsak az előbb említett életmód, hanem talán az a körülmény is, hogy az emberek írásos megnyilatkozási képessége elkorcsosult. Mert a levélírás egy bizonyos szintet jelent a megnyilatkozásban, a gondolatok és érzések enyhén irodalmi artikulálását. S erre a mai átlagemberek tömege képtelen, intellektuális „beruházást” jelent számára, amely legtöbb esetben nem jár anyagi haszonnal. Vagy ha valaki rendelkezik a levélírás képességével, akkor igen gyakran az a probléma, hogy vagy nem rendelkezik olyan érzésekkel, amelyekről írhatna, vagy pedig igenis van mit közölnie, de épp a mai mércéknek megfelelően szégyelli azokat papírra vetni. Megkönnyezi a szappanoperák hőseinek csinált lelki vívódásait, de a sajátjairól egyszerűen nem akar beszámolni. S hogy miért? Talán mert nincs kinek elmondania azt, hogy mit érez legbensőjében. Amint azt a fentiekben felvázolt gondolat sor szemlélteti, annak, hogy mind kevesebb levelet kapunk és írunk számtalan, elsősorban társadalmi oka van. Pedig a levél a múltban kiváló lehetőség volt arra, hogy valaki kitárulkozzék, elsősorban érzéseit közölje mással, akihez szoros érzelmi kapcsolatok fűzték.

Régebbi korok irodalmában a levélformában megírt művek igen divatosak és népszerűek voltak. Szerzőik arra használták fel a levélformát, hogy a lehető legaprólékosabban írjanak hőseik érzelmeiről, és általuk erkölcsileg nemesítő hatást gyakoroljanak az olvasókra. Ma már ezt a didaktikus moralizálást megmosolyogjuk, naivnak és átlátszónak találjuk, de korábban nagy hatása volt. Vagy kétszázötven éve Angliában olvasók sokasága siratta meg a levélen keresztül megnyilatkozó, az érzések és erkölcsi mércék tengerén vergődő hősök sorsát, amely ugyanakkor példázatként is hatott. S ahogyan a modern hétköznapi életből mindjobban kiszorul a levélírás, úgy tűnik el a szépirodalomból egy specifikus belső forma alkalmazása is: a levélregényé. Kevés modern író szánja rá magát arra, hogy levélregényt írjon. Hiszen ma a regénynek számtalan belső formája virágzik, és a levélregény talán bizonyos kötöttséget jelent, ugyanakkor pedig a modern regényíró épp talán legjellegzetesebb tulajdonsága a hagyományos formák elvetése, az eredetiség keresése. Ennek ellenére azonban vannak a kortárs írók között is olyanok, akik valamilyen okból ezt a belső formát választják. Természetesen tudatosan és sok szempontból módosítva. Az indíttatás pedig az lenne, hogy épp a levélregény talán a legalkalmasabb közölnivalójuk kivetítéséhez. Érdeemes, tanulságos és izgalmas a modern levélregényeket vizsgálat tárgyává tenni.

Vajon miért ír ma egy modern író levélregényt? Joggal tehetjük fel ezt a kérdést. Az indítékok valószínűleg szerzőként változnak. Az olasz Natalia Ginzburg talán azért nyúlt ehhez a regényformához kétszer is, mert „mellékesen” foglalkozott mások levelezésének tanulmányozásával, és akkor jött rá, hogy ő is leveleken keresztül tudna leghitelesebben kommunikálni az olvasóval. Konkrétan: a nyolcvanas évek első felében igen intenzíven tanulmányozta a Manzoni család levelezését, és ennek eredményeképpen 1983-ban megjelent a *La famiglia Manzoni* című műve. Mindössze egy évre rá, azaz 1984-ben jelenik meg *A város és az otthon* című regénye, épp ezért valószínűleg nem véletlenül levélformában. *A város és az otthon* minden szempontból nagyon kötődik a hagyományos levélregényhez, hiányzik azonban belőle a moralizáló didaktika. A mű néhány szereplője intim leveleket ír egymásnak két és fél éven át, és ezekben tárgyilagosan igyekeznek beszámolni magánéletük egy-egy számukra fontos mozzanatáról. Így aztán, mondjuk a politikai élet említése vagy befolyása a hősök életére szinte teljes mértékben hiányzik a könyvből. Az előtérben a megélhetési gondok vannak, de igazában mégiscsak az érzelmek elmondásán van a hangsúly. Az érzelmek pedig az emberi kapcsolatok milyenségét világítják meg. Mert a levélírók egy kis láthatatlan közösséget képeznek, ismerik egymást, sőt: egyesek között szoros és intim kapcsolatok alakulnak ki. Ezek a kötelékek, ahogyan a regénybeli idő múlik, hol szorosabbá válnak, hol lazulnak, majd megszakadnak, vagy esetleg újabbak bontakoznak

ki. Állandó érzelmi hullámzás érezhető a leveleket olvasva. Ugyanakkor az is jellemző ezekre a kötelékekre, hogy tulajdonképpen a levélírók vágyakozását fejezi ki a harmonikus kapcsolat után. Natalia Ginzburg levélírói azonban a harmonikus kapcsolatot, mondjuk a boldogságot, nem lelik meg, sőt egy-egy tragikus esemény, például az erőszakos halál bekövetkeztekor az érzelmi reakció nem nagy intenzitású. Miért? Mert *A város és az otthon* látszatkapcsolatokról szól. Egy atomizált társadalom tagjai nosztalgikusan keresik a kapcsolatot, de annak kialakítására és ápolására immár egyszerűen alkalmatlanok. Talán ez lenne ennek a csendesen szomorkás könyvnek a végső „tanulása”. A modern városi életforma megsemmisíti az otthont. Épp ezért a könyv címe tulajdonképpen szembeállítja az igazi intimitást a modern életforma érzelemmentességével. E szemszögből nézve *A város és az otthon* bizonyos értelemben véve kordokumentum is. Natalia Ginzburg nagyon hagyományos íróként mutatkozik be. Semmilyen kísérletet nem akart véghezvinni, amikor a regény ezen formáját elővette. Tudatosan „csatolta” magát a hagyományos levélregényhez. Épp ezért alkotása közvetlen hangvételű, olvasmányos, az író az érzelmi „csomók” kibogozását nagy türelemmel, női hozzáértéssel és kifinomult empátiával végzi. *A város és az otthon* végeredményben nem jelent rendkívüli irodalmi értéket, a modern levélregényt nem gazdagítja, nem újítja meg.

A nyolcvanas évek közepén íródott, és 1988-ban jelent meg egy másik levélregény. Szerzője az amerikai John Updike világirodalmi jelenség, hiszen számos alkotása részesült elismerésben, és jó néhány nyelvre lefordították. Ezt a levélregényt megelőzően kialakította sajátos belső formáját, úgyhogy visszarugaszkodása ehhez az „elévült” műfajhoz némi meglepetést jelent. John Updike azonban, úgy tűnik, kísérletező alkat, és úgy vélte, a levélforma a legalkalmasabb arra, hogy könyve hősnőjének történetét az olvasóval közölje. De nemcsak a formát illetően jelent visszakanyarodást ez a regény, hanem bizonyos szempontból nézve tartalmilag is. Hiszen azonnal kiderítették, hogy az *S. Hawthorne A skarlát betű* című regényének parafrázisa. Annak hősnője is „kitör” a társadalomszabta keretek közül, akárcsak S., aki mögött Sarah Worth negyvenkét éves bostoni asszony és anyja húzódik meg. Sarah Worth rendkívül közlékeny ember, és amikor elhagyja családját, hogy egy arizonai hindu kommunában éljen, ott találja meg életének addig számára ismeretlen értelmét, az egyedüli kapcsolatot a külvilággal a levelezés jelenti. Nos, Sarah Worth fáradhatatlan levelezőnek bizonyul: leveleket ír férjének, lányának, anyjának, barátnőjének, ügyvédjének és másoknak. A levélírásra a legtöbb esetben a kitárulkozás belső kényszere bírja rá, bár van néhány levele, amelyet merőben gyakorlatias célokból fogalmazott meg. John Updike „felújítja” a levélregényt, mivel bevonja a magnószalagot is a közlésbe. Végeredményben

hősnője számára az új élet nemcsak lelki megújulást jelent, hanem korlátlan lehetőséget a kitérüléshöz is. S bár alapjában véve komoly ügyről van szó, az író mégis a komikum irányába tereli a dolgok alakulását. A levelek tulajdonképpen fesztelen csevelyek, pletykák és csipkelődések. Nyoma sincs a szomorúságnak, és amikor kiderül, hogy az egész arizonai „kiszállás” egy ügyes csaló mesterkedése, az olvasó nem is sajnálja Sarah Wortht. Különösen az után, hogy jómaga is belemarkol a közös pénztárba, és ismeretlen helyre távozik, hogy egy napsütötte, fővényes tengerpartról írja meg utolsó leveleit, amelyekben mindjobban kiderül vágyakozása valahai életmódja és környezete iránt. A könyvről kiderül, hogy a mai Amerikában az élet sokszor híján van az igazi bensőséges emberi kapcsolatoknak, és a közép- és felső középosztály egyes képviselői hajlamosak arra, hogy lemondjanak a viszonylagos anyagi jólétről annak érdekében, hogy egy olyan közösség tagjaivá váljanak, akik hisznek a bensőséges emberi kapcsolatok kialakításának lehetőségében. John Updike ebben a regényében arra mutatott rá, hogy ez a lehetőség hazájában talán megvalósíthatatlan, és gyakran szélhámosok használják ki. Sarah Worth leveleiből épp azért nem árad a tragédia hideg levegője, hanem a komédia friss szele. John Updike megfogalmazásában a levélregény álkönnyeket hullat, és hamis érzelmeiről prédikál, műve végeredményben a levélregény paródiája is. Így válik az S. egy miniatűr remekművé: nemcsak egy világ, azaz társadalom képtelensége, de azon túl mégis életrevalósága bontakozik ki előttünk, hanem egy műfaj megkövesedett mércéinek tarthatatlansága is. Az amerikai valóságról John Updike értelmezésében nem lehetséges hagyományos levélregényt írni. A tartalom komikuma komikus levélregényt szült.

Amos Oz izraeli író *Fekete doboz* című regényének magyar fordítását kézbe véve azonnal tudjuk, hogy levélregényről van szó. Tudniillik külalakja levélre emlékeztet, amelyet légi úton postáztak, a bélyeg helyén pedig az író arcképe. Tagadhatatlanul eredeti és ötletes megoldás. Amos Oz a mai izraeli valóságban élő alkotó, aki szívesen foglalkozik közügyekkel. A *Fekete doboz* című regényét olvasva erről meggyőződhetünk. A regény egy rég felbomlott házastársi kapcsolat felújításával kezdődik, és már ez jelzi, hogy a regény sínpárja közül az egyik az érzelmi vonal, a másik pedig a mai izraeli valóság bonyolultságának elemzése. Az író túl szélesen „markol”, és ennek eredményeképpen igen hamar szétfeszíti a levélregény tömörítő kereteit, és a levelek megszűnnek valójában leveleknek lenni, és szinte azonnal a hagyományos társadalmi-lélektani regénnyel találjuk magunkat szemben. Ha elhagynánk a címzéseket és a rövid bevezetőket, nem is vennénk észre, hogy levelekről van szó. A levélforma talán azért tűnt alkalmasnak Amos Oznak, hogy megfelelő érzelmi alapot, fedezetet biztosítson könyvének, vagy hogy szembeállítsa az érzelmeket az izraeli valóság gyakran riasztó keménységével és ellentmondásaival. A levélformát felrúgják

a dramatizált párbeszéd, a tájleírások, a tárgyi valóság aprólékos megjelenítése. Mindezek nem jellemzőek a hagyományos levélregényre. Ugyanakkor ki kell emelni a szerző kiváló beleélő képességét, hiszen mindegyik levél, írójától függően, más hangon szólal meg, más nyelvet használ. Ritkán tapasztalható empátia ez. A *Fekete doboz*ban betör és diadalmaskodik az érzelmet átító napi politika. A levélírók egyszerűen képtelenek úgy fogalmazni levelet, hogy ugyanakkor ne írjanak a mindennapi életről, sőt: a politikai életről. Mindegyik levélíró a maga módján éli át az izraeli valóságot, a könyvet olvasva tehát valóságseleket nyerünk, ezek összerakása és magyarázása már az olvasóra hárul. Amos Oz úgymond egyik levélírónak sem ad igazat, viszont arra törekszik, hogy a levélben tett vallomásokat a végsőkéig hitelesnek ábrázolja. Remekül kikerüli azt a csapdát, hogy hőseit eszmehordozókká, szerkesztett papírfigurákká alakítsa át, ami pedig az érzelmi vonalat illeti, elkerüli azt az ilyenkor lehelkedő veszélyt, hogy regénye érzelmes melodrámmá alakuljon át. A levélformát talán azért választotta, hogy az érzelmet helyezze az előtérbe, és hogy az elmondott történetet, bár fikció, hitelesnek tüntesse fel. Ugyanakkor az állandó közvetlen közlési forma (mert a levelek olvasója tulajdonképpen a könyv olvasója) bizonyos légréteget teremt: az egyenes, kontórfalazástól mentes kinyilatkozás lehetőségét biztosítja. Ez viszont már a hagyományos levélregény tulajdonsága. S ezzel a lehetőséggel Amos Oz remekül él. Így aztán a *Fekete doboz* a levélregény újszerű formáját nyújtja. Szerzője a klasszikus levélregény kelléktárának egyes elemeit is használja, de ugyanakkor gazdagon beépíti saját, a levélregényben nem alkalmazott vagy alkalmazható elemeit is. Ennek eredményeképpen egy sajátos és egyéni belső forma bontakozik ki, amelynek olvasása izgalmas kalandot jelent. Így aztán a könyvnek kettős értéke van: formaújító és tartalmilag feltáró.

A levélírásnak, gondolok itt az „irodalmi levélírára”, van még egy indítéka: a vallomás belső kényszere. Ezt érezte Bohumil Hrabal a nyolcvanas évek végén, amikor megírja tizenegy levelét egy fiatal amerikai asszonynak, aki meglátogatta őt, és érzelmi felindulást váltott ki nála. Bohumil Hrabal akkor már megközelítette a nyolcvanadik életévét. Különböző műfajokkal kísérletezett, és megteremtette „védjegyzett”, mondhatni utánózhatatlan technikáját, specifikus belső formáját. De amikor Áprilkának kitarulkozik, akkor visszanyúl a rég elfeledett, s általa előtte sohasem használt műfajhoz: a levélregényhez. Mint kiderül, nem regényt írt, hanem önmagáról vall. A *Levelek Áprilkához* legintimebb műve. Láttatta már önmagát felesége szemével egy remek trilógiában, de a levelekben nincs immár semmilyen áttétel: egy az egyben az író szólal meg. Erre utal a megszólalás is: egyes szám első személyben. A mű tartalma viszont arra utal, hogy Áprilka azt a szerepet kapta az író életében, hogy egy adott pillanatban neki tárulkozott ki. Az igazi indítékok azonban

azok a társadalmi események, amelyek az író hazájában játszódnak le a nyolcvanas évek végén. Ez volt a „bársonyos forradalom” időszaka, amikor a történelemben szinte példátlan módon egy társadalmi földindulás zajlott le anélkül, hogy egyetlen csepp emberi vér hullott volna el. Bohumil Hrabal ez a forradalom egyértelműen magával ragadta. Óriási lelkesedéssel számol be róla amerikai tisztelőjének. Leplezetlenül kifejezi csodálatát Vaclav Havel iránt, egyáltalában mámoros elragadtatással és elismeréssel adózik a cseh ifjúságnak és értelmiségieknek. Csodálatos ennek az eufóriának elemi kitörése, de meg tudjuk érteni, mivel ezekben a levelekben az író saját sorsát és írásművészetének lényegét igyekszik hozzákapcsolni a társadalmi mozgáshoz. A legintimebben bevallja, hogy a maga módján a totalitárius társadalomban ő is emigrált, méghozzá a kocsmába, de ő nem akart máshol élni, „mint ebben a félelemben és rettegésben, és ebben az ocsmányságban . . . a valóságot, amiben élünk, elfogadjuk, még ha elfogadhatatlan is, ez az én életformám, ez az én írásformám . . . benne lenni és mégis fölfelé tekinteni . . .” Bohumil Hrabal számtalan nyilatkozatot adott, beszélt önmagáról, írásművészetének titkairól, indítékairól, alapélményeiről, de mondhatni, egyszer sem tárkozott ki ilyen mélységében, mint az Áprilkának írt leveleiben. Ezek a levelek „felfrissítették” a levéllírodalmat. A fentiekben felvázolt miatt tekinthetők kordokumentumnak, útleírásnak (két külföldi útról is beszámol), önéletrajznak és egyes szakaszaiban politikai pamfletnek. A szerzőnek ezeket az igen különböző elemeket nem sikerült egy harmonikus ötvözetbe olvasztania. Nagyfokú kidolgozatlanúság és csiszolatlanúság tapasztalható. A könyv amorf tömbként hat, amelynek azonban minden szeglete csodálatosan csillog. Ezzel a művével Bohumil Hrabal bebizonyította, hogy a huszadik század végén is lehet levélformában írni szépirodalmi alkotást. Hiszen épp a levélforma biztosította számára a lehetőséget, és mintegy felruházta azzal a „joggal”, hogy érzelmi alapon, tehát a tévedés jogát mindig is fenntartva, mondja el véleményét az őt körülvevő világ eseményeiről. S ezzel mintegy utat mutatott az utókornak: igenis lehetséges a levélforma alkalmazása a jövőben is. Bohumil Hrabal értelmezésében a levélforma megfosztja az írókat az álcázás lehetőségétől, immár pőrén áll az olvasó előtt. Ugyanakkor ez a forma teljesen száműzi a szépirodalmi alkotásból az írásművészet alapeszközét: a fikciót. Márpedig létezhet-e művészet képzelet nélkül? Vagy vannak olyan pillanatok, amikor a valóság teljes mértékben feleslegessé teszi a fikció bevetését? Bohumil Hrabal levelei olyan kérdéseket vetnek fel, amelyek az alkotáslélektan alapjaiba hatolnak le.

Az említett négy alkotás a levélleregényt idézi. Kiválasztásuk önkényes. Közös bennük az, hogy keletkezésük időpontja századunk nyolcvanas éveire esik. Ma már nagyon ritka a levélleregény. Nem is tekintik autonóm műalkotásnak, inkább életrajzi vagy társadalmi-történelmi adaléknak. Régebben a nők irodalmi

szereplésének eszközeként tárgyalták. A borúlátó kritikusok szerint ennek a kis irodalmi formának a fennmaradása veszélyben forog. Sőt: kihalása fenyeget. Néhány kortárs író, s ezek közül John Updike vagy Bohumil Hrabal minden kétséget kizáróan világirodalmi jelenségek, azonban mégis visszanyúl a levélregényhez, mivel úgy gondolja, hogy ez a legalkalmasabb közölnivalójának kifejezéséhez. Akárcsak a regény, a levélregény is változásokon esett át, és mint kiderült, számtalan módosítást „visel el”. A fentiekben tárgyalt regények is mintha bizonyítanák és igazolnák ezt a megállapítást. Épp ezért a levélregény „temetése” nagyon is korainak tűnik. Megfelelő képességekkel rendelkező alkotó kezében, megfelelő indíttatás esetében, megfelelő történelmi pillanatban a modern levélregény igenis létjogosult. Mint ahogyan egyes esetekben magánéletünkben is nélkülözhetetlen a levél. Hiszen a levél a lexikon szerint, mint a szóbeli kommunikálás helyettesítője, ugyanolyan régi, mint maga az írás. S mint ahogyan a levél lehet boldogító vagy elszomorító, úgy lehet a levélregény is sikeres vagy hatástalan. Mindig írójának képességeitől függ.

SÍRVERSEK 1890–1891

P É N O V Á T Z A N T A L

1996-ban a négy bácskai református község megtelepülésének 210. évfordulójára készülődve akadt a kezembe az a két megsárgult lapú, nyolcadív formátumú füzetecske, amelyre a pacséri református egyház akkori helyettes lelkésze, Cuni József talált a templomtorony raktárrészében. Már a fedőlapok, pontosabban a fedőlapokon címként szereplő feliratok: Sírversek kalligrafikus megrajzolásából is láttam, hogy szerzőjük, Csete K. nem akármilyen szándékkal gyűjtötte, fűzte egybe alkotásait. A két megsárgult lapú füzetecske két év, 1890 és 1891 sírverstermését öleli fel. Az egyik, az 1890-ben íródott füzet 64 oldalon 31, a másik, az 1891-ben összeírt pedig 85 oldalon 28 sírverset tartalmaz. Ez utóbbinak, vagyis az 1891-ben született verseket tartalmazó füzetecskének a címdaláról az is leolvasható, hogy a verseket „összeírta és Szerk: Csete K. reform. tanító”, aki carrarai márványból készült sírkövének arany betűs felirata szerint „volt Piros községének 22 évig tanító kántora, élt 40 évet, meghalt 1901. ápril 20-án”.*

A Pacséron föllelt sírversek tehát eredetileg pirosiakról, illetve pirosiaknak szóltak. És ha föl is tételezhető, hogy szerzőjük, Csete K(ároly) nem is vélte verseit különösen jelentős irodalmi alkotásoknak – bár ki tudja? –, arra azonban érdemeseknek tartotta őket, hogy az egyszeri, alkalmi felolvasás mellett eltegye, megőrizze őket, módot és lehetőséget adva ezáltal nekünk,

*Sírköve ma a pacséri reformátusok nyugati temetőjében található. Hogy a pirosi temetőben eltemetett pirosi kántortanítónak a sírköve hogyan és mikor került Pacsérra, nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de azért elárulom: A kántortanító unokaöccse, az ugyancsak pirosi születésű, de 1939 óta pacséri református lelkészként (1960 óta pedig református püspökként is) szolgáló Csete K. István hozatta át, amikor az 1970-es évek végén tudomására jutott, hogy a pirosi református temetőt, ahol a nagyanyja, özv. Csete Bálintné, szül. Rácz Zsuzsánna és a bennünket most közelebbről érdeklő nagybácsija, Csete Károly alussza örök álmát, felszántják.

107 évvel később élő utódoknak arra, hogy újraolvasva szerzeményeit, megállapíthassuk: szerzőjük az olykor-olykor kétségtelenül jelenlévő morális szentenciák mellett elsősorban a feloldást, a vigaszt, az emberi együttérzés kifejezését próbálta szolgálni. És ez nem is meglepő, ha tudjuk, hogy a református kántortanítók a múlt század folyamán teológiát, azaz lelkészképző főiskolát végzett papjelöltek voltak, akik a lelkészi szolgálatuk megkezdése előtt rendszerint három évig egyházi iskolákban tanítottak, tanítóskodtak. Mint papjelöltek teológiai tanulmányaik során maguk is tanulták, hogy a jó halotti beszéd „nem arra való, hogy megsirattassa a most is síró feleket”, hanem arra, hogy „csendesítse és vigasztalja a megholthoz tartozókat”, a végtisztességre összehozott gyászoló gyülekezetet. „A’ pápai reformátum collegiumban teológiát tanító professor”-uk, Tóth Ferenc pedig már az 1802-ben kiadott Homilétikájában (Hitszónoklattan) arra intette őket, hogy „a búcsúztatóban a névvel és sorban való kinevezései az árváknak, atyafiaknak ’s a t. hagyódnak el”.

Ám az utóbbival kapcsolatosan, ha figyelembe vesszük hogy Hajdú Zsigmond pacséri kántortanítónak még 1890-ben is azt kellett kezdeményeznie a pacséri presbitérium előtt, hogy a verses halotti „búcsúztatókat szüntessék be, mivel ezek tele vannak képtelen és ízléstelen hasonlatokkal és kifejezésekkel; a halottakat megszólaltatva mondanak köszöneteket és áldásokat, amelyek csupán a szívek megbúsítására és könnyek fakasztására jók”, akkor azt kell hogy mondjuk: a verses halotti búcsúztatók esetében az ige ugyancsak nehezen lőn testté. De hogy egyszer azzá lett, azt bizonyítja a tény, hogy a pacséri reformátusoknál kántor szerkesztette halotti búcsúztatóra már a legidősebbek sem emlékeznek. De nincs erre utaló nyom a századforduló után jóváhagyott kántortanítói díjlevelekben sem. Amíg a múlt századiak, pl. az 1893. évi díjlevél tételesen felsorolja, hogy temetésért énekes halott esetében 50 krajcár, gyászbeszédes halott esetében 1 forint, addig az 1923. évben már csak ez áll: „Temetési stóla 5 dinár, vagyontalannál semmi”, az 1939. évben pedig a javadalmak 4. tételeként: „Temetési stóla megváltása címén évi 600 dinár negyedévenként előre fizetve”, illetve a kötelességek felsorolása között a 3. tétel: „Temetéseken az ének vezetése” (tehát az ének *vezetése*) és nem több.

Valamikor (a XVIII. század folyamán) a halotti búcsúztatók énekes változatai mellett – reformátusoknál talán inkább helyett – ismeretesek voltak a dallam nélküli verses változatok is, amelyeket már kint a temetőben, a behatolt sír fölött adtak elő. Ilyesféle versezetek lehetnek a véletlen folytán most előkerült pirosi sírversek is. Összeírójuk és -szerkesztőjük meglehetősen pallérozott – bár néha-néha sántán-sután, nehézkesen dögögő – verseléssel, olykor-olykor a népdalok kezdésére emlékeztető természeti képek, hasonlatok felhasználásával, de szinte mindig inkább az értelemre, mint az érzelmekre ható érveléssel próbál a halálról úgy megemlékezni, hogy ezáltal a jelenlévők részéről megadassa az elhunytnak az utolsó tiszteletet, ugyanakkor pedig az

elhunythoz tartozókat és a végtisztességet tevőket rávegye az étellel okosan való további élésre.

A verseket író és füzetbe szerkesztő Csete K(ároly) „szerkesztési” elve igen egyszerű és célravezető. A verseket cím gyanánt szereplő sorszámok alatt sorjáztatja. Előhang helyett pedig az elhunyt, illetve gyermek esetében az elhunytat azonosítható szülők nevét, az elhunyt korát, családi, illetve társadalmi állapotára utaló megjegyzést és a temetés pontos dátumát tünteti fel. Olykor utal az elhalálozás okára, körülményeire is.

Már ebben is van valami céltudatosság, hisz ha szerzőjük nem akarta volna alkotásait a későbbiek során is elővenni, esetleg nyomtatásban is közreadni vagy csak mint hagyatékot családjára, utódaira hagyni, minék kellett volna neki ennyire precíz pontossággal ezeket az ad hoc adatokat feljegyeznie. Ezek ugyanis az eseményekkel egy időben élők előtt amúgy is ismeretesek voltak, így aztán az esetleges utalások számukra, pontosabban a temetésen megjelenetek számára minden külön kommentár nélkül is világosak voltak. Másrészt viszont az is bizonyos, hogy ezek az adatok a versek felolvasásakor el sem hangzottak, tehát rájuk csak azoknak volt/van szüksége, akik a verseket csak jóval az események után olvassák, illetve hallgatják, mint pl. most mi is.

Egyébként már ezekből a személyi vonatkozású adatokból is sok minden kiderül. Am ami a legszembetűnőbb, az a gyermekhalandóság túlságosan is nagy aránya. 1890-ben a 31 elhalálozott közül 9 csecsemő még a kétéves kort sem érte meg, de az egy hónaposat is csak 1, a féléveset pedig 2. Nem ünnepelheték meg az első születésnapját további 3 kisgyermeknek, másfél évesen hunyt el újabb 2. A harmadik és a hatodik életéve között 3, hat és fél évesen további 2, összesen tehát 22 gyermek, vagyis az elhalálozottak 70,96%-a.

Érdekes viszont, hogy 1890-ben hét és ötven év között nem halt meg senki. Az ötvenen fölött elhunytak életkor szerinti megoszlása: 51 és 60 év között kettő, 61 és 70 között három, 71 és 80 között kettő, 80 fölött nincs elhalálozás. Egy esetről nem ad hírt a feljegyzés.

1891-ben a 28 elhunyt közül 1 már élete első órájában meghalt, 1 nem érte meg életének első napját sem, és 2 is csak életének az első hetét. További 2 pici kétéves, 1 háromhetes, 1 négyhetes és 1 öthetes korában hunyt el. Nem volt egyéves születésnapja további 2-nek. Másfél és három év között hunyt el 3, három és fél évesen pedig 2. Hatéves kora előtt tehát összesen 16 kisgyermek, vagyis az elhunytak 57,14%-a.

Ebben az évben a 7 és 50 év közötti korosztályok csoportjában már volt egy 14 és 3 huszonpár éves halott. Az ötvenen felüli elhunytak életkor szerinti megoszlása 1891-ben a következő: 51 és 60 között kettő, 61 és 70 között egy, 71 és 80 között egy, 80 fölött kettő. Két elhunyt életkoráról (az egyik egy koldus, a másik egy félkegyelmű) nincs adat.

Nem szeretnék azonban a tisztelt hallgatóság jóindulatú türelmével a végtelességig visszaélni, ezért a következőkben már csak néhány verset szeretnék bemutatni. Az első a sorrend szerint is első alkotás, a „Szántai Éva 6 éves kis apátlan árva lányka felett” mondott szerzemény:

1/90. *Hová lett a kedves élet?!*
 I. 5. *Mely még csak 6 évet ért?*
Talán immár semmivé lett,
Avagy jobb hazába tért?!
Óh árváknak Istene!
Nincs szavunk sem ellene!

Szép az élet, édes is, ha
Nincsen benne sok nyomor,
És üdítő álmainkra
Áldó napfény csókja forr.
Óh de bú, keserv ölén,
Hol van üdv a föld kövén?!

Kedves gyám'talan fél árva
Elhunyt testvér s volt rokon,
Itt e néma sírba zárva
Nincs keserv, bú s fájdalom!
Szent ez a hely s szent az a csend,
Mely a síréjben honol,
S a kötött frigy s béke ott lent
– Mint itt, – fel soh'sem bomol.

Kis leányka! porrészedet
Nyugtassa itt ez a hant
S míg azok békén nyugosznak:
S elporlanak ott alant:
Lelked fenn a mennyekben
Boldogan örvendezzen.

Ámen.

Gondolom, nincs szükség külön is hangsúlyozni, hogy a szerzőnek nem az érzelmek felkorbácsolása volt a szándéka, ellenkezőleg a békéltetés, a kedélyek csillapítása, és ezt lírai hangvételű szép versével el is érthette.

Hasonlóképpen a józan ész retorikája vezette költői tollát a „Vékony Józsefné 61 éves öreg gyermektelen (de nem özvegy) – sorvadásban elhalt – asszony felett” mondott sírvers írásakor is:

2/90. *Elpihent ím ez a nőtársunk is,*
I. 11. *Nyugszik szépen a sírnak kebelén,*
Miként a természet télnek szakán
Álomra dült ő is élte telén.

Itt e csöndes síréji magányban
Nyugton telnek a napok és évek,
S kipiheni a sok fáradalmat
Mit reá mért ez a földi élet.

Elcsitulnak itt a testi bajok,
Nincs lassúdan sorvasztó betegség,
Nem kél harczra a vágy és a való,
S elérhetetlenért a szív itt nem ég.

Óh bizony itt teljes a nyugalom,
Testi részünk boldog csak itt lehet,
Mert a míg él, vágy és remény űzi
S vágyaira rá sohasem mehet.

Bold(og)ok csak: – mondák rég a bölcsek –
Kik megfutván ezt a földi pályát,
Meghalnak és testök a sírba hull
Lelkük pedig a mennybe juthat át.

E keresztyén nő tehát már boldog,
Mert nyugszik a békés sír ölében
– Hadd pihenjen – emlékére áldás,
Lelke jusson – kívánjuk – az égbe!

Ámen.

Amint azt az előzőekben is láthattuk, a személyi vonatkozású adatok egyáltalán nem fölöslegesek. Általuk a versekben szereplő képek, utalások világosabbak, érthetőbbek lesznek. Így van ez pl. az Őri Sándorné Fehér Sára felett mondott sírvers esetében is. A kezdőkép vonatkoztatása

8/90. *A természetben elmúlt a tél,*
III. 17. *Kies tavaszra fordul az idő . . .*

a temetés dátuma (március 17-e) nélkül bizonyára nem lenne ennyire világos. És ha nem ismernénk a többi életrajzi adatot: „férjes, kétgyermekes (Balla Ferenc veje tartotta) 71 éves asszony. Születéstől férjhez menetelig árva volt”, nehezebben értenénk az összefüggést a vers további részében elmondottakkal:

*. . . E nő is élte teléből már
Most hogy befogadta a temető,*

*Lelkével át oda költözik,
Hol nincsen tél, örök tavasz virul
Ahol a jók élnek örökre,
Élnek örömben, élnek boldogul.*

*Örök törődés volt napja és
Gond aggodalom élete
Óh, mert keserű volt mindenkor
Az árvaságnak kenyere: –*

*S ő az volt már az élet reggelén,
Fordult sorsa, delén munkálkodott,
S az Úr neki férjt s gyermeket adott,
S hogy jött az est, úgy halt meg mint szegény.*

*De nem! hisz ő gazdag volt, az nagyon
Mert: hol a kincs?! mennyi az a vagyon?!
A mely fölér egy jó-leány szívvel,
Ki tisztelte s hála: amit mível.*

*Kire végső tehetetlen korban
Mint hű s biztos gyámolra gondolhat
Az agg anya és a fáradt apa;
Gazdag volt ki ily gyermeket birhat.*

*Gazdag vagy hát te is még jó öreg,
Szeresd, becsüld hálás gyermekidet,
Kik tisztelnek, s gondjaid elveszik
Hány öreg van, kik ezt fel nem lelik.*

*És most ti kik megszorodtatok
E boldogult nyugvó költözésén:
Kívánjátok néki, hogy csöndesen
S békén pihenjen itt a sír ölén.*

Ámen.

A vers hangulata a szép lírai indítás után kissé megtörik, darabossá válik, és a didaktikai céloknak megfelelően inkább moralizál: okít, győzőget. A szerző a konkrét eset példaértékeit hangsúlyozva próbál hatni, próbálja hallgatóit elgondolkodtatni.

A nevelői szándék, a megmásíthatatlanba való belenyugvás józan sugallása szinte mindegyik verséből sugárzik, kioktatni azonban csak egyetlenegy esetben, a „Béres Sándor 11 hónapos kis lánya felett IV. 20-án” mondott sírversével akar. Ennek előzménye a következő: „16-án e hóban négy nappal előbb temettük el a 3 és 1/2 éves kislányt. Mindkettő himlőben halt meg. Egy ágyba(n) és szobában hálatta őket, mikor erre figyelmeztettem, és tanácsoltam, hogy vigyázzon, azzal (a) kiállhatatlan flegmával mondta, a mi szokása, hogy: »ha az Isten akarja sbb«”.

Bántani, sújtani azonban most sem akar. Mint fölvilágosult elme hisz az ész, a tudomány erejében, és mint tanító hiszi is, hogy ennek a hitének a propagálása kötelessége. Azzal is tisztában van, hogy a halál elkerülhetetlen, de a végzetszerűség ellen tiltakozik és hirdeti, hogy ellene az ész határain belül mindent el kell követni, mert csak ha mindent megtettünk, várhatjuk, remélhetjük az Úr, az égiek megértését, vagyis a lelkiismeretünk megnyugvását. Így summázza gondolatait:

*Ha megtevénk, mit tenni kellekik
Mit az ész, szív és a kötelesség
Parancsolnak; akkor nem félhetünk,
Hogy vádlólag borul reánk az ég!*

De íme a vers teljes terjedelmében:

14/90. *Föl sem száradt még a könnyű*
IV. 20. *Kis fiatokért a mely hűllt,
A fájdalom meg se szűnt még,
S most: e kislányka is elhunyt.*

*Óh! az Isten ellen tenni nem lehet,
Csak bölcs végzetén megnyugodni,
És a halál elől kitérni nem bár,
De lehet tőle védekezni.*

*Mit Isten embernek tudni engedett
S mit elkészített fűkben, fákban,
Felhasználnunk kötelesség azt nekünk
S ha nem használtak nincs hiában.*

*A védekezést mert megtevénk,
Csak akkor mondhatjuk nyugodtan el,
„Imé Uram gondot viseltem rá,
Kiket nekem adottál. – Te vetted el!*

*Hozzád mentek el, mert tőled jöttek,
Áldjuk ezért is most szent nevedet,
De óh kérünk is jó atyánk hogy már
Vedd el rólunk súlytoló kezedet!”*

*Ha megtevénk, mit tenni kelletik
Mit az ész, szív és a kötelesség
Parancsolnak; akkor nem félhetünk,
Hogy vádlólag borul reánk az ég!*

*Ti kérjétek Istent imádsággal
Hogy fordítsa el rólatok a vészt,
A búbanatban a természet és
Szívünk úgy is mindjárt imára kész.*

*Imádkozzatok és nyugalmatok,
Ha elköltözék, újra visszatér!*

*S e kis lányka aludjék itt csendben
Testével; míg lelke a mennyben él.*

Ámen.

Versíró kántortanítónk szociális érzékenységéről vallanak a társadalom periferiáján tengődőkről szóló megemlékezései. Kitészik ez az „öreg Bodoló J. koldus felett” mondott verséből is, de talán még inkább a „Balog Zsófia félkegyelmű leány fölött” mondottból:

17/91. *Ez is elment anynyi sokak után,
X. 4. Bőfedezte a sírnak gyász pora . . .
Romlandó részeit, melyekre óh!
Hányszor tekinténk itt szánakozva.*

*Szánalom volt csak itt az élete
S könyörület, a mi fentartotta: –
Bizony elmondhatjuk leplezetlen:
De jót tett véle a menyinynek atyja!*

*Jót tett vele, midőn elszóltá,
Gyarló testi formájából innen,
– Jobb világba, hol nincs fogyatkozás,
Jót tett vele, nagyon jót az Isten.*

*Hányszor mondá szomorodott szívvel,
Bárcsak én is meghalnék már! S íme
Meghallgatta óhaját az Isten
Teljesülve van, mit kívánt szíve.*

*Eltemettük s elhangzott az ének,
Melyet oly sokszor hallgatott míg élt
Most már minden óhajtása bétölt
Melyre vágyott, s mit elérni remélt!*

*Olyan volt ő szegény! mint a virág,
Mely a többi között idéltlenül
Nőtt és nyílt: csak szánalom tárgya,
Megrabolta a sors kegyetlenül!*

*Teste, lelke megfogyatkozva volt
S hozzá árva. Óh de szegény volt ő!
Szent Istenünk! de jót tettél véle
Midőn megváltotta a temető*

*Bár „boldogok a lelki szegények,
Mert övék a mennyeknek országa”,
Jézus mondá s mi elhisszük atyánk,
Mert ezek nem tesznek tudva rosszat.*

*Mégis áldunk! kegyelmes Istenünk!
Hogy mint e lány volt, olyllyá nem levénk
És bocsásd meg, a mi vétkeinket,
Ha ellene szánkkal sértőt tevénk.*

*Ha lelkét a keserűség járta
Szomorúan sírva panaszoló:
„Nincs ám nékem se apám! se anyám!
Senkim sincsen, a ki pártom fogná.”*

*Most már van néki fenn pártfogója,
Ki a veszélytől lelkét megójsza
S van néki jó biztos nyugvó helye,
Hol nem sérti tél fagya s nyár heve.*

*Óh! a mi még itt hiányzott nála,
Add meg atyánk lelkének egedben
S add! pihenve álmodozzék sírban
Teste, s semmi ne zavarja ebben.*

*A mi jót kívánt ő itt másoknak
Hogy: – „Isten áldja meg” –! a kihez szólt
Áldd meg te viszont őtet oda fenn
S áldd meg ki itt gondviselője volt.*

*S hogy nem köszön több hangos „Jó napot!”
Kicsalva véle szánk mosolyát
E helyett most mi kívánjuk neki,
Adjon Isten Zsófi „Jó éjszakát!” –*

Ámen.

Legszívbememlékezőbb az a költői ihletettségu verse, amelyet „Vincze Mária 14 éves hajadon felett” mondott el 1891. november 19-én:

21/91. *Im kijöttünk és téged elkísértünk*
XI. 19. *A temetőbe boldogult halott!
A hol egy hosszú véghetetlen álom
Karjára hajtád ifjú homlokod.*

*A hol a szívnek mélyében kialszik
Vágy, szerelem és minden akarat,
S az ifjú kornak legszebb ékessége:
Remény, öröm s vidámság elmarad.*

*Óh, nem itt volna a te méltó helyed,
Hanem zöld halmon, virágok között,
Szép volna látni, hogy lomb és virágból
A füzért bokrétát mint kötözöd.*

*Mert életed mosolygó szép virág volt,
Csak most hajtá ki gyenge levelét,
Derült egedről kedv, öröm s az élet
Szép ifjúsága ragyogott feléd.*

*S mindennek vége, . . . alszol, és nem látod
Az érted omló forró könnyeket,
Nem hallod sok szív hangos zokogását,
Mely fájdalomnak hangján emleget.*

*És meg nem érzed a hideg göröngyöt,
Mely koporsódnak fedelére hullt,
Midőn minden szív így sóhajt utánad:
Letört virágszál, álmodj boldogul!*

*Aludd itt hosszú álmodat békében,
Míg egyszer felkölt majd a kikelet,
Ha a feltámadás hívó szózata
Szemeidről elüzi a telet.*

Ámen.

Mit is mondhatnék zárószóként e sírversekkel kapcsolatosan? Talán csak azt, amire már a bevezetőben is utaltam: a szerzőnek, Csete Károly református kántortanítónak versei megírásával nem a megrázás, a megfélemlítés, nem a halállal való fenyegetés, elrettentés volt a célja, hanem a tragikus eset lezárása, a gyászolóknak a gyászból, a fájdalomból való kivezetése, illetve a családtagoknak a mindennapi életbe való minél hamarabbi visszavezetése. Az a tény pedig, hogy a verseknek a kényszer, a körülmények szabta föltételek ellenére is van líraisága, csak arról tanúskodik, hogy a szerző nem volt éppen minden költői tehetség nélkül való ember. Ám hogy van-e még további kallódó kötete, esetleg más műfajba is sorolható alkotása, egelőre megfejtésre váró rejtély, további kutatási feladat.

(Az 1997. október 25-én Gunarason a népi vallásossággal foglalkozó néprajzi konferencián elhangzott előadás szerkesztett szövege.)

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A POLGÁR ÍZLÉSE

Szenteleky Kornél: *Új életformák felé*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1999*

Még egy kötetnek kell megjelennie, és előttünk áll majd öt kötetbe összegyűjtve annak az írónak az életműve, akiről úgy tartjuk, hogy ő volt a vajdasági magyar irodalom megalapítója, 1918 után. Nem válogatásból, hallomásból, mások interpretációjából, hanem közvetlenül, szövegek olvasásával győződhetünk meg arról, ki volt Szenteleky Kornél.

Számomra eddig még minden kötet nyújtott valamilyen új, általam ismeretlen tapasztalatot. A *Kesergő szerelem* című kisregény a krúdys, Rezeda Kázmér-os szenvelgő széplelket mutatja. De a *Szerelem Rómában* címmel összegyűjtött versek is jobbára a verselgető, elvágódó, álmodozó poétát idézik elénk. A legtöbb újdonságot azonban *Nyári délelőtt* címen összegyűjtött novellái hozták, írói tehetségének kétségtelen bizonyítékával, amellyel a betegséget és a meghalást hozza monomániásan naturalista közelségbe, s az a felismerés döbrentett meg, mennyivel hiteltelenebbek azok a novellái, amelyekben a couleur locale elméletét akarta a gyakorlatban megvalósítani, a teória mennyire árulkodó, s kitetszik, a paraszti környezet nem az író természetes közege.

Az író természetes közege éppen ebben a kötetben mutatkozik meg, amely *Új életformák felé* címmel a napokban jelent meg. A kötetet olvasva Herceg János találó megjegyzése jutott eszembe. Ő írta le, hogy a szegény gyermekeket Zombor utcáin az őrzőangyaluk kíséri, míg a fiatal Sztankovics Kornélt a francia nevelőnő. Irodalmunk elején egy európeér polgár áll, aki franciául, olaszul és németül tudott, németül írt is, s követte a kortárs világirodalmi jelenségeket, de a modern orosz Hudozsesztvennij Tyeatrért is lelkesedett, s Schönberg dodekafon zenéjét hallgatta. Nem műkedvelő lelkesedés ez minden esetben. Szenteleky nagy összefoglaló és nagy befogadó, szinte alig találni olyan írását, amelyben valamit kifogásolna. Madách-tanulmányában vagy a Törekvések és irányok a modern művészetben című írásában a művelt polgár szintetizáló képessége mutatkozik meg.

* *Elhangzott Szivácon, 1999. augusztus 20-án, Szenteleky Kornél halálának évfordulóján*

Az 1922 és 1930 között keletkezett szövegekben még nem az Írói felelősségünk című programírást író mutatja meg magát, nem arról beszél, mi az író feladata, hogy mit kell csinálnia, itt még a kétarcú Szentelekyt látjuk, aki Levél D. J. barátomhoz a vajdasági irodalomról szóló vitacikkében a szuverén irodalmat hirdeti, ugyanakkor a Magyar gyarmatok címűben már annak a szükségességét mondja el, hogy ennek a tájégségnek külön irodalomra van szüksége. Ugyanaz a kétarcúság ez, mint ami Szenteleky Ákácok az Őszben című versét jellemzi. „Állnak az ákácok bús bácskai őszben / kopaszul, szegényen s türelmesen állnak, / szél rázza fejüket, fejsze csap húsukba. / Nincsen épp jó sora az ákácifáknak” – így kezdődik a vers, s gondolná-e valaki, hogy Szenteleky az ákácot nem jellegzetes tájszimbólumként alkalmazta? Maga szabadkőműves volt, s mikor testvéreiről, az ákácokról beszél, szabadkőműves testvéreire gondol, nála tehát az akác nem a bácskai lelkület egyetemleges kifejezője, hanem az elkülönülés szabadkőműves szimbóluma – erre mutat rá Bori Imre Szenteleky Kornélról szóló monográfiájában.

Szenteleky A vers a Vajdaságban című írásában még mentegeti a költőket, amiért nincs verseikben helyi szín, és progresszívebbnek tartja az itteni költészetet, mint akár a magyarországit, akár az erdélyit, amelyet kötnek a tradíciók.

Ebben a kötetben azt a Szentelekyt látjuk, akit a leginkább kedvelek: a helyi színek elméletével barátkozó európeért. A gyakorlatias racionalista és az elvágódó széplélek azonosságát. Egészen abban az értelemben, ahogyan kritikáról vallott gondolatait összegezi: „A jó kritika önálló művészi alkotás, amelynek jóságát és nagyszerűségét az értékítéletek világosságában, szépségében és meggyőző, megjelenítő erejében találjuk.” Az ő kritikái valóban ilyenek, következetesek és világosak, s a kor elvárásainak megfelelően művészi szóvirágokban fejlődnek be, belefutnak a szépségbe.

TOLDI Éva

A VILÁG DOLGAI RÓL

Harmath Károly: *A hit reményében*. Hívó szemmel Forum–Agapé, Újvidék, 1998

Az alcmben is hangsúlyozott hívő szemlélet és az a tény határozta meg Harmath Károly kötetbe gyűjtött írásainak jellegét, hogy eredetileg a *Hitéletben* láttak napvilágot. A világnak, illetve valamely szegletének eseményeit: a közösségi vagy az egyéni élményeket elmondva-elemelve, a szerző saját bölcselkedéseinek menetébe, mibenlétébe nyújt betekintést. A világ jelenségeinek keresztény értékrenden alapuló, mégis határozottan egyéni értelmezéseit állítja fel. Egyszerűsége és közérthetősége való törekvését, valamint a vizsgált-értelmezett jelenségek laza kronológiai sorrendjét (ünnepekhez, évfordulókhoz, dátumokhoz kötődését) az olvasóhoz fordulás, illetve az aktualizálás szándéka eredményezte.

„A krisztusi teljességre való eljutás útja a megtestesülés, az emberré válás útja is. Írásaimban ezért igyekszem, Szent Ferenc atyánk buzdításait is meghallgatva, »egyszerűen és világosan« kifejezni magam, mert már mások is megállapították, hogy az igazság

és a nagy dolgok az egyszerűségben rejlenek” – olvashatjuk ezt, az írói módszert összefoglaló megjegyzést az Utószóban, amelyet – szemléleti értelemben megalapozó és a kötet írásaira utaló jellege miatt – ésszerűbb és logikusabb lett volna bevezető jegyzetként a kötet elejére illeszteni. Az írói törekvéseknek a záró szövegben történő feltérképezése (folyamatos, sorrendet követő olvasás esetén) az utólagos magyarázat és kiegészítés erejével hat. Ugyancsak formai jellegű hibának tartom a kötet alcímének megválasztását, amely nem jelent többletinformációt a címhez viszonyítva, csak megismétli a hívó szemlélet vezérelv mivoltára történő utalást. De ha figyelembe vesszük, hogy a hit, a remény és a szeretet fogalmak milyen gyakorta és igazi jelentésüket veszítve fordulnak elő a mindennapi, felületes hivatkozások rendszerében, akkor magát a kötet főcímét is szokványosnak, s még egy vallásos fogalomkészleten belül is általánosnak kell ítélnünk. (Azt, hogy közhely, csak az idézett fogalmak értékállóságából kifolyólag nem mondhatjuk.) A választott cím nem sejteti meg, hogy a könyv gondolatgazdag és eredeti látásmódról tanúskodó cikkeket tartalmaz, inkább egy vallási ismeretterjesztő kiadványra utal. A szerző az 1990-től 1998 szeptemberéig fródolt, illetve napvilágot látott cikkeit gyűjtötte kötetbe. Az évszámok meghatározta fejezetek 10–11 írást foglalnak magukban, kivéve az utolsó, 1998-ra datált részt, amely csak nyolc írást tartalmaz. 1991-ben a nyári kettős számban, 1993-ban októberben, míg 1996-ban júniusban nem jelentette meg soros jegyzetét, ám ez nem annyira feltűnő, mint az utolsó rész befejezetlensége, amely minden bizonnyal a könyv megszerkesztésének véges határidejéből következett. S bár ez ugyancsak nem érték meghatározó tényező, mégis feltehetjük a kérdést, vajon szerencsés megoldás volt-e a háromnegyed év publicisztikai termését is okvetlenül „begyömészölni” ebbe a kötetbe, megbontva befejezettségének, teljességének képét.

Amennyire ügyetlenül hatnak a könyv főcímei, épp annyira frapánsak az egyes cikkek figyelmet felkeltő, egyszavas, szerzői attitűdöt, érzelmeket, iróniát is sugalló címei: *Tudományos, Kötelhúzó, Janiskodunk, Szeszkuhára, Fülmosás, Embargó, Fejlővételmelet, Észjárlat, Cucckazal, Turmix, Szájkosár* etc. Az utolsó évtized jellegéből, történéseiből következik, hogy cikkeiben Harmath többnyire negatív előjelű jelenségekkel, tartalmakkal kénytelen foglalkozni. E regresszív tendenciák közepette is mindenekelőtt az érték ambivalenssé válásával, degradálódásával kell szembenéznie: kulturális és erkölcsi válsággal, szellemi vaksággal, vallási butasággal, a szeretet, az ünnep vagy a csoda fogalmának lényegi elsikkadásával, a nyelv (a szó) kompromittálódásával, békétlenséggel, erőszakkal.

Tudományos című írásában a szabadságról mint az ember elidegeníthetetlen, vesztelített jogáról értekezik. A szabadságot Istentől kapott értéként határozza meg, „hiszen ha tiszteljük az Alkotót, akkor tisztelni kell az alkotását is”. Ugyanakkor a világon 1948-ban deklarációban is biztosított emberi szabadságjogok meg nem valósulását, „feltételes” gyakorlását, a „tudományos” értelmezések megjelenésével, azzal a jelenséggel hozza összefüggésbe, hogy a hatalomtartó rendszerek a maguk módján magyarázzák e jogok mibenlétét, amelyek így legtöbbször nem jelentenek mást, mint azt, hogy „mindent szabad gondolni, mondani és megtenni a megszabott körülmények és feltételek mellett. Értsd úgy: mindent szabad, amit megengednek”. Harmath rámutat e korlátozott szabadság lesújtó következményeire, a „szellemileg tudományosan táplált ember” gyökértelenné válására, szellemi elsivárosodására, majd kitér arra a tényre, miszerint a hitetlenség,

vagy a vallásos világszemlélet háttérbe szorulásának („... szégyellni kell a hitet is, hiszen – és ezt tudományosan bebizonyították! – Isten nem létezik.”) kiváltó okát is itt kell keresnünk. Általában igazat kell adnunk Harmath Károlynak. Az emberi szabadság lényegét tényleg elferdítették, jogát eltiporták és eltiporják, a szellemi rabság elembertelenít, és a különböző vallási üldöztetések gyökere is itt keresendő. Amit mégis kifogásolnunk kell írásában az, hogy nem derül ki belőle egyértelműen, miszerint az a „tudományosság”, amit itt mélyen eltél (s amely valamiféle bizonyítékot produkálna Isten nemlétére), valójában az áltudomány, illetve a tudomány köntösébe burkolt hatalmi ideológia. Mert olvasóként így csak remélhetjük, hogy nem a tényleges alapokon nyugvó, rendszeres filozófia vagy tudomány ellen van kifogása. Azt pedig nem fejtette ki előtünk, hogy a szabadság, amelynek meghatározta erdetét, s amelyért világnézete szellemében síkraszáll, hogyan valósult vagy valósul meg az általa képviselt értékrend keretein belül úgy, hogy az ember egészségesen (tehát nem a másik ember létét veszélyeztető) szabad gondolkodásának és szellemi önállóságának tényleg ne legyenek sem feltételei, sem korlátai.

Harmath több írásában (pl. *Tehetetlenül, Észárlat?*) az általa vallási butaságnak nevezett jelenséggel foglalkozik. Ezekben indulatosan reagál a közvélemény vagy a sajtó produkálta vallási téveszmékre, tévedésekre, félreírásokra. Megint le kell írni: tulajdonképpen igaza van. Mert az olyan kijelentések nyomán, miszerint a buzgó hívő „inkább a ferencesekhez jár templomba, mintsem a katolikusokhoz”, vagy a sajtóhír fróján, aki Jézus Krisztus lelki üdvéért mondott imáról tudósít, tényleg csak szánakozni lehet. Nem baj tehát, hogy a szerző észreveszi ezeket, és felhívja rájuk a figyelmet. Amit kifogásolhatunk, az a hangvétel, ahogy ezt teszi. Mert ezek a tényleg sületlenségeket közvetítő hírek, újságcikkek nem annyira a rosszindulat, s nem is a butaság, mint inkább a hanyagság, de mindenekelőtt annak következményei, hogy térségünkben évtizedeken át nemzedékeket tiltottak el még az alapvető vallási ismeretektől is. S az a néhány – sem a valláskultúrának, sem másféle szellemi szférának nem kedvező – év, ami a változások óta eltelt, természetszerűleg nem volt elegendő a hiányosságok pótlásához. Ezért gondolom, hogy az újságró, aki ilyesmit leír, nem okvetlenül tökkelütött hülye, hanem egyszerűen hiányos kifejtését. Említett írásában – a női nem életre predestinált jellegét, a nő életet adó és megtartó szerepét hangsúlyozva – a médiában gyűlöletet szító, azaz a háborúra, rombolásra uszító nő ellen emel kifogást. Persze semmi okunk nincs arra, hogy ne osztozzunk véleményében, s az ilyen nőt magunk is ne ítéljük el. A „nő mint monstrum” – sajnos – minden háborúban és öldöklésben megjelenik, ott van. Szerintem azonban közelebb kerülünk az igazsághoz, ha azt mondjuk, a „nő is(!) mint monstrum” részese a háborús konglomerátumnak. Vagyis nem előidéző, hanem következmény, nem ok, hanem okozat: a háború hozza létre ezt a női formációt, nem ő a háborút. S ha Harmath idézheti a női hormonok zavaros működéséről szóló férfisovén véleményt (mi

több, „mind közelebb áll hozzá”), akkor e szövegekörnyezetben nyugodt lélekkel hivatkozhatunk arra a feminista állításra is, miszerint a háború maskulin kreáció. S épp a „hormonpéllda” miatt nem lehet egészen egyértelmű előttünk, vajon a szerző a nő szereptévesztésnek csak a szélsőséges példái (értsd: a háborús uszító) ellen emel kifogást, vagy pedig általában kifogásolja a jelen kori nő szereplehetőségeket. Az általa tisztelt nagybetűs Nő jellemvonásai közé sorolja többek között, hogy „megteremti a békét, a harmóniát, meleg szívével fölmelegíti a családi otthont, intuíciójával, családösszetartó erejével és alkalmazkodóképességével az emberek közötti megértést, békességet szorgalmazza, és az élet tisztelőben tartásáért küzd.” Talán, ha e tényleg magasztos tulajdonságok mellé még a műveltséget, a tájékozottságot, az önállóságot is követelményként állítanánk, s ha az elfogadott és elvárt női ideálkép nemcsak az intuíciót és az alkalmazkodóképességet, hanem az intelligenciát és az egyéni alkotó-, valamint az önálló döntéshozatalra való készséget is magasabbrendű tulajdonságként tartalmazná, az értékromboló, életellenes szerepet vállaló nő jelensége is ritkább lenne. E kérdéskört érinti részben Harmath két másik, a *Tranzit* és a *Szeretefizika* című írása is. Az előbbiben – a halottak napja táján 1997-ben – két halál, a walesi hercegnő tragikus halála és Teréz anya elhunyna kapcsán az értéktévesztés tömegtájékoztatói eszközök által erőteljesen táplált jelenségről szól. Szerinte a hercegnő halála kiváltotta döbbenet – „felhajtás” – a hamis erkölcs megmutatkozása volt, hiszen a végzetes menekülésben az elbújás, „a helytelen viszony elrejtésének szándéka” rejlett, s „mások is voltak (és lesznek!) olyan humánusok, mint ő”. Tehát nimbusza mulandó. Ezzel szemben Teréz anya igaz értékeket követve vált örök érvényű példaképünké. Teljes egészében osztozunk a szerzőnek a tömegtájékoztatói eszközök lélekgiilkos szerepéről alkotott véleményében (Diana hercegnő tragédiájában – a legenyhébben szólva is – erkölcstelen és visszatartó szerepet vállaltak). Teréz anya tetteinek múlhatatlan értékéhez sem férhet kétség. Mégis úgy vélem, abban, hogy Diana hercegnő nimbusza s a halála miatti döbbenet – miként akkoriban azok a bizonyos tömegtájékoztatói eszközök közvetítették – valamelyest „háttérbe szorította” a Teréz anya halála okozta veszteség érzetét, nem a hamis erkölcs tisztelője rejlik, hanem az emberi léleknek az a tulajdonsága, hogy az egysíkúan jó ideálja nem képes olyan mértékben megnyitni képzetét, mint amennyire reagálni tud az izgalmas, különös, egyéni, a tévedéseket is felvállaló, de alapértékeiben mérvadó életvezetés példájára. Abban tehát, hogy a XX. századi átlagpolgár nem annyira Teréz anya végtelen (bizonyos értelemben az egyéniséget is érintő) lemondást és határtalan szeretetet hirdető életében találta meg (még ha tisztelőtüket ki is váltotta) a számukra is megvalósítható példát, hanem az intelligens, önálló, szabad, s az előítéletek ellen lázadó hercegnő képében ismerte fel a modern nő ideálját, én nem látok rendkívülit és főleg nem mondanám rá, hogy „gyomorrontó”. *Szeretefizika* című írásában pedig a szeretet nehézségeket feloldó erejét taglalva, igaz, akaratlanul, de egy előítéletet szentesít a szerző. Nevezetesen azt, hogy egy anyának sohasem eshet nehezére, pontosabban nem ismerheti el, hogy – minden öröme és értéke mellett – sokszor gondot, nehézséget és fáradtságot jelent számára a gyermeknevelés. Arról viszont, hogy ez a közfelfogás olykor milyen elviselhetetlen terheket ró az anyára, s hogy miféle lelki bajokat okoz, a pszichológusok tudnak mesélni.

„Nem tudok kétségbeesni. Földigessedni igen” – jegyzi meg egyik írásában Harmath. Úgy vélem, épp ez az indulat az, ami olykor meggátolja abban, hogy esszéit a műfaj

szabályai szerint megformálja, hogy gondolatainak töretlen ívét kialakítsa. Ezért lesznek írásai olykor esszé helyett „csak” jegyzetek, hírlapi cikkek. Egyes írásaiban tisztán kivethető az a pont, ahol az indulatoknak engedve logikus okfejtése lazul, gondolatvezetése bizonytalan, s írása közhelyes lesz. Ebben kell látnunk annak okát is, hogy néhány írásában értelmezhetetlen, vagy többértelmű helyeket, mondatokat találunk. Ilyen „dühös” cikk például az *Turmix* című, amelynek kapcsán el lehetne vitatkozni azon, hogy a „papi szennyes kitergetése” miatt ellene irányuló vád kiváltotta személyes sérelemtől a „szenny-turmixolás” (erkölcstelenség terjesztése?) jelenségének megállapításán át milyen fordulatokkal jutunk el végül is addig a gondolatig, miszerint még a legfiatalabbaknak készülő lapok is „a fiatal nemzedék nemiségkerkolcsének összegzagválására használják a turmixot”, minden alapján „be lehet adagolni nekik . . . azt is, hogy a szajhaságot már a hetedik osztályban ajánlatos megkezdeni, aztán pedig országot átszelő főutak szélén állva kell folytatni, ország-világ előtt mutatva, hogy milyen nagy értéke van a magyar nőnek”. Az a baj, hogy itt a felháborodás háttérbe szorította az elemző, összefüggéseket megvilágító, esetleg háttérjelenségeket felfedező, következményeket felállító gondolatmenetet, ezért nem értjük teljesen, miről van szó, milyen jelenség feltérképezését választotta írása tárgyául a szerző. Még ha el is tudunk képzelni valamiféle ifjúsági lapot, amely szabados és ízléstelen instrukciókat közölt a nemi élet megkezdéséről, s ez háborította fel az író, akkor sem egészen világosodik meg előttünk okfejtése, többértelmű marad előttünk szóhasználata, és írása sem haladja meg egy indulatos pamflet műfaji kereteit. Mások egészen hétköznapi, személyes, sőt banális sérelmek ösztönzik írásra, pl. egy nővér lebeszélné a híveket a lapvásárlásról, vagy valaki azt mondta, hogy „az a főszerkesztő mindig ott vigyorg a *Hitélet* első oldalain”.

Sikeresek és hatásosak Harmath Károlynak azok a kisesszéi, amelyekben jelen életünk átfogó értékromlásának és erkölcsi zűrzavarának valamely részjelensége, összetevője kapcsán (a háború lényege, a béke fogalma, a szabadság kérdése, a hamis mítoszteremtés, a hazugság, a büszkeség, az értékes és a hamis, a csoda, a szépség, az ünnep, a szeretet és a gyűlölet, a születés, a halál etc.) múltba tekintve, vagy majdlagos eseményeket (vagy esélytelenségeket) latolgatva a gondolkodásnak, a képzettársításnak széles horizontját képes megnyitni előttünk, illetve egy apró jeltől kiindulva, oknyomozva, értelmezve és értékelve az események-jelenségek mibenlétét, valamely bonyolult összefüggéshalmazt tár fel számunkra. Példaképp említhetem – természetesen természetesen számos másik mellett – a *Degeneráció*, a *Szívsvorongva*, az *Elmembertelenedésben*, az *Embargó*, a *Fejlövéselmélet*, a *Harmóniátlanul*, a *Tűsarok* című írásokat. Nagy erénye Harmath írásainak az a „jelenbe látó készség”, amellyel világunk (és társadalmunk) történéseinek mélyére képes látni, amelynek révén azonnal reflektálni tud az aktualitásokra. Kitűnő érzékek fedezi fel a külvilágban zajló események mögött (pl. térségünk háborúi) a lélekben zajló folyamatokat. Egyébként is, kiváló ismerője az emberi léleknek. Nem elhanyagolható gondolkodói és írói erény az a következetesség sem, amely értékítéleteire jellemző. S bár címe és alcíme is egyértelmű szövegszervező elvként hitelesíti a hívó szemléletet a kötetalkotó cikkek létrejöttében, mégsem csak a hívó olvasót tudja megszólítani. Egyszóval: e vallási publicisztikának nevezett kisesszékben és jegyzetekben a világ dolgairól elmélkedő íróember élményvilága, arcéle is kibontakozik előttünk. A könyvnek így és ezért van irodalmi értéke.

BENCE Erika

SZABADKA MÚLTJÁNAK „IRATVALLATÁSA”

Magyar László: *Iratvallató*. Egy levéltáros írásaiból. Életjel, Szabadka, 1999

Egy közel 200 oldalas posztumusz kötettel adóztak a szabadkaiak a tavaly hirtelen elhunyt kiváló levéltáros, Magyar László (1937–1998) emlékének. A kötet Dér Zoltán szerkesztésében és a szabadkai Szabadegyetem kiadásában jelent meg az Életjel Könyvek 77. darabjaként, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti és Etikai Ügyek Főosztályának támogatásával. Az elhunyt kutató 27, 1977 és 1996 között megjelentetett tanulmányát és cikkét tették benne közzé, amelyek témakörönként és műfajilag ugyan különböznek egymástól, de valamennyi Szabadka és Palics múltjának értékes mozaikkockája. Az írások a középkortól az első világháborúig terjedő időszakot ölelik fel, példázva Magyar László szerteágazó, tág érdeklődését, aki nagy elődének, Iványi Istvának a nyomdokain haladva, levéltárak mélyéről, mérhetetlen irattengerekből halászgatta elő, éveken át, nagy-nagy szorgalommal és kitartással, Szabadka és környéke múltjának ismeretlen, érdekes és értékes dokumentumait.

Magyar László esetében a szakmai tudás szerencsésen ötvöződött a kutatói kíváncsisággal, a mindennapi munka kényszere a hasznos kedvvel, a felfedezés öröme a város szeretetével. Ez vitte őt annak idején Bécsbe, majd magyarországi levéltárakba, ahonnan kitartó, aprólékos munkával igen sok új, korábban ismeretlen, Szabadkára és környékére vonatkozó dokumentumot fedezett fel. Értékes munkása volt Szabadka helytörténetének, távozásával érezhető űr maradt a várostörténet-kutatásban.

Szenvedélyes kutató volt, aki igyekezett mindig tiszta forrásból meríteni, s ezeket a forrásokat írásainak jegyzeteiben fel is tüntette, szemléltetve egyben az olvasónak a kézbe vett iratsomók nem csekély számát. Mert egy-egy csupán néhány oldalas íráshoz gyakran igen nagy mennyiségű iratanyagot kellett megmozgatnia. De ez sohasem csüggesztette kutatókedvét, nagy munkabírást. Kutatásai során tudatosan vállalta is a sok munkát és utánajárást igénylő témákat, különösen Szabadka középkori történetének esetében, a korabeli napi sajtót jegyzetelve pedig kevésbé látványos, de az olvasó és a város története szempontjából érdekes és fontos témákat dolgozott fel.

E kötetben tárja eléink a szerző többek között Szabadkának és környékének középi és török kori kézművességét, Szabadka mezőgazdaságát a dualizmus korában (1867–1918), a szeged–szabadkai vasútvonal építését (1864–1869), de szőlő Szabadka céhpecsétjeiről, Macskovics Titusz téglagyáráról, Szabadka városfejlesztéséről (1867–1918), a Szentháromság-szoborról, a régi városháza lebontásáról, a gimnáziumról és kápolnáról, a palicsi fürdő múlt századi gondjairól, az ottani színjátszásról, a Kisvendéglőről, meg a hajdani kioszkokról. Ugyancsak Magyar László kutatta ki és tette közzé a régi szabadkai találmányok dokumentumait, nevezetesen egy 1854-ben feltalált „kukoricza szetsza őrlőből gépről”, egy 1863-ban megszerkesztett kézi vetőgépről stb.

Az *Iratvallatót* gondosan összeválogatott képanyag egészíti ki, az eligazodást pedig névmutató könnyíti.

Magyar László halálával sikeres és gyümölcsöző életpálya tört ketté. S azáltal nemcsak a szabadkai helytörténet-kutatást érte nagy veszteség, hanem tájgyeiségünk művelődés-

történetét is. Ha kezünkbe vesszük az *Iratvallat*ot, és fellapozzuk, akkor tudatosodik csak bennünk, hogy Magyar László személyében milyen értékes levéltári kutatót veszítettünk el. Olyan buzgó levéltárost, aki sajátos módon „meg tudta szólaltatni a múltat”, de aki már sajnos, nem „vallathatja” tovább Szabadka múltjának dokumentumait.

NÉMETH Ferenc

ÁTÍRÁS: TINTAFEKETE MÁGIA

Krasznahorkai László: *Háború és háború*. Magvető Kiadó, Budapest, 1999

Krasznahorkai László *Háború és háború* című regénye nem éppen veszélytelen utazásra invitálja az olvasót. A főhős, dr. Korim György levéltáros a negyvenedik születésnapján rádöbben, hogy nem érti a körülötte zajló világot. A valóság egyetlen pillanat alatt ijesztően bonyolulttá válik a számára, a világ megszokott egyhangúságát szorongató, kibogozhatatlan rejtély váltja fel. A meghasonlásnak (vagy megzavarodásnak) ez a sötét, kétségbeejtő pillanata jelenti az utazás kezdetét, az utazását, amely a régi korok szakrális beavatásával válik rokon jellegűvé, hiszen végső célja nem más, mint a világ elveszett értelmének a felkutatása. Korimot Hermész görög isten vezeti ezen az úton, benne találja meg Korim a maga *elvezérlő* istenét. Hermész ugyanis hírnök, vezető, de emellett rejtélyes, megfoghatatlan, sötét úr is, az éjszakai utak istene, aki megmutatja a törvények viszonylagos voltát, a világ bonyolultságát. Hermész a folytonos átalakulást jelképezi, illanó lényé tagadja az önazonosságot, felforgatja az oksági láncok rendjét, feloldja a térbeli és az időbeli határokat, korlátokat; így a megszokott összefüggések Hermész által titokzatossá válnak. A végső igazságokat kereső hermetikus tanításban a titok központi szerepet játszik, elfedi a tudást az avatatlanok elől. A titok lényege viszont éppen az, hogy örökké titoknak kell maradnia, emiatt minden megfejtettnek vélt titok mögött egy újabb titok lapul; minden titok egy másikra utal, ez pedig egy harmadikra, és így tovább (Eco). Az egymást elfedő titkok egész labirintusa jön létre a hermetikus világképben, kivezető út azonban nincs, vagyis egyetlen nagy, végső titok nem létezik (hacsak nem ez lenne az). Emlékeztet ez arra a posztmodern teóriára, amely szerint a jelentés állandó elhalasztódásban van, folytonos tovasiklásban; minden dolgot valami más határoz meg, ezt pedig egy harmadik értelmezi, és így körbe-körbe, egészen a végtelenségig. Ilyenképpen Hermész isten alakjában a hermetizmus összeölelkezik a dekonstrukcióval: Krasznahorkai regénye a miszticizmus és a posztmodern teória varázslatosan izgalmas alkímiai menyegzője, elragadó olvasmány.

A világ értelmének, jelentésének felfüggesztődése mellett van még valami, ami fontos szerepet játszik Korim útra kelésében: egy talált kézirat, egy titokzatos, különös szöveg, „a legcsodálatosabb, amit valaha írtak a földön”. Korim a levéltárban talál rá a cím szerző és évszám nélküli oldalakra, elkezd olvasni őket (lector in fabula), majd a kézirat végére érve újakezdi, azután ismét, előlről. A szöveg mágikus hatása alatt Korim úgy érzi, hogy valamit mindenképpen tennie kell, a „csodálatos szépségű költeményt”, a kézirat „lehetőfinom, hajlékony mondatait” át kell hagyományoznia az örökkévalóság számára. Ekkor

fogan meg benne a Nagy Terv: a talált kéziratot, a különös, kibogozhatatlan jelentésű, de teljességgel elbűvölő szöveget rá kell írnia az Internetre, mivel úgy véli, hogy mostanság ez az örökkévalóság legkézenfekvőbb szavatolója: az Internet ugyanis egy teljesen szellemi teret képez, amely csak a számítógépek világhálózata által fenntartott képzeletben létezik, így gyakorlatilag elpusztíthatatlan. (Örökkévalóság csúcsmoern kiadásban.)

Korim tehát elhatározza, hogy mindent felszámol maga mögött, és csak a jövőre, az előtte álló útra koncentrál. Tervét – a hermetikus hagyományoknak megfelelően – csak a világ közepén valósíthatja meg, különös utazásának így rituális jellege (is) van. Az Internet korában pedig mi más lehetne a világ köldöke, az *ombelico del mondo*, mint New York, az úrkorszak bábele. Korim tehát pénzzé teszi összes ingóságát és ingatlanát, hogy New Yorkba utazhasson.

Az út, az utazás egyszerre allegóriája a (tradicionális) beavatásnak és a szövegolvasásnak is, ugyanakkor persze az olvasás is beavatás és a beavatás is olvasás, hiszen Korim a világ és önmaga értelmét, valamint a talált kézirat értelmét egyaránt keresi, útjának egyetlen célja a tovasikló értelem (jelentés) megragadása. Számtalanszor elolvassa a kéziratot, amikor a végére ér, kezdi előlről. Olvasása szüntelen körforgás, ám minden hiába, a zavarba ejtő mondatok mögött lehetetlen megtalálnia a jelentés nyugalmát. Csak akkor kezd (meg)érteni a szöveget, amikor egy New York-i lakás eldugott szobájában hozzáfog, hogy begépelje az Internetre. A szöveg értelme az átirás során sejlik fel Korim számára. Az átirás mint értelmezés és áthagyományozás aktusa teszi aktuálissá a jelentést, ekkor érti meg Korim, hogy az ismeretlen szerző (scriptor) műve róla is szól: ő maga is része a mesének, belesimul, beleolvassa magát a szövegbe, sőt beleírja az újraírás (palimpszeszt) során.

Tükör ez a talált kézirat, óvatosan kell bánni vele. Regény a regényben, olyan megbabonázó elbeszélői trükk, amely a maga mágiikus játéka révén megkétszerezi a fikció világát, álomba burkolja az álmot, ezzel elmossa (vagy legalábbis megzavarja) a határt fikció és valóság, elbeszélés és realitás között – ezért mondhattuk korábban, hogy az utazás, amelybe a regény olvasásakor kezdünk, nem éppen veszélytelen. Álom és ébrenlét, élet és irodalom összetévesztése ugyanis komoly következményekkel járhat (gondoljunk csak szegény Don Quijotére). Ha egy regény benne van egy másik regényben, ha a *Háború és háború* szereplője a *Háború és háború* című regényt olvassa – sőt mi több, írja! –, akkor az a nyugtalanító elképzelés is felmerülhet, hogy mi, olvasók (a *Háború és háború* olvasói) is pusztán fikciók vagyunk, egy kitalált mű szereplői (Borges). A tükörrel óvatosan kell bánni. A tükör megsokszorosítja, ezáltal bonyolultabbá teszi a világot: látszólagos valóságot teremt, csalóka végtelent. A tükörök világa határtalan, akár az imagináció, ami pedig a ráció megzavarodása – a tükör az önmagába tébolyult (narcisztikus) értelem allegóriája.

Korim a talált kézirat átirása során veszi észre, hogy a szöveg világa és az őt körülvevő (valóságos) világ között megfelelések vannak. New York felhőkarcolói az égre törő emberi civilizációt megjelenítő mitikus építményre, a bábeli toronyra emlékeztetik Korimot, míg Korim állandó menekülése, üldözési mániája a talált kéziratban szereplő „négy angyali férfi” folytonos visszavonulására rímel. Ez a négy férfi a békét, nyugalmat, szépséget kereső négy angyal a világtörténelem különböző helyszínein és időpontjain jelenik meg. A regénybeli kéziratban a tér és az idő korlátai felfüggesztődtek, a „szívbe markoló beszámoló”-nak példázat jellege van: arról a világról szól, „ahol már nincsenek

angyalok”. Az ókori Krétán, majd a múlt századi Kölnben, ezt követően az 1400-as évek Itáliájában, a római kori Britanniában, az újvilág felfedezésének idején Gibraltárban, végül pedig az örök Róma romjainál megjelenő négy férfi mindenhol a kiutat keresi, a világ labirintusából kivezető járatot, folyton a háborúk elől menekülve. Kultúrákon át vezetó útjuk során megcsodálják az emberi szellem óriási ígretét, de folyton szembesülniük kell a rombolás, a pusztítás, a széthullás valóságával. A háború nagy misztériuma abban rejlik, hogy alapvetően, elválaszthatatlanul hozzátartozik az emberhez, érthetetlen és megmagyarázhatatlan módon része az emberi léleknek, az emberi világnak. Ez az, ami az angyalokat (és a visszavonulásukról olvasó Korimot, de a regényt olvasó olvasót is) annyira elsomorítja.

Van még egy különös szereplője a kéziratnak, egy rejtélyes (hermézi) alak, aki ugyancsak feltűnik minden helyszínen, amelyen a négy férfival találkozunk. Mastemann-nak hívják, és árnyékként követi őket mindenfelé; ahol ő megjelenik földig érő, fekete selyemköpenyben, ölében vörös macskáját simogatva, ott a dolgok kezdenek rosszul menni, ott a nyugalmat a félelem, a belátást a harciasság, az ismertet és bizonyosat az ismeretlen és bizonytalan váltja fel. Mastemann a rombolás szelleme, a lázadó angyal, a sötétség hercege. Nem más ő, mint maga a sátán, az örök tagadás. Többnyire mozdulatlan szótlanúságba burkolózva jelenik meg, a kölni dóm építésénél például csendes (ugyanakkor félelmetes) meditációba merülve látjuk, az épület főhomlokzata előtti téren ül, és csak nézi a munkálatokat jéghideg, acélkék szemmel. Mastemann passzív alakja azt sugallja, hogy a gonosz magukban a dolgokban rejlik, a teremtett világba mintegy bele van kódolva a halál, a pusztulás. A sátán csak tükör; olyan (torz)tükör, amely a romlás arcát mutatja meg.

A regénybeli kézirat fontos epizódja a gibraltári fejezet, Kolumbusz Kristóf (signor Colombo) szenzációs felfedezésével ugyanis Gibraltár többé nem a Semmire néz, ennek pedig szinte beláthatatlan következményei vannak. Az ismert világ határai – és ezzel együtt az igazolható állítások is – eltöröltettek, az univerzum végtelenné vált, elképesztően bonyolult labirintussá, melyben az emberi megismerés szabadságát semmi sem korlátozza többé. Éppen ennek következtében azonban a ráció tehetetlenné vált, kudarcra van ítélve, mert számára csak annak van értelme, ami véges, ami elrendezhető. A határtalan, a végtelen emberi ésszel felfoghatatlan. A talált kézirat négy angyali hőse a gibraltári fejezetben egy olyan épületbe kerül, amelynek erősen labirintus-jellege van: „megszámálhatatlan helyiség, több- és többféle lépcsőház, rengeteg emelet, zugok és beugrók, kiöblösödések és átjárók, egy folyosó itt, egy folyosó ott, teljességgel áttekinthetetlen szerkezetben”. Korim a kéziratnak magáról a szövegről is megjegyzi, hogy az egyre bonyolultabb, egyre nehezebben követhető, a mondatai mind kuszábbak, hosszan kanyargók. A *Háború és háború* mondatairól ugyanez mondható el, sőt az egész narratív szerkezetet a labirintusra épül: a regény kettős strukturáltságán (Korim története és a kéziratbeli enigmatikus történet) túl az elbeszélés legfőbb szervezője a labirintus. Erre utal a narráció polifóniája (gondoljunk a „mesélte később” típusú fordulatokra: mintha maguk a szereplők adnák elő a történetet, akikkel Korim az útja során találkozik), a labirintusszerű helyszínek (vasúti váltók, repülőtéri folyosóhálózat, New York utcái), valamint a lineáris időszerkezet feloldása is (a talált kézirat meséjében). A regény struktúrájában a labirintusok többértelműségét a többszörösen összetett, hosszú, kacs-karingós mondatok szabatosan megkomponált, feszes szerkezete, a grammatika könyörtelen, kemény szigora ellensúlyozza.

A regénybeli regény utolsó fejezete egy kimerevített, időtlen kép, „leltár” a kihalt Rómáról, a rég eltűnt isteni birodalom fővárosáról. Korim ezt a részt gépeli be a honlapjára, amikor megérti, hogy az ismeretlen kézirat szerzője az emberi történelem pokoli labirintusában kereste a kiutat a négy férfi számára, de hiába. Kiút nincs, a történelem zsákutca, út csak háborúból háborúba vezet, békébe soha.

Korim ezzel a szöveget begépelte a honlapjára, rajta van a világhálózaton War and war címmel, így bárki számára elérhető. Mármost ha valaki (az olvasó) a valóságban is leül a valóságos számítógép elé, és rákapcsolódik a valóságos hálózatra, a www.napfolt.hu/warand-war/index.html címet beírva valóban meg fog jelenni előtte a monitoron a War and war szövege: Krasznahorkai regényének az a négy fejezete, amely a talált kézirattal foglalkozik. Csak azért, hogy újra elgondolkodjunk fikció és valóság bonyolult kapcsolatáról . . .

Azzal, hogy a Tervet, élete célját megvalósította, Korim újra nyugtalan lesz, nem találja a helyét, üldözési mániája visszatér. New York utcáin bolyong zaklatottan, a metropolis apokaliptikus lármájában. Élete az olvasás meghosszabbítása már, magában hordozza a négy férfit; mintha New York is csak a kéziratbeli történet újabb állomása lenne, a következő történelmi színhely, ahol az emberi szellem ismét kudarcot vallott. Mintha ez lenne az az új világ, amelynek eljövételét Mastemann a kézirat gibraltári fejezetében megjósolta: az új rend, mely a pénz hatalmán, a sátáni kereskedelmen alapul. (Erről az istentelen világról beszél Korim abban a levélben is, amelynek a címe: *Megőtt Ézsaiás*, és amelynek profetikus monológja szerint a mai világ urai megrontották a földet, minden lealjasodott, elpusztult, a mondatok és a szavak felett is eljárt az idő, hazuggá váltak, ezért csak egyetlen dologra lehet használni őket: könyörtelen átkot szórni velük az elvetemült világra. Ez a levél Krasznahorkai regényét volt hivatott bejelenteni.) Korim New York felhőkarcolóiban Babel tornyának átkozott emeleit véli felismerni, „az isten nélküli nagyság” diadalmas, pokoli remekművét. Ekkor ér Korim a beavatás utolsó lépcsőfokára. A „bábéli megvilágosodás” hatására érti meg, hogy „az isten nélküli út” az összeomláshoz vezet, a transzcendenciától megfosztott világ pusztulásra van ítélve, ha mégoly csodálatos, lenyűgöző, káprázatos is. Ezért kell a valóságba visszafrni a transzcendenciát. Lehet, hogy Korim mágikus (vagy megszállott) aktusának, az átírásnak éppen ez az értelme.

Korim utolsó útja vissza, Európába vezet. Még New Yorkban lát egy fényképet, amely egy különös, légies kupolát, Mario Merz szobrát ábrázolja. Korim úgy véli, hogy ez az anygali iglu, ez a leheletfinom szerkezet kínálja az utolsó menedéket a számára. A szobor Svájcban, Schaffhausenben található; ide utazik hősünk, a szépségre, nyugalomra, békére áhítózó, anygali Korim, aki a művészetben keres végső kiutat a bábéli labirintusból. Hiszen ha a világból el is költöztek az anygálok (a nimfák – Eliot), azért a művészet még emlékszik rájuk.

A talált kézirat szereplői számára nem volt kiút. Korim eljut a szépművészeti múzeumhoz, a schaffhauseni Hallen für neuen Kunst bejáratához, de kérését, hogy egyetlen órát tölthessen a szoborral, a magyar származású teremőr nem tudja teljesíteni, mivel késő éjszaka van. A kiút kegyelmében Korim nem részesülhet – de van-e kiút a mi számunkra, (fiktív) olvasók számára? Kivezető út legalább a regényből?

B. Horváth István (Baja) versei 484

Huszár Zoltán: Az elhallgattatás szakaszai IV. (visszaemlékezés) 487

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Szeli István: Gondolatfutamok az évekről, a televízióról, önmagunkba vissztérő görbeségeinkről (esszé) 505

Varga István: A levélregény védelmében (tanulmány) 508

Pénovátz Antal: Sírversek 1890–1891 (tanulmány) 515

KRITIKAI SZEMLE

Toldi Éva: A polgár ízlése (Szenteleky Kornél: *Új életformák felé*) 526

Bence Erika: A világ dolgairól (Harmath Károly: *A hit reményében*) 527

Németh Ferenc: Szabadka múltjának „iratvallatása” (Magyar László: *Iratvallató*) 532

Danyi Zoltán: Átírás: tintafekete mágia (Krasznahorkai László: *Háború és háború*) 533

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, Újvidék városi önkormányzata, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, valamint a budapesti Illyés Közalapítvány támogatta

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 1999. július–augusztus. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 240 dinár. Egyes szám ára 20, kettős szám ára 40 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 115 DEM. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350–9079